

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
Π.Μ.Σ «ΝΕΩΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ:
ΙΣΤΟΡΙΑ-ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ &
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΠΕΛΛΟΣ

«Ιστορία και Αστυνομική Λογοτεχνία: Μνήμες του πολέμου της
Αλγερίας στα μυθιστορήματα των Maurice Attia, Didier Daeninckx, Jean
Claud Izzo και Gilles Vincent»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ, 2019

Τριμελής Επιτροπή

Επόπτης:

Λάμπρος Φλιτούρης, Επίκουρος Καθηγητής του Τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Μέλη:

Χρήστος Δερμεντζόπουλος, Καθηγητής του Τμήματος Πλαστικών Τεχνών και Επιστημών της Τέχνης της Σχολής Καλών Τεχνών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Δημήτρης Καργιώτης, Καθηγητής του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	4
1. Ιστορική επισκόπηση: Γαλλία και Αλγερία 1830-1962	9
1.1. Ένας καινούργιος κόσμος	9
1.2. Παρουσία των Γάλλων στην Αλγερία: 1830-1954	13
1.3. «Τα γεγονότα»: 1954-1962	21
2. Μνημονικές Σπουδές	27
3. Μνήμες του πολέμου της Αλγερίας στη Γαλλία. Από την Αμνησία στους Πολέμους της Μνήμης.	30
4. «Τι ψάχνει η λογοτεχνία στην ιστορία;»	35
4.1. Δημόσια Ιστορία	36
4.2. Ιστορία και Λογοτεχνία.....	37
4.3. Ιστορία και Αστυνομικό Μυθιστόρημα	39
5. Οι δημιουργοί.....	44
5.1. Ζαν Κλοντ Ιζζό.....	44
5.2. Μωρίς Αττιά.....	46
5.3. Ζιλ Βενσάν	48
5.4. Ντιντιέ Ντενένξ.....	49
6. Πιε-νουάρ, Χάρκις και Αλγερινοί μετανάστες	51
6.1. Πιε νουάρ	52
6.2. Χάρκις	59
6.3. Αλγερινοί Μετανάστες.....	60
7. «Βρόμικος Πόλεμος».....	70
Αντί epilόγου.....	76
Ξενόγλωσση και Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία	77
Πρωτογενείς Πηγές	77
Δευτερογενείς Πηγές.....	78

Εισαγωγή

Το φθινόπωρο του 2005, καθώς ολοκληρώνω την παρακολούθηση των μαθημάτων του μεταπτυχιακού προγράμματος των Διεθνών Σπουδών στη Νομική Σχολή Θεσσαλονίκης, χρειάστηκε να προτείνω ένα θέμα για την εκπόνηση διπλωματικής εργασίας στο μάθημα των «Διεθνών Σχέσεων». Εκείνη την περίοδο, στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, κυριαρχούσε η εικόνα των καμένων αυτοκινήτων στο Παρίσι, απότοκο των βίαιων ταραχών που είχαν ξεσπάσει, μετά τον θάνατο δύο νέων παιδιών, μεταναστών τρίτης γενιάς, στο υποβαθμισμένο προάστιο Κλισί Σουμπουά (Clichy-sous-Bois) της γαλλικής πρωτεύουσας στις 27 Οκτωβρίου. Η λάμψη που ερχόταν από την «Πόλη του φωτός» ήταν διαφορετική από αυτή που φανταζόμουν, άγνωστη σε μένα και με έκανε να αναρωτηθώ για τα αίτιά της. Η έλλειψη γνώσης της γαλλικής γλώσσας, ωστόσο, με έκανε να στρέψω αλλού την προσοχή μου και να περιοριστώ σε αυτά που διάβαζα στις εφημερίδες για τα όσα διαδραματίζονταν στη Γαλλία.

Δέκα χρόνια αργότερα, το Παρίσι θα γινόταν, ξανά, επίκεντρο του διεθνούς ενδιαφέροντος, εξαιτίας βίαιων ένοπλων επιθέσεων που σημειώθηκαν σε διάφορα σημεία της πόλης, έχοντας ως τραγικό αποτέλεσμα τον θάνατο 129 ανθρώπων και τον τραυματισμό 352. Ένας από τους στόχους των επιθέσεων ήταν το εστιατόριο La Casa Nostra, στην Rue de la Fontaine-au-Roi, στο ίδιο μέρος που, ένα χρόνο πριν, συναντιόμουν με φίλους από διάφορες ευρωπαϊκές χώρες στα πλαίσια του ευρωπαϊκού προγράμματος Grundtvig.¹ Το στοιχείο αυτό, όπως και η σκληρότητα των μεταδιδόμενων εικόνων, με έκαναν να βιώσω έντονα αυτά τα συγκλονιστικά γεγονότα, γεγονότα που ούτε για πρώτη φορά εκτυλίσσονταν σε γαλλικό έδαφος, ούτε, δυστυχώς, έμελλε να είναι η τελευταία. Και αυτά τα γεγονότα, όπως και παρόμοια προηγούμενα, έμοιαζε να έχουν, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, σχέση με ένα κεφάλαιο της γαλλικής ιστορίας που φαίνεται να μην έχει, ακόμη, κλείσει: τον πόλεμο της Αλγερίας.² Η

¹Για ένα συνοπτικό χρονολόγιο και τους τόπους των επιθέσεων βλ., ηλεκτρονική εγκυκλοπαίδεια «Βικιπαίδεια», στην ηλεκτρονική διεύθυνση https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CF%80%CE%B9%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82_%CF%84%CE%B7%CF%82_13%CE%B7%CF%82_%CE%9D%CE%BF%CE%B5%CE%BC%CE%B2%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85_2015_%CF%83%CF%84%CE%BF_%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B9#.CE.94.CF.81.CE.AC.CF.83.CF.84.CE.B5.CF.82 (ανάκτηση 22/09/2016)

²Βλ., σχετικά, Laurence, J. (2015, Ιανουάριος 21). *Η αλγερινή κληρονομιά. Πώς πρέπει η Γαλλία να αντιμετωπίσει το παρελθόν της*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 22, 2016, από Foreign Affairs. Hellenic Edition: <http://www.foreignaffairs.gr/articles/70155/jonathan-laurence/i-algerini-klironomia?page=show> & Παπαστάμκου, Σ. (2015, Νοέμβριος 27). Το δύσκολο παζλ των Γαλλοαραβικών σχέσεων. *Επίκαιρα*, σελ. 30-31. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 22, 2016, από

κήρυξη, μάλιστα, της χώρας σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης και η δυνατότητα να επιβληθούν κατ' οίκον περιορισμοί σε υπόπτους να προβούν σε τρομοκρατικές ενέργειες, βασίστηκαν στη νομοθεσία που θεσπίστηκε στη Γαλλία κατά τη διάρκεια του πολέμου αυτού.³

Η μάλλον ευχάριστη, σε αντίθεση με το υπόλοιπο κλίμα, συγκυρία της παρουσίας του βιβλίου του καθηγητή κ. Φλιτούρη, «Αποικιακές αυτοκρατορίες. Η εξάπλωση της Ευρώπης στον κόσμο 16ος - 20ος αι.», και η συζήτηση που ακολούθησε για τον ιμπεριαλισμό και την αποικιοκρατία, με οδήγησαν στο να αναζητήσω, το ίδιο κιόλας βράδυ, σε κάποιον από τους, φορτωμένους με ταινίες, σκληρούς δίσκους, τη «Μάχη του Αλγερίου (La battaglia di Algeri), ταινία του 1966. Έχοντας, ήδη, διαβάσει, το ίδιο καλοκαίρι, το νουάρ μυθιστόρημα το «Μαύρο Αλγέρι» (Alger la Noire), πρώτο μέρος της τριλογίας του γαλλοαλγερινού συγγραφέα Μωρίς Αττιά (Maurice Attia), θέλησα να εξετάσω πιο προσεκτικά τον πόλεμο της Αλγερίας, χρησιμοποιώντας ως κύριο όχημα τη λογοτεχνία και συγκεκριμένα το αστυνομικό μυθιστόρημα. Έτσι, θα μπορούσα, ίσως, να αντισταθμίσω το αναμφισβήτητο έλλειμα εξειδικευμένων ιστορικών γνώσεων και μια ανάλογης νοητικής προσέγγισης, καθότι προέρχομαι από έναν συγγενή, αλλά διαφορετικό, κλάδο σπουδών, αυτόν των Νομικών. Το άλλο, ανυπέρβλητο, αρχικά, εμπόδιο, αυτό της έλλειψης γνώσης της γαλλικής γλώσσας και της μη δυνατότητας, ως επακόλουθο, ανεύρεσης γαλλικών πηγών, ευελπιστώ ότι κατάφερα να ξεπεράσω, έχοντας ως βοηθό την πολύτιμη καθοδήγηση του επιβλέποντα καθηγητή και την εύρεση και μελέτη πολλών ελληνόγλωσσων και αγγλόφωνων, τόσο

https://www.academia.edu/27706464/%CE%A4%CE%9F_%CE%94%CE%A5%CE%A3%CE%9A%CE%9F%CE%9B%CE%9F_%CE%A0%CE%91%CE%96%CE%9B_%CE%A4%CE%A9%CE%9D_%CE%93%CE%91%CE%9B%CE%9B%CE%9F%CE%91%CE%A1%CE%91%CE%92%CE%99%CE%9A%CE%A9%CE%9D_%CE%A3%CE%A7%CE%95%CE%A3%CE%95%CE%A9%CE%9D. Τον Ιούλιο του 2016, με αφορμή και την τρομοκρατική επίθεση στη Νίκαια της Γαλλίας, έκανε την εμφάνισή της, στις ηλεκτρονικές διευθύνσεις διαφόρων εφημερίδων, ελληνικών και ξένων, στο διαδίκτυο, η αναφορά ότι, κατά τη διάρκεια της επίθεσης στο Μπατακλάν, βρέθηκαν θύματα των οποίων τα μάτια είχαν αφαιρεθεί και είχαν ακρωτηριάσει τα γεννητικά όργανα σε ορισμένα από αυτά. Παρόλο που η «είδηση» δεν επιβεβαιώθηκε από τις αρχές, οι ήήμες για συγκάλυψη και ο άμεσος συσχετισμός με τον πόλεμο της Αλγερίας, όπου αυτή η μέθοδος, με το λαϊκό κομμένο και τα γεννητικά όργανα στο στόμα των θυμάτων, αποτελούσε καθιερωμένη πρακτική, δημιούργησαν ανάλογο αντίκτυπο. Βλ., Έθνος. (2016, Ιούλιος 17). Βασανίστηκαν ή όχι τα θύματα στο θέατρο Μπατακλάν;. *Το Έθνος*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 22, 2016, από http://www.ethnos.gr/diethni/arthro/basanistikani_h_oxi_ta_thymata_sto_theatro_mpataklan-64417725/
³ Παπαστάμκου, Σ. (2016, Ιανουάριος 10). Η ανεξαρτησία της Αλγερίας. *Καθημερινή*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 22, 2016, από <http://www.kathimerini.gr/845176/article/epikairothta/kosmos/h-ane3arthsia-ths-algerias>

στο αρχικό κείμενο, όσο και από μετάφραση, πηγών που προσεγγίζουν τις πολλαπλές μνήμες του πολέμου της Αλγερίας από διαφορετικές οπτικές γωνίες, συμβάλλοντας στην πληρέστερη κατανόηση ενός δύσκολου θέματος. Εξάλλου, ο πόλεμος της Αλγερίας είναι ένα βαθιά μελετημένο πεδίο και πλήθος Αλγερινών, Γάλλων, και τα τελευταία χρόνια Γαλλοαλγερινών ιστορικών, έχουν να παρουσιάσουν ποικίλους τρόπους πρόσληψης ενός γεγονότος αυτής της εμβέλειας.⁴ Πλάι σε αυτούς, Αμερικάνοι και Βρετανοί ιστορικοί, από τη δεκαετία του 2000 και μετά, έθεσαν ως προτεραιότητα της έρευνάς τους τη διεθνή διάσταση του πολέμου.⁵

Σημαντικές μελέτες, σε σχέση με τον πόλεμο της Αλγερίας, υπάρχουν και στο πεδίο των μνημονικών σπουδών και ειδικότερα σε ό,τι έχει να κάνει με την «πολιτισμική μνήμη», όπου η λογοτεχνία προσφέρει αφηγηματικά μοντέλα για την αφήγηση του τραύματος και αποτελεί φορέα μετάδοσης της ιστορικής εμπειρίας. Τα τελευταία χρόνια, την προσοχή των ερευνητών έχει τραβήξει η μελέτη ενός λογοτεχνικού είδους, αυτού του αστυνομικού μυθιστορήματος. Το νέο γαλλικό αστυνομικό μυθιστόρημα (neo-pollar), πρωτοπόρος του οποίου υπήρξε ο Ζαν-Πατρίκ Μανσέτ (Jean-Patrick Manchette), ο οποίος εισήγαγε το στοιχείο της πολιτικής και τους εξωκοινοβουλευτικούς προβληματισμούς του Μάη του '68, παρέχει αφηγηματικά μοντέλα που μπορούν να βοηθήσουν στην κατανόηση της πολιτισμικής ιστορίας της μεταπολεμικής Γαλλίας. Οι συγγραφείς του γαλλικού, και όχι μόνο, αστυνομικού μυθιστορήματος, προσφέρουν αφηγήσεις που εμπλέκουν τον αναγνώστη στην προσπάθεια κατανόησης των κοινωνικών, πολιτικών και ηθικών συγκρούσεων που ένας πόλεμος, όπως αυτός της Αλγερίας, κληροδοτεί στους εμπλεκόμενους πληθυσμούς.

Στα πλαίσια της εκπόνησης της παρούσας εργασίας επιλέχθηκαν κάποια από τα έργα τεσσάρων συγγραφέων. Πρώτος, με βάση τη χρονιά έκδοσης του βιβλίου στη Γαλλία, είναι ο Ντιντιέ Ντενένξ (Didier Daeninckx), ο οποίος κατάφερε στο «Meurtres pour mémoire/ Έγκλημα και μνήμη» (1984 γαλλική έκδοση, 2003 ελληνική), ήδη, από τα μέσα της δεκαετίας του '80, να ανασυνθέσει τη μαζική σφαγή των Αλγερινών διαδηλωτών στο Παρίσι τον Οκτώβριο του 1961, την οποία οργάνωσε, με πρωτοφανή βιαιότητα και φυλετικό μίσος, ο αρχηγός της αστυνομίας Μορίς Παπόν (Maurice Papon), συμβάλλοντας και αυτός στο να γίνει ευρύτερα γνωστή η μελανή αυτή σελίδα

⁴ Βλ., συνοπτικά, για την ιστοριογραφική παραγωγή, Παπαστάμκου, Σ. (2016), ό.π.

⁵ Ό.π.

της σύγχρονης γαλλικής ιστορίας. Ακολουθεί ο Ζαν-Κλοντ Ιζζό (Jean – Claude Izzo), τα έργα του οποίου *Total Kheops*, 1995 - *Chourmo*, 1996 - *Soléa*, 1998 εκδόθηκαν από τον εκδοτικό οίκο Gallimard στη μαύρη σειρά (*Série Noire*) και στην Ελλάδα αυτό το έργο αυτό ανέλαβε ο οίκος «Πόλις» ο οποίος επανεξέδωσε το 2011, σε ένα τόμο, την «Τριλογία της Μασσαλίας». Η Μασσαλία, τη δεκαετία του '90, και το λιμάνι της στο οποίο κατέληξαν μετανάστες και πρόσφυγες από κάθε πλευρά της μεσογείου, «όλες οι ράτσες», όπως λέει ο ίδιος ο Ιζζό, «δείγματα απ' όλα τα γεωγραφικά πλάτη», όπως πιε νουάρ και μουσουλμάνοι από τη Βόρεια Αφρική, αποτελεί το σκηνικό των ιστοριών που διηγείται ο Μαρσεγιέζος συγγραφέας. Στο λιμάνι αυτό κατέφυγε ο επόμενος συγγραφέας όταν σε μικρή ηλικία η οικογένειά του αναγκάστηκε να φύγει από την Αλγερία. Στη δικιά του τριλογία, αποτελούμενη από τα *Alger la Noire/ Το μαύρο Αλγέρι* (2006 γαλλική έκδοση, 2008 ελληνική), *Pointe Rouge/Η κόκκινη Μασσαλία* (2007 γαλλική έκδοση, 2009 ελληνική έκδοση), *Paris blues/ Το μπλε Παρίσι* (2009 γαλλική έκδοση, 2010 ελληνική έκδοση), ο Μωρίς Αττιά μας μεταφέρει στους τελευταίους μήνες του πολέμου, στη βία της OAS και του FLN, και στη συνέχεια στη Γαλλία όπου η Αλγερία εξακολουθεί να είναι παρούσα. Τελευταίος ο νεότερος Ζιλ Βενσάν (Gilles Vincent), ο οποίος στο έργο του «*Djebel /Ντζεμπέλ - Στους λόφους του Αλγερίου* (2013 γαλλική έκδοση, 2014 ελληνική έκδοση), με αφορμή ένα σκοτεινό περιστατικό που συνέβη στη Καβυλία το 1960, ταξιδεύει το αναγνωστικό κοινό στη σύγχρονη Μασσαλία, όπου έχουν καταφύγει αξιωματικοί και βετεράνοι του γαλλικού αποικιακού στρατού και συνεργάτες τους Χαρκίς.

Φυσικά ως προς την επιλογή των βιβλίων υπήρξε ένας αναγκαίος περιορισμός καθώς επιλέχτηκαν μεταφρασμένα στα ελληνικά, από τα γαλλικά, αστυνομικά μυθιστορήματα αφήνοντας εκτός εργασίας κείμενα των ίδιων ή άλλων συγγραφέων είτε επειδή δεν υπήρχε γνώση της ύπαρξης αυτών κατά την έναρξη της συγγραφής ή που δεν είχαν, κατά το ίδιο στάδιο, μεταφραστεί στα ελληνικά.⁶ Εκτός εργασίας είναι και η αλγερινή έκφραση του νουάρ μυθιστορήματος όπως η τριλογία του Γιασμίνια Χάντρα (Yasmina Khadra), γυναικείο ψευδώνυμο το οποίο αναγκάστηκε να χρησιμοποιεί ο Μοχάμεντ Μουλεσεούλ (Mohammed Moulessehoul), πολιτικά και θρησκευτικά φιλελεύθερος πρώην ανώτατος αξιωματικός του αλγερινού στρατού προκειμένου να μπορέσει να δημοσιεύσει τα βιβλία του εν μέσω της διεξαγωγής του

⁶ Σε αυτή την κατηγορία μπορεί να ενταχθεί το μυθιστόρημα του Ερβέ Λε Κορ (Herve Le Corre) *Après la guerre/Μετά τον πόλεμο* (2014, γαλλική έκδοση/2015, ελληνική έκδοση).

εμφυλίου πολέμου. Η επιλογή του έργου ενός Αλγερινού θα επέτρεπε την καλύτερη και από άλλη οπτική προσέγγιση, αλλά θα επέκτεινε, δυσανάλογα, το εύρος της εργασίας, αφήνοντας, λοιπόν, χώρο για την επανεξέταση αυτού του κομματιού σε κάποιο ίσως μελλοντικό χρόνο.

Ένα άλλο ζήτημα που προέκυψε κατά τη συγγραφή της εργασίας ήταν ότι, εξαιτίας ανειλημμένων υποχρεώσεων, αυτή γράφτηκε σε διάφορες χρονικές περιόδους, κάτι που ίσως αποτυπώνεται και στο τελικό κείμενο. Έξαλλου, η αναζήτηση πηγών είχε ως αποτέλεσμα την εξεύρεση ενός πλούσιου και πρισματικού υλικού που άλλοτε έδινε την αίσθηση της βύθισης σε βαθιά και άγνωστα νερά τις περισσότερες φορές, όμως, παρείχε σανίδες σωτηρίας που οδηγούσαν σε ήρεμες ακρογιαλιές, ιδιαίτερα αυτές που προσέφερε η ανάγνωση και «γνωριμία» με λογοτεχνικά κείμενα για τον πόλεμο της Αλγερίας ή και πέρα από αυτόν.

1. Ιστορική επισκόπηση: Γαλλία και Αλγερία 1830-1962

«Χρειάζεται χρόνος για να κάνεις να αναδυθεί μια χώρα από τη σιωπή, κυρίως η Αλγερία.»⁷

«Την ημέρα της νίκης, η Μητέρα Πατρίδα δεν θα ξεχάσει όσα οφείλει στα παιδιά της στη Βόρεια Αφρική.»⁸

1.1. Ένας καινούργιος κόσμος

Στις 8 Μάϊου 1945, την ημέρα που για την Ευρώπη σήμαινε το τέλος του πολέμου μετά από σχεδόν πέντε χρόνια πολύνεκρων συγκρούσεων και απάνθρωπης αγριότητας, πληθυσμοί, όπως αυτός του Παρισίου, που είχαν βιώσει την ήττα, την κατοχή και την ταπείνωση, έβγαιναν στους δρόμους για να πανηγυρίσουν ξέφρενα. Την ίδια στιγμή, 1.432 χιλιόμετρα νότια της γαλλικής πρωτεύουσας, στη Σετίφ της Κωνσταντίνης, στη βόρεια Αλγερία, η πανηγυρική συγκέντρωση των κατοίκων αυτής της, σε μεγάλο βαθμό, μουσουλμανικής πόλης, θα είχε τραγική κατάληξη.⁹ Οι περίπου 8.000 χιλιάδες Αλγερινοί μουσουλμάνοι που συγκεντρώθηκαν δεν πανηγύριζαν για την απελευθέρωση από τους Γερμανούς αλλά συμμετείχαν σε μία πορεία διεκδικώντας μια ελεύθερη και ανεξάρτητη Αλγερία, όραμα την πραγματοποίηση του οποίου τούς στερούσαν οι άποικοι. Στους τοίχους και τα στόματα των διαδηλωτών κυριαρχούσαν συνθήματα υπέρ της ανεξαρτησίας, ενώ για πρώτη φορά εμφανίστηκε η χρώματος άσπρου και πράσινου σημαία, αυτή που θρυλείται ότι χρησιμοποιήθηκε από τον εμίρη Αμπντ-ελ-Καντέρ το 19ο αιώνα στον πολύχρονο αγώνα του έναντι των Γάλλων εισβολέων. Αν και όπως συμβαίνει σε πολλές παρόμοιες περιπτώσεις το πώς ξεκίνησαν τα γεγονότα παραμένει θολό είναι αρκετά ξεκάθαρα τα αποτελέσματα αυτής της πολυήμερης παράνοιας που επικράτησε στους δρόμους της Σετίφ, τις γειτονικές φάρμες, αλλά και σε μία άλλη κοντινή κωμόπολη, τη Γκέλμα. 103 Ευρωπαίοι σκοτώθηκαν και άλλοι τόσοι τραυματίστηκαν ενώ αρκετές ήταν οι γυναίκες που βιάστηκαν, πτώματα ακρωτηριάστηκαν και δεν έλειψε το πλιάτσικο. Η αντίδραση του

⁷ Zeniter, A. (2019). *Η τέχνη της απώλειας*. (Ε. Κορομηλά, Μεταφρ.) Αθήνα: Πόλις., σελ. 15.

⁸ Adimi, K. (2018). *Τα πλούτη μας*. (Ε. Κορομηλά, Μεταφρ.) Αθήνα: Πόλις., σελ. 87.

⁹ Για μια αναλυτική περιγραφή των γεγονότων στο Σετίφ βλ., Home, A. (2012 (1977, 1987, 1996)). *A Savage War of Peace: Algeria 1954-1962* (Ηλεκτρονική Έκδοση). Λονδίνο : Pan Mcmillan. Ανάκτηση Αύγουστος 7, 2016, από <https://books.google.gr/books?id=f4-UHiZTlpMC&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q&f=false>, κεφ. 1. Δυστυχώς, καθώς, η πρόσβαση στο σημαντικό αυτό έργο του βρετανού συγγραφέα κατέστη δυνατή από ηλεκτρονική πηγή, όπου δεν διατίθενται η σελίδες, στάθηκε αδύνατη η ακριβής παραπομπή σε αυτές και περιοριζόμαστε μόνο στην αναφορά των σχετικών κεφαλαίων.

γαλλικού στρατού, σε μία προσπάθεια να καταπνίξει, στα σπάργανά της, οποιαδήποτε απόπειρα παρόμοιων κινήσεων, ήταν πρωτοφανής βιαιότητας. Εκτελέσεις με συνοπτικές διαδικασίες, ακόμη και αδιάκριτοι ναυτικοί και αεροπορικοί βομβαρδισμοί, είχαν ως αποτέλεσμα τον θάνατο χιλιάδων μουσουλμάνων με την επίσημη έρευνα να κάνει λόγο για 1.020 έως 1.300 θύματα και το ραδιόφωνο του Καΐρου να ανεβάζει τους νεκρούς σε 45.000, αριθμό που συμμερίζονταν και οι Αλγερινοί εθνικιστές.¹⁰ Η σφαγή στη Σετίφ, όπως έχει επικρατήσει να αναφέρονται σήμερα στα γεγονότα εκείνων των ημερών, υποβαθμίστηκε, ως είδηση, στα μέσα ενημέρωσης της μητροπολιτικής Γαλλίας, είχε, ωστόσο, τεράστιο αντίκτυπο στους Αλγερινούς και ιδιαίτερα σε εκείνους που είχαν πολεμήσει στα πεδία των μαχών, όπως οι στρατιώτες του 7^{ου} Συντάγματος των Αλγερινών. Ο Μπεν Μπελά (Ahmed Ben Bella), από τους πρωτεργάτες του αντιαποικιακού αγώνα και μετέπειτα πρώτος πρόεδρος της χώρας (1963-1965), ο οποίος, μάλιστα, πολέμησε και διακρίθηκε στη μάχη του Μόντε Κασίνο, με αποτέλεσμα να παρασημοφορηθεί από τον ίδιο τον Σαρλ ντε Γκωλ (Charles de Gaulle), έγραψε για όσα συνέβησαν εκείνη την άνοιξη: «Η φρίκη της περιοχής της Κωνσταντίνης το Μάιο του 1945 κατάφερε να με πείσει για τον μόνο δρόμο που υπήρχε. Η Αλγερία για τους Αλγερινούς».¹¹ Κατά παρόμοιο τρόπο ο Ουαρί Μπουμεντιέν (Houari Boumédiène), μελλοντικός πρόεδρος και αυτός της ανεξάρτητης Αλγερίας (1965-1978), σημείωνε σχετικά: «Εκείνη τη μέρα γέρασα πριν την ώρα μου. Από έφηβος έγινα άντρας. Εκείνη τη μέρα αναποδογύρισε ο κόσμος. Ακόμη και οι πρόγονοί μας σείστηκαν στους τάφους τους. Και τα παιδιά κατάλαβαν ότι έπρεπε να πάρουν τα όπλα και να πολεμήσουν για να γίνουν ελεύθεροι άνθρωποι. Κανείς δεν μπορεί να ξεχάσει εκείνη τη μέρα».¹² Τα γεγονότα αυτά αποτέλεσαν το έναυσμα για τη ριζοσπαστικοποίηση ακόμη και της, έως τότε, μετριοπαθούς αραβικής ηγεσίας, η οποία φρόντιζε να τονίζει την αφοσίωση των Αράβων στα ιδανικά του 1789 και την αγάπη τους για την «κουλτούρα της Γαλλίας και της Δύσης την οποία αποδέχθηκαν και αγάπησαν», ενώ διέψευσαν με τον πιο εμφατικό τρόπο τις ανέξοδες υποσχέσεις του ντε

¹⁰ Ο αριθμός των νεκρών που γίνεται γενικά αποδεκτός σήμερα από τους περισσότερους ιστορικούς ανέρχεται στους 6.000. Βλ. Calvocoessi, P. (2010). *Η διεθνής πολιτική μετά το 1945*. Αθήνα : Τουρίκη. σελ. 800 και Horne , A., ό.π.

¹¹ Βλ., Horne , A., ό.π. όπου η σχετική αναφορά. Η απόδοση στα ελληνικά από το αγγλικό κείμενο, στο πρωτότυπο, είναι του συντάκτη.

¹² Καρακατσούλη, Α. (2013). Ο Πόλεμος της Αλγερίας. *Καθημερινή*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 7, 2016, από Ηλεκτρονική έκδοση : <http://www.kathimerini.gr/503954/article/epikairothta/kosmos/o-polemos-ths-algerias>

Γκολ, ένα χρόνο νωρίτερα στη διάσκεψη της Μπραζαβίλ, ο οποίος μιλούσε για τη συμμετοχή των λαών της γαλλικής Αφρικής στη διαχείριση των υποθέσεων τους.¹³

Εκείνη την Τρίτη του Μαΐου ξημέρωσε μια καινούργια ημέρα για τις όλες τις αποικιακές αυτοκρατορίες που είχαν διαμορφωθεί και μεσουρανήσει κατά το τέλος του 19^{ου} και τις αρχές 20^{ου} αιώνα και για τους λαούς που ήταν υπό την εξουσία τους και διεκδικούσαν πλέον την εθνική και πολιτική χειραφέτησή τους. Μεταξύ αυτών των δυνάμεων ήταν και η Γαλλία η οποία είχε υποστεί ταπεινωτική ήττα βλέποντας τα γερμανικά στρατεύματα να εισέρχονται μέσα σε λίγες μόνο μέρες στο Παρίσι και αρκετά αργότερα τις ασιατικές της κτήσεις να καταλαμβάνονται κατά την ορμητική Ιαπωνική προέλαση. Πέρα από τη ψυχολογική επίδραση που είχε η ήττα για το κύρος της Γαλλίας ως παγκόσμιας δύναμης στους ίδιους τους ηττημένους, οι οποίοι δέχθηκαν μοιραίο πλήγμα στην αυτοπεποίθηση και την αλαζονεία τους, αλλά και τους λαούς των αποικιών, οι οποίοι αποκάλυπταν το ευάλωτο των εξουσιαστών τους, η μεταπολεμική εποχή βρήκε τη χώρα αντιμέτωπη με ανυπολόγιστες υλικές καταστροφές και ανθρώπινες απώλειες που δεν της επέτρεπαν να αντεπεξέλθει στις οικονομικές και διοικητικές ανάγκες των αποικιών. Η προσπάθεια του ηγέτη των Ελευθέρων Γάλλων για διατήρηση της αυτοκρατορίας, συγκαλώντας το 1944 αποικιακή διάσκεψη στην πρωτεύουσα της γαλλικής Ισημερινής Αφρικής, το Μπαραζβίλ, και ο σχηματισμός, δύο χρόνια αργότερα, της βραχύβιας Γαλλικής Ένωσης (Union française), δεν κατάφεραν να αναστείλουν την παρακμή της γαλλικής αποικιοκρατίας, ούτε να ικανοποιήσουν το αίτημα των αποικιακών λαών για ανεξαρτησία.¹⁴ Επιπλέον, τόσο ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, όσο και ο προηγούμενος «Μεγάλος Πόλεμος», αποτέλεσαν αφορμή χιλιάδες «ιθαγενείς» να εγκαταλείψουν τις εστίες για να πολεμήσουν στο πλευρό της «μητέρας Γαλλίας», δημιουργώντας, έτσι, ένα ηθικό χρέος προς τις αποικίες, αλλά και ένα εμπειροπόλεμο στρατιωτικό δυναμικό, που γεγονότα, όπως

¹³ Βλ., Judt, T. (2012). *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο* (Τομ. II). Αθήνα: Καθημερινή-Αλεξάνδρεια, σελ. 66-67.

¹⁴ Στο Μπαραζβίλ η Γαλλία υποσχέθηκε οικονομική βοήθεια στις αποικίες, καλύτερη εκπαίδευση, κατάργηση του συστήματος καταναγκαστικής εργασίας και τη διακήρυξη της ενότητας μητρόπολης και αποικιών. Το Σύνταγμα της Τέταρτης Δημοκρατίας ενσωμάτωσε στο σώμα του έθνους τις υπερπόντιες κτήσεις και καταργούσε την κατάσταση του «ιθαγενούς» (indigénat), για την οποία θα γίνει αναφορά παρακάτω. Βλ., Judt, T. (2012), ό.π., Καρακατσούλη, Α. (2008). Το τέλος της αποικιοκρατίας. Στο Η. Magdoff, *Αποικιοκρατία* (σσ. 97-125). Αθήνα: Μελάι., σελ.98-99 και Χατζηβασιλείου, Ε. (2001). *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*. Αθήνα: Πατάκη/Σειρά: Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία., σελ. 341.

αυτό της Σετίφ, καθιστούσαν αμφίβολη τη νομιμοφροσύνη του προς τις αποικιακές αρχές.¹⁵

Επίσης, θα πρέπει κανείς να συνυπολογίσει σοβαρά το ιδεολογικό πλαίσιο στο οποίο βρισκόταν ο μεταπολεμικός κόσμος και είχε ήδη, μετά τη λήξη του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, αρχίσει να σχηματοποιείται από το σύστημα των «εντολών» που καθιέρωνε η Κοινωνία των Εθνών και επιβεβαίωνε την ανάγκη για πρόσθετη νομιμοποίηση στη διεθνή ζωή, αλλά και τα «14 σημεία» του Αμερικάνου προέδρου Ουίλσον (Woodrow Wilson), κυρίως αυτό που έκανε αναφορά στην αυτοδιάθεση των λαών.¹⁶ Η ανελευθερία και η τυραννία δεν είχαν θέση στον καινούργιο κόσμο που ευαγγελιζόταν ο Καταστατικός Χάρτης του νεοϊδρυθέντος Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, όραμα που γοήτευε τους αποικιακούς λαούς και τους ηγέτες τους. Επιπλέον, η ανάδυση των νέων πόλων ισχύος στο παγκόσμιο σύστημα, αυτών δηλαδή της Αμερικής και της Σοβιετικής Ένωσης, και η αντίστοιχη μείωση του ειδικού ρόλου των χωρών της παλαιάς Ευρώπης, διευκόλυνε τη διαδικασία αποαποικιοποίησης, καθώς και οι δύο υπερδυνάμεις ήταν, για την προάσπιση των δικών της, η κάθε μία, συμφερόντων, και χρησιμοποιώντας αντίστοιχη ιδεολογική δικαιολόγηση, αντίθετες με το ισχύον αποικιακό σύστημα.¹⁷

Πολύ γρήγορα η Γαλλία ήρθε αντιμέτωπη με τα νέα δεδομένα καθώς στις 2 Σεπτεμβρίου 1945 ο Χο Τσι Μινχ (Hô Chí Minh), ο Βιετναμέζος εθνικιστής ηγέτης, ανακήρυξε την ανεξαρτησία του έθνους του. Διστάζοντας να ακολουθήσει το παράδειγμα των Βρετανών οι οποίοι αποχώρησαν από την Ινδία παραχωρώντας της ανεξαρτησία και υποκύπτοντας σε πιέσεις που ασκούσαν ακροδεξιοί κύκλοι στο Παρίσι, η Γαλλία ενεπλάκη σε ένα «βρόμικο», για τους περισσότερους Γάλλους ψηφοφόρους, πόλεμο, ο οποίος διήρκησε επτάμισι χρόνια και αποτέλεσε πολιτική και στρατιωτική καταστροφή.¹⁸ Μη μπορώντας να συντηρήσουν μόνοι τους έναν τόσο πολυέξοδο πόλεμο, κατασπαταλώντας τα χρήματα που τους παρείχαν οι Η.Π.Α ως βοήθεια, και αδυνατώντας, εν τέλει, να ανταποκριθούν στην αποστολή αποκατάστασης της εξουσίας στο κομμάτι αυτό της χερσονήσου της Ινδοκίνας, οι Γάλλοι ζήτησαν τη κατάπαυση του πυρός ανήμποροι να «κατάγουν τον θρίαμβο» που διατείνονταν, όπως

¹⁵ Βλ., Calvocoessi, P. (2010), ό.π., σελ. 110 και Καρακατσούλη, Ά. (2008), ό.π., σελ. 97-98.

¹⁶ Βλ., Χατζηβασιλείου, Ε. (2001), ό.π., σελ.330.

¹⁷ Για μια πιο ενδελεχή ανάλυση της στάσης των δύο υπερδυνάμεων βλ., Φλιτούρης, Λ. Α. (2015). *Αποικιακές Αυτοκρατορίες*. Αθήνα: Ασίνη., σελ. 285-294.

¹⁸ Βλ., Calvocoessi, P. (2010), ό.π., σελ. 714-721 & Judt, T. (2012), ό.π., σελ. 67-70.

απέδειξε περίτρανα και το φιάσκο στην επιχείρηση της Ντιεν Μπιεν Φου.¹⁹ Ο πόλεμος αυτός που γρήγορα πέρασε στη λήθη της ιστορίας θα άφηνε έντονα τα σημάδια του στον πόλεμο που θα ακολουθούσε και στη σκιά του οποίου έπεσε, αυτόν της Αλγερίας. Αιτία ήταν οι Γάλλοι αξιωματικοί οι οποίοι είχαν βιώσει την ήττα στην Ινδοκίνα, αισθάνονταν οργή για τους πολιτικούς οι οποίοι δεν βοήθησαν, όπως έπρεπε, τα γαλλικά στρατεύματα στον αγώνα ενάντια στις «δυνάμεις του σκότους» και ένιωθαν ότι μόνο αυτοί αντιλαμβάνονταν τους κινδύνους και τις προκλήσεις, όντας σε θέση να αφυπνίσουν τους «αφελείς και νωθρούς».²⁰ Στην εδραίωση αυτή της πεποίθησης συνέβαλε και η άφηση, εκ μέρους της πολιτικής εξουσίας, της διαχείρισης, αρχικά, της κατάστασης στην Ινδοκίνα και της διακυβέρνησης, μετέπειτα, στην Αλγερία, στους στρατιωτικούς.²¹ Δεκατέσσερις εβδομάδες μετά την υπογραφή εκ μέρους του νέας κυβέρνησης του πρωθυπουργού Πιερ Μαντές-Φρανς (Pierre Mendès France), η οποία είχε αντικαταστήσει την τελευταία κυβέρνηση συνασπισμού υπό τον Λανιέλ (Joseph Laniel), των Συμφωνιών της Γενεύης, οι οποίες τερμάτιζαν τις εχθροπραξίες και αποδέσμευαν τη Γαλλία από ένα δυσβάσταχτο πόλεμο, την 1^η Νοεμβρίου του 1954, ξεκίνησε ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας των Αλγερινών.²² Και επρόκειτο για μία εντελώς διαφορετική περίπτωση καθώς αυτή τη φορά διακυβεύονταν η Αλγερία, το «διαμάντι» του γαλλικού αυτοκρατορικού στέμματος.

1.2. Παρουσία των Γάλλων στην Αλγερία: 1830-1954

«Για να παραμείνεις ή για να γίνεις μεγάλο έθνος πρέπει να αποκτήσεις αποικίες»

Λεόν Γκαμπεττά (Léon Gambetta), Γάλλος Πολιτικός (1838-1882).²³

«Μας υποδέχτηκαν με βολές όπλων [...] Έχω όλες τις εξόδους ερμητικά σφραγισμένες και φτιάχνω ένα τεράστιο νεκροταφείο. Η γη θα σκεπάσει τα πτώματα αυτών των φανατικών για πάντα. Κανείς δεν κατέβηκε στις

¹⁹ Ο.π., και Παπαστάμκου, Σ. (2013). Η μάχη της Ντιεν Μπιεν Φου. *Καθημερινή*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος Τρίτη, 2016, από <http://www.kathimerini.gr/502734/article/epikairothta/kosmos/h-maxh-ths-ntien-mpien-foy>

²⁰ Βλ., Calvocoessi, P. (2010), ό.π., σελ. 800 & Judt, T. (2012), ό.π., σελ. 69-70.

²¹ Ο.π.

²² Judt, T. (2012), ό.π., σελ. 70 & Παπαστάμκου, Σ. (2013), ό.π.

²³ Βλ., Joll, J. (2006). *Η Ευρώπη 1870-1970*. (Λ. Ι. Χασιώτης, Επιμ., & Ε. Κ. Βόγλη, Μεταφρ.) Θεσσαλονίκη: Βάνιας/Σειρά Ίστωρ., σελ. 116.

σπηλιές· κανείς [...] εκτός από μένα δεν ξέρει πως εκεί κάτω υπάρχουν
500 συμμορίτες που δεν θα ξανακόψουν ποτέ πια το λαιμό των Γάλλων.»²⁴

Η παρουσία της Γαλλίας στο αλγερινό έδαφος χρονολογείται από το 1830 όταν, με πρόσχημα την πάταξη της πειρατείας και με αφορμή την, μάλλον, καθυστερημένη, κατά 3 χρόνια, απάντηση στην προσβολή που είχε υποστεί ο Γάλλος πρόξενος από τον ντέη του Αλγέριου, στρατεύματα αποβιβάστηκαν λίγα χιλιόμετρα έξω από την πόλη και σε λίγες εβδομάδες κατέλαβαν το μεσογειακό αυτό λιμάνι.²⁵ Τα αίτια της εισβολής αυτής όμως θα πρέπει να εντοπιστούν στην έλλειψη δημοτικότητας του καθεστώτος του Βασιλιά Καρόλου Ι' των Βουρβόνων ο οποίος είδε στην εκστρατεία αυτή μία καλή ευκαιρία να αποσπάσει το μυαλό των υπηκόων του από τα εγχώρια προβλήματα. Εξάλλου στην προσπάθειά τους να εξηγήσουν το πολύπλοκο και πολυδιάστατο φαινόμενο του ιμπεριαλισμού οι μελετητές έχουν αναγνωρίσει την εμπλοκή πλήθους παραγόντων όπως ο οικονομικός ιμπεριαλισμός, πολιτικές, στρατηγικές και ιδεολογικές επιρροές, διαφωνώντας μάλλον ως προς την ιεράρχησή των αιτιών του.²⁶ Επομένως, η γαλλική αποικιακή ιστορία γενικά, αλλά και η παρουσία, ειδικότερα, της χώρας στην Αλγερία θα πρέπει να εξεταστεί λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα εκείνα χαρακτηριστικά που προσπαθούν να εξηγήσουν την εμπλοκή της στην αποικιακή περιπέτεια και προπαντός εκείνα που αφορούν την σκληρή διαδικασία αποχώρησής της από εκεί.

Έτσι, η επέκταση και ενίσχυση των αποικιακών κτήσεων, η συμμετοχή της στον διαμελισμό των εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ο ανταγωνισμός με τις υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις, οικονομικά συμφέροντα, όπως αυτά των εμπόρων της Μασσαλίας που επιθυμούσαν να υπάρχει μια κραταιή θέση στην αλγερινή ακτή, αλλά και η διαμόρφωση μια φανταστικής εικόνας πολλών στη μητροπολιτική Γαλλία για το χρέος να «...φέρουν τον πολιτισμό σε εδάφη ουσιαστικά εγκαταλειμμένα», να «ξαναανοίξουν...την πόρτα της Χριστιανοσύνης στην Αφρική» και να δώσουν ένα τέλος στην, υποτιθέμενη, πολιτική αναρχία που επικρατούσε, συγκαταλέγονται στους λόγους που διαμόρφωσαν το κλίμα που επικρατούσε εκείνη την περίοδο στη χώρα και

²⁴ Βλ., Tzvetan Todorov, στο: Young, R. J. (2007). *Μεταποικιακή θεωρία. Μια ιστορική προσέγγιση*. Αθήνα: Πατάκη., σελ. 424, όπου η σχετική αναφορά.

²⁵ Βλ., Horne, A., ό.π. και Hourami, A. (2009). *Η ιστορία του αραβικού κόσμου*. (Θ. Δαρβίρη, Μεταφρ.) Αθήνα: Ψυχογιός., σελ. 373.

²⁶ Για μια εκτενέστερη ανάλυση των εξηγήσεων του ιμπεριαλισμού βλ., μεταξύ άλλων, Joll, J, ό.π., Magdoff, H. (2007). *Αποικιοκρατία*. (Α. Καρακατσούλη, Μεταφρ.) Αθήνα: Μελάνι., σελ. 40-49 και Φλιτούρης, Λ. Α., ό.π.

συνέβαλαν στο να κατέχει αυτή το δεύτερο μεγαλύτερο αποικιακό δίκτυο στον κόσμο.²⁷ Μάλιστα, η αποικιακή πολιτική συνεχίστηκε τόσο από την Ιουλιανή Μοναρχία, όσο και, μετέπειτα, από τη Δεύτερη Αυτοκρατορία υπό τον Ναπολέοντα αλλά, εν τέλει, και από την Τρίτη Γαλλική Δημοκρατία, καθώς ο μακρύς και έντονος κοινοβουλευτικός και δημόσιος διάλογος κατέληξε στην επικράτηση των οπαδών της επέκτασης.²⁸ Εξάλλου, η ήττα στον Γαλλοπρωσικό πόλεμο και η απώλεια των επαρχιών της Αλσατίας και της Λωραίνης, είχαν επιτείνει τη διάσπαση ανάμεσα στους υποστηρικτές της ιδέας της αυτοκρατορίας, όπως το κόμμα του πρωθυπουργού (1882-1885) Ζυλ Φερρύ (Jules Ferry), και σε αυτούς, σαν τον Ζορζ Κλεμανσώ (Georges Clemenceau), που θεωρούσαν ότι η Γαλλία απομακρύνονταν από το πεπρωμένο της που ήταν στην Ευρώπη ή επιθυμούσαν να λάβουν εκδίκηση για την ήττα του 1870, επιδιώκοντας να «ξαναπάρουν τα δυο παιδιά που είχαν χάσει και να αρνηθούν τους προσφερόμενους είκοσι υπηρέτες», παραφράζοντας τα λόγια ενός εθνικιστή αρθρογράφου της εποχής.²⁹ Η αποικιακή περιπέτεια έδωσε τη χαμένη εκείνη αυτοπεποίθηση που είχε προκαλέσει η ταπείνωση της ήττας, ενώ οι αποικίες προσέφεραν ένα χώρο στον οποίο ο γαλλικός στρατός και οι αξιωματικοί του θα δοξάζονταν και οι Γάλλοι θα πετύχαιναν νίκες πάνω σε φυλετικά «κατώτερους» λαούς.³⁰

Η ολοκληρωτική κατάληψη της Αλγερίας τη δεκαετία του 1840 άνοιξε τον δρόμο για τον ερχομό των αποίκων οι οποίοι θα εγκαθίσταντο «εκεί που υπάρχει φρέσκο νερό και γόνιμο έδαφος, αδιαφορώντας για το σε ποιους ανήκουν αυτά τα εδάφη»³¹ σύμφωνα με τον τότε γενικό κυβερνήτη της Αλγερίας Στρατηγό Μπιζό

²⁷ Αν και δεν επρόκειτο για ένα διαμορφωμένο, με τη σύγχρονη έννοια του όρου, «έθνος», οι φυλές της περιοχής διέθεταν μια αίσθηση ενότητας, όπως απέδειξε και η αντίσταση που οργανώθηκε από τον εμίρη Αμπντ-ελ-Καντέρ, γύρω από τον οποίο συνασπίστηκαν οι τοπικές δυνάμεις και ενέπλεξαν τους εισβολείς σε έναν πολύχρονο κατακτητικό αγώνα όταν η ανάγκη για διασφάλιση της θέσης τους με εξασφάλιση τροφής, αλλά και ευκαιρίες κέρδους που παρουσιάστηκαν, τους ανάγκασαν να επεκταθούν στην ενδοχώρα. Σε ό,τι αφορά, από την άλλη, το επίπεδο του πολιτισμού στην Αλγερία, χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του Alexis de Tocqueville ο οποίος δήλωνε, το 1847, στη Γαλλική Εθνοσυνέλευση: «καταστήσαμε τη μουσουλμανική κοινωνία πολύ πιο δυστυχημένη και πολύ πιο βάρβαρη από ό,τι ήταν πριν έρθει σε επαφή μαζί μας». Η απόδοση στα ελληνικά από το αγγλικό κείμενο, στο πρωτότυπο, είναι του συντάκτη. Βλ., Horne, A., ό.π., Hourami, A., ό.π. και Naylor, P. C. (2000). *France and Algeria: A History of Decolonization and Transformation*. Gainesville, Fla: University Press of Florida., σελ. 6, 15-16.

²⁸ Φλιτούρης, Λ. Α., ό.π., 188-189.

²⁹ Βλ., Joll, J., ό.π., σελ. 123-124.

³⁰ Βλ., Joll, J., ό.π., σελ. 124 & Συλλογικό. (2006). *Σύγχρονη Παγκόσμια Ιστορία* (Τόμ. VI). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα., σελ. 109.

³¹ Horne, A., ό.π., όπου η σχετική αναφορά. Η απόδοση στα ελληνικά από το αγγλικό κείμενο, στο πρωτότυπο, είναι του συντάκτη.

(Thomas-Robert Bugeaud).³² Μέχρι το 1860 ο ευρωπαϊκός πληθυσμός της Αλγερίας άγγιζε τους 200.000, αριθμός που περιλάβαινε ανεπιθύμητους στη Μητρόπολη: ανέργους, επαναστάτες, εγκληματίες, θύματα των κοινωνικοοικονομικών εξελίξεων και πολιτικών ανακατατάξεων που επέφεραν οι επαναστάσεις του 1848, Αλσατούς μετανάστες μετά το 1871, αμπελουργούς χτυπημένους από τη μάστιγα της φυλλοξήρας που έπληξε τα γαλλικά αμπέλια το 1880 και πλήθος Ιταλών, Μαλτέζων, Κορσικανών, Ισπανών και Εβραίων που αναζητούσαν μια καλύτερη τύχη σε μία εύφορη γη.³³ Αυτή η ετερογενούς προέλευσης και έντονα διαστρωματωμένη κοινωνία των «λευκών»³⁴, στον πυρήνα της οποίας βρισκόταν οι γαλλικής καταγωγής άποικοι, οι οποίοι, ωστόσο, το 1954 θα ήταν λιγότεροι από τους μισούς, μοιραζόταν μία βαθιά αγάπη για τη γη και είχε λάβει μια ιδιαίτερη γαλλική ταυτότητα. Αυτή η κοινωνία αποτέλεσε μια νέα συλλογικότητα, η οποία μοιραζόταν ένα κοινό όραμα, της «Ευρωπαϊκής Αλγερίας», και θα γινόταν, αργότερα, γνωστή με τον όρο «πιε νουάρ - μαύρα πόδια» (pieds noirs), όρος ο οποίος θα δοθεί η ευκαιρία να αναλυθεί παρακάτω.³⁵

Οι άποικοι θα συγκεντρώνονταν στα παράκτια, σε πόλεις, όπως το Αλγέρι και το Οράν, που είχαν, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ευρωπαϊκές πλειονότητες και διακοσμούσαν από κτίσματα, βίλες, ξενοδοχεία, θέατρα, εμπορικά καταστήματα αλλά και φαρδιές λεωφόρους τις οποίες διέσχιζαν τα πρώτα αυτοκίνητα, όλα τόσο επιβλητικά που σε τίποτα δεν είχαν να ζηλέψουν τα αντίστοιχα των απέναντι ακτών της Μεσογείου.³⁶ Σύντομα, όμως, η πολιτική της εγκατάστασης των πληθυσμών θα αποτύχαινε και οι άποικοι θα έρχονταν αντιμέτωποι με το γεγονός ότι αποτελούσαν αριθμητική μειονότητα. Ο ευρωπαϊκός πληθυσμός της Αλγερία αυξήθηκε με ταχείς ρυθμούς, από 200.000 το 1860 σε περίπου 750.000 το 1911, παραμένοντας, ωστόσο, συντριπτικά μικρότερος σε σχέση με αυτόν των γηγενών ο οποίος από τα δύο περίπου

³² Ο στρατηγός Μπιζό, παρότι αντίθετος, αρχικά, με την αποικιοκρατία, ακολούθησε βάνανυσες τακτικές αντιμετώπισης των εξεγερμένων, όταν κλήθηκε να υποτάξει την Αλγερινή αντίσταση το 1836. Εφάρμοσε την πολιτική της «καμένης γης», καίγοντας χωράφια και ισοπεδώνοντας χωριά, ενώ οδήγησε, το 1845, σε φρικτό θάνατο με ασφυξία μια ομάδα Αλγερινών μαχητών, αλλά και γυναικών και παιδιών, που βρίσκονταν κρυμμένοι στις σπηλιές της Dahra. Σήμερα, το λύκειο που έφερε το όνομά του και στο οποίο βρέθηκαν ο Albert Camus και ο Jacques Derrida, το Lycée Bugeaud στο Αλγέρι, έχει το όνομα του αντιπάλου του Émir Abdelkader, όπως και η πλατεία στην Αλγερινή πρωτεύουσα, όπου δεσπόζει, πλέον, το άγαλμα του ηγέτη της Αλγερινής αντίστασης που ορθώνει το σπαθί καβάλα στο άλογό του. Βλ., Naylor, P. C. (2006). *Historical Dictionary of Algeria* (3η Έκδοση εκδ.). Lanham: Scarecrow Press και Young, R. J. (2007), ό.π., σελ. 423-424.

³³ Βλ., Horne, A., ό.π., Hourami, A., ό.π. 374 & Naylor, P. C., (2000), ό.π., σελ. 14.

³⁴ Βλ., περισσότερα, για την διαφορετικότητα ως προς την προέλευση, τη θρησκεία, τη γλώσσα, αλλά και τη κοινωνικοοικονομική θέση των «πιε νουάρ» πιο κάτω.

³⁵ Βλ., Naylor, P. C., ό.π. & Συλλογικό., σελ. 109.

³⁶ Βλ., Hourami, A., ό.π., σελ. 375, 407-411.

εκατομμύρια είχε αγγίξει τα πέντε.³⁷ Μια σειρά, ωστόσο, από εφαρμοσμένες πολιτικές, αλλά και συμπεριφορές βίας και αδικίας απέναντι στον εγχώριο πληθυσμό, θα χρησιμοποιούνταν για να επιβληθεί και εδραιωθεί η εξουσία των αποίκων παρά το δεδομένο μειονέκτημα που δημιουργούσε η εθνολογική σύνθεση της χώρας.

Το 1848 η Αλγερία θα προσαρτηθεί στο Γαλλικό Κράτος οπότε και θα διαιρεθεί σε τρία διαμερίσματα / νομούς (Αλγέρι, Οράν και Κωνσταντίνη) που θα αποτελούν μέρος της γαλλικής επικράτειας και η διοίκηση³⁸ των οποίων θα ανήκει στο υπουργείο εσωτερικών μέσω ενός κυβερνήτη – στρατιωτικού διοικητή ο οποίος, κατά άγραφο κανόνα, δεν ήταν «πιε-νουάρ».³⁹ Σταδιακά, καταργήθηκαν τα γραφεία που στελεχώνονταν από ντόπιους προεστούς, Άραβες ηγέτες των διαφόρων φυλών, οι οποίοι λειτουργούσαν ως μεσολαβητές ανάμεσα στον ντόπιο πληθυσμό και τον κυβερνήτη, καθώς θεωρήθηκαν, από τους αποίκους, υπερβολικά φιλικά προς τους μουσουλμάνους.⁴⁰

Η υποτέλεια του αραβικού και μουσουλμανικού πληθυσμού στους αποίκους θα επιτυγχανόταν με την υιοθέτηση και επιβολή δυτικών νομικών όρων (όπως η έννοια της ατομικής ιδιοκτησίας, του αστικού ονόματος, της κληρονομιάς, της ιδιοκτησίας), την απόκτηση εδαφών από κατάσχεση, πώληση κρατικών γαιών ή άλλους τρόπους, στερώντας, την ίδια στιγμή, από τους μικροκαλλιεργητές την όποια περιουσία τους και μετατρέποντάς τους σε σέμπρους εργάτες σε ευρωπαϊκά αγροκτήματα, και με την θέσπιση, ως αποκορύφωμα, του Κώδικα των Ιθαγενών (Code d'Indigénat, 1880-1881), ο οποίος θα έθετε τη διάκριση μεταξύ υπηκόων (sujets)/Αραβοβερβέρων ιθαγενών και πολιτών (citoyens)/Ευρωπαίων Γάλλων.⁴¹ Για τους ιθαγενείς προβλέπονταν μέτρα όπως σωματικές ποινές (βασανιστήρια), χρηματικές (συλλογικά πρόστιμα), εκτοπισμοί, μαζικές τιμωρίες αντιποίνων, περιορισμένα εκλογικά δικαιώματα, απαγόρευση συγκεντρώσεων και μετακινήσεων χωρίς ειδική άδεια, καταναγκαστική εργασία και υπαγωγή σε διπλό φορολογικό καθεστώς.⁴² Επιπλέον, για να ανέλθει κανείς από την κατηγορία του «ιθαγενούς» σε αυτήν του πολίτη, απαραίτητη προϋπόθεση ήταν να αποδείξει την καλή γνώση της γαλλικής γλώσσας και ιστορίας,

³⁷ Ο.π., σελ. 402.

³⁸ Γενικά για τους τρόπους οργάνωσης της διοίκησης των επαρχιών και τον βαθμό εξάρτησης από τη μητρόπολη και τη διοίκησή τους βλ., Φλιτούρης, Λ. Α., ό.π., σελ. 179-182.

³⁹ Βλ., Horne, A., ό.π.

⁴⁰ Βλ., Hourami, A., ό.π., σελ. 375 και Winock, M. (2008). Ο εκρηκτικός μύθος της γαλλικής Αλγερίας. Στο Μ. Attia, *Το μαύρο Αλγέρι* (σσ. 375-387). Αθήνα: Πόλις, σελ. 379.

⁴¹ Βλ., Hourami, A., ό.π., σελ. 374, 401 και Συλλογικό, ό.π., σελ. 108-109.

⁴² Βλ., Καρακατσούλη, Α. (2013), ό.π., και Συλλογικό, ό.π., σελ. 109 .

καθώς και να απαρνηθεί το κοράνι, ασπαζόμενος τον χριστιανισμό, με μόνο 10.000 μουσουλμάνους, ως το 1914, να κάνουν χρήση αυτής της δυνατότητας και την πλειονότητα, όπως ήταν αναμενόμενο, να αρνείται.⁴³ Ταυτόχρονα, έγινε προσπάθεια να διευρυνθεί η βάση της γαλλικής κοινωνίας της χώρας με την απόφαση να δοθεί η ιδιότητα του Γάλλου πολίτη στους Εβραίους το 1870 και από το 1889, με αυτόματο τρόπο, στα τέκνα των Ευρωπαίων που γεννιόνταν στο έδαφος της Αλγερίας.⁴⁴

Επιπλέον, διακηρύττοντας τις αρχές της πολιτιστικής αφομοίωσης, η μητρόπολη επέβαλε τα γαλλικά, ως γλώσσα της εκπαίδευσης, πέρα από εκείνη της διοίκησης, και στις αίθουσες των σχολείων τα παιδιά διάβαζαν, στα εγχειρίδια τους, την ιστορία των γαλατών προγόνων τους με τα μπλε μάτια και τα ξανθά μαλλιά. Εξάλλου, ελάχιστοι ήταν οι άποικοι που επιθυμούσαν να δουν τους αυτόχθονες πληθυσμούς να γίνονται κοινωνοί των επαναστατικών και ανατρεπτικών ιδεών που θα διάβαζαν σε βιβλία. Συνέπεια αυτών ήταν η πρωτοβάθμια εκπαίδευση να επεκταθεί σταδιακά, αλλά σε χαμηλό επίπεδο και με αργούς ρυθμούς, ενώ ελάχιστοι ήταν αυτοί κατόρθωναν να φτάσουν στη μέση εκπαίδευση ή στις διάφορα τμήματα του πανεπιστημίου στο Αλγέρι.⁴⁵ Έτσι, δια μέσου της εκπαίδευσης, θα εγκαθιδρυόταν ένας ποιοτικός διαχωρισμός, ρατσιστικού τύπου, στο εσωτερικό της μουσουλμανικής κοινωνίας. Από τη μια θα υπήρχαν οι «εξελιγμένοι», αυτοί που προόδευαν ως αποτέλεσμα της επαφής τους με τη γαλλική παιδεία, και από την άλλη οι «καθυστερημένοι».

Οι όποιες προσπάθειες για την εφαρμογή πολιτικών περισσότερο φιλικών προς στους μουσουλμάνους που επιχειρήθηκαν, κυρίως, από τον Ναπολέοντα Γ', του «αυτοκράτορα των Αράβων», και, πολύ αργότερα, από την κυβέρνηση του Λαϊκού Μετώπου, με πρωθυπουργό τον Λεόν Μπλουμ (Leon Bloom), απέτυχαν εξαιτίας της αντίδρασης και της πίεσης που ασκούσε το λόμπι των αποίκων, μέσω των βουλευτών και των μεγάλων οικονομικών συμφερόντων, στις αδύναμες γαλλικές κυβερνήσεις.⁴⁶

Το μείγμα που είχε δημιουργηθεί ήταν εκρηκτικό. Η κατάσταση των μικροαγροτών, στους οποίους είχαν απομείνει τα μικρά και όχι τόσο εύφορα και καλά

⁴³ Βλ., Καρακατσούλη, Α., ό.π., και Winock, M., ό.π., σελ. 380.

⁴⁴ Βλ., Συλλογικό, ό.π., σελ. 109 και Winock, M., ό.π., σελ. 378, 381. Ο τελευταίος, μάλιστα, σημειώνει, ότι οι Ευρωπαίοι άποικοι ποτέ δεν αποδέχτηκαν την απονομή της γαλλικής ιθαγένειας στους Εβραίους με το διάταγμα Crémieux ενώ ξέσπασαν αντισημιτικές ταραχές όπου πρωτοστάτησε ο δήμαρχος του Αλγερίου Max Régis.

⁴⁵ Το 1954 μεγαλύτερο ποσοστό από το 90% των γηγενών ήταν αναλφάβητο και μόνο 1 στα 10 παιδιά μουσουλμάνων παρακολουθούσε τα μαθήματα του δημοτικού. Βλ., Hourami, A., ό.π., σελ. 417 και Naylor, P. C., ό.π., σελ. 8.

⁴⁶ Βλ., Hourami, A., ό.π., 375, 453-454 και Winock, M., ό.π., σελ. 380-382.

αρδευόμενα κτήματα, που παρήγαγαν προϊόντα μόνο για ιδία κατανάλωση ή για πώληση στην τοπική αγορά, επιδεινώθηκε καθώς βρέθηκαν αντιμέτωποι με την παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929, η οποία έριξε, ακόμη περισσότερο, τις τιμές των αγροτικών προϊόντων.⁴⁷ Αυτό είχε ως συνέπεια ο πληθυσμός, που εντωμεταξύ παρουσίαζε αυξητικές τάσεις, εξαιτίας της καλύτερης ιατρικής περίθαλψης, να αναζητήσει νέες διεξόδους.⁴⁸ Έτσι, ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, πολλοί ήταν οι Αλγερινοί που στράφηκαν, αποδεχόμενοι χαμηλότερους μισθούς και υπομένοντας φυσική κακοποίηση και διακρίσεις λόγω πολιτισμικών διαφορών, στη μητρόπολη, προκειμένου να συνδράμουν οικονομικά τις οικογένειές τους στην Αλγερία και Γαλλία. Το 1952 βρίσκονταν 280.000 χιλιάδες Αλγερινοί μετανάστες που εργάζονταν στη Γαλλία και διαβιούσαν σε συνθήκες απόλυτης φτώχειας στις διάφορες παραγκουπόλεις – μπιντονβίλ (bidonville) που άρχισαν να ξεφυτρώνουν στα γαλλικά προάστια, όπως αυτή της Nanterre στο Παρίσι, αλλά και στη Μασσαλία, τη Λυών και τη Λιλ.⁴⁹ Η ίδια εικόνα δημιουργήθηκε και στις πόλεις της Αλγερίας όπου βρήκαν καταφύγιο στη μεντίνα⁵⁰, από όπου είχαν αποχωρήσει οι εύπορες οικογένειες για τις ανέσεις των νέων συνοικιών, Άραβες και *petits blancs* που άφηναν πίσω την αγροτική γη που δεν είχαν κεφάλαιο να αναπτύξουν.⁵¹

Απέναντι σε αυτό δράμα, την αθλιότητα και τη διαμαρτυρία των Αλγερινών σχεδόν το σύνολο των Ευρωπαίων που ζούσε στις ίδιες πόλεις ή ακόμη και τις ίδιες συνοικίες, παρέμενε στην άγνοια, αδιάφορο και αρνούμενο να δεχτεί την παροχή μεταρρυθμίσεων που θα οδηγούσαν στην παροχή ισότητας. Πλέον, όμως, για τον αλγερινό λαό δεν αρκούσε η απλώς η ενσωμάτωση αλλά αυτός διεκδικούσε την πλήρη ανεξαρτησία ως μόνη εγγύηση για την αξιοπρέπεία του. Οι μετανάστες που ζούσαν με τις οικογένειές τους σε ευρωπαϊκές πόλεις, η επαφή τους και η δημιουργία δεσμών με αποίκους από τις υπόλοιπες αποικίες, οι Αλγερινοί που είχαν πολεμήσει με το γαλλικό

⁴⁷ Βλ., Hourami, A., ό.π., σελ. 459.

⁴⁸ Ο.π.

⁴⁹ Βλ., House, J. (2006). The colonial and post-colonial dimensions of Algerian migration to France. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 10, 2016, από History in Focus: <http://www.history.ac.uk/ihr/Focus/Migration/articles/house.html> και Naylor, P. C., ό.π., σελ. 7.

⁵⁰ Η Μεντίνα (*medina*, Αραβικά: مدينة, حي) είναι ένα χαρακτηριστικό πολεοδομικό τμήμα που απαντάται σε πολλές πόλεις της Βόρειας Αφρικής. Συνήθως περιβάλλεται από τείχη και περιέχει πολλούς στενούς και λαβυρινθοειδείς δρόμους. Κατασκευάζονταν από τους Άραβες ήδη από τον 9ο αιώνα. Βλ., σχετικό λήμμα της ελληνική έκδοσης της Βικιπαίδεια/ Ανάκτηση Σεπτέμβριος 10, 2016, από: [https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%B5%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BD%CE%B1\(%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%83%CF%87%CE%AE%CE%BC%CE%B1\)](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%B5%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BD%CE%B1(%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%83%CF%87%CE%AE%CE%BC%CE%B1))

⁵¹ Βλ., Hourami, A., ό.π., 460.

στρατό, οι σπουδαστές, οι συγγραφείς και διανοούμενοι που πάλευαν, πίσω στην πατρίδα, να δημιουργήσουν μια εθνική συνείδηση απελευθερωμένη από την αποικιοκρατία, όλοι αυτοί είχαν αρχίσει να αντιλαμβάνονται τις αλλαγές που πραγματοποιούνταν παγκοσμίως και διέβλεπαν την πιθανότητα ανεξαρτησίας που διαφαινόταν στον ορίζοντα.

Το εθνικιστικό αλγερινό κίνημα που γεννήθηκε μέσα σε αυτές τις συνθήκες θα είναι, ωστόσο, διχασμένο και διασπασμένο σε πολλά ρεύματα.⁵² Ήδη από το 1926 ιδρύεται στο Παρίσι ο Βορειοαφρικάνικος Αστéρας (ENA, Etoile Nord-Africaine) από μετανάστες που είχαν έρθει σε επαφή με τους σοσιαλιστικές ιδέες και πρωτεργάτη τον Μεσαλί Χατζ (Messali Hadj). Η οργάνωση που απαιτεί «την ανεξαρτησία στις χώρες της Βόρειας Αφρικής» και «την εκλογή μιας Συντακτικής Συνέλευσης» για την Αλγερία θα διαλυθεί οριστικά το 1937, αντιτιθέμενη στο σχέδιο της κυβέρνησης Μπλουμ. Συνεχιστής του θα είναι το Κόμμα του Αλγερινού Λαού (PPA, Parti du Peuple Algerien) που θα ιδρυθεί στην Αλγερία από αυτονομιστές πατριώτες και θα προσελκύσει πολλούς οπαδούς, νέους των πόλεων, και θα διαλυθεί, ωστόσο, παραμονές του Β' Παγκοσμίου πολέμου με την ταυτόχρονη σύλληψη των βασικών του στελεχών.

Στην διάρκεια του μεσοπολέμου θα αναπτυχθούν δύο ακόμη ρεύματα. Το ένα θα αρθρώνει ένα δημοκρατικό πατριωτικό ιδεώδες από μουσουλμανική σκοπιά και θα έχει ως κύριο εκπρόσωπό του τον Φερχάτ Αμπάς ενώ το άλλο, οι «Ουλεμάδες» θα προπαγανδίζει έναν ιδιαίτερο αλγερινό ισλαμισμό, που έχει ως αφετηρία «ένα αλγερινό έθνος».

Στα χρόνια του πολέμου και μετά την απόβαση των αγγλοαμερικάνων το 1942 οι αλγερινοί εθνικιστές θα ενταχθούν σε ένα ενωτικό σχήμα, στους Φίλους του Μανιφέστου και της Ελευθερίας (AML, Amis du Manifeste et de la Liberté), που δημιουργήθηκε από τους Αμπάς και Χατζ. Το σχήμα θα τύχει ιδιαίτερης απήχησης και αποδοχής όπως μαρτυρούν και τα 100.000 μέλη του. Οι γαλλικές αρχές θα προχωρήσουν στην διάλυσή του και τη σύλληψη του Αμπάς μετά την βίαιη καταστολή της διαδήλωσης στο Σετίφ την οποία και είχε οργανώσει.

Το 1946 θα δημιουργηθεί το Κίνημα για το Θρίαμβο των Δημοκρατικών Ελευθεριών (MTLD, Mouvement pour le triomphe des libertés démocratiques)

⁵² Για την ανάπτυξη του αλγερινού κινήματος βλ., Stora, B. (2004). Αλγερινή αντίσταση. Στο E. Waresquiel (Επιμ.), *Ο αιώνας των ανατροπών* (σσ. 22-24). Αθήνα: Οξύ.

προκειμένου να αντικαταστήσει το εκτός νόμου Λαϊκό Κόμμα και το οποίο θα κερδίσει τις δημοτικές εκλογές την επόμενη χρονιά. Παράλληλα, θα ιδρύσει και την Ειδική Οργάνωση (OS, Organisation Spéciale), μία μυστική στρατιωτική οργάνωση η οποία θα προετοιμάσει την ένοπλη αντίσταση και θα έχει ως επικεφαλής τον Αχμέντ Μπεν Μπελά ο οποίος έχει, εντωμεταξύ, αποκτήσει δεξιότητες, όπως και πολλοί άλλοι, λόγω της θητείας του στον γαλλικό στρατό. Το κίνημα θα περάσει αλλεπάλληλες εσωτερικές κρίσεις, με αφορμή την πολιτική που πρέπει να ακολουθηθεί για την ανεξαρτησία της Αλγερίας, και θα οδηγηθεί, εντέλει, στη ρήξη και τη διάσπαση.

1.3. «Τα γεγονότα»: 1954-1962

Γάλλος δημοσιογράφος: -«Δεν θεωρείτε ότι είναι δειλία να κρύβετε βόμβες στις τσάντες των γυναικών σας και να σκοτώνετε αθώους πολίτες;»

Αλγερινός συλληφθείς: «Δεν νομίζετε ότι είναι δειλία να μας σκοτώνετε με ναπάλμ; Δώστε μας τα αεροπλάνα σας και μπορείτε να έχετε τις τσάντες και τις βόμβες μας»

La Battaglia di Algeri

«...ξεχνούσαν πως η αντίστροφη μέτρηση είχε αρχίσει και πως όλα πια ήταν χαμένα, αφού έπρεπε να είναι κανείς τυφλός για να συνεχίζει να προχωρά στο σκοτάδι της ουτοπίας, να περιμένει μια αυγή που είχε ήδη χαράξει σε μια άλλη εποχή και που εκείνοι επίμονα εξακολουθούσαν να προσμένουν να φανεί εκεί όπου το φως της δεν υπήρχε πια».⁵³

Το Μάρτιο του 1954 θα δημιουργηθεί ένα ρεύμα στους κόλπους των αλγερινών εθνικιστών με στόχο την αποκατάσταση της «ενότητας του κόμματος» μέσω του ένοπλου αγώνα: η Επαναστατική Επιτροπή για την Ενότητα και τη Δράση (Comité Révolutionnaire d'Unité et d'Action) η οποία αργότερα θα μετεξελισσόταν στο κίνημα το οποίο θα γινόταν γνωστό με το αρκτικόλεξο FLN (Front de Libération Nationale, Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο) και θα πρωτοστατούσε στον αγώνα. Στις 24 Οκτωβρίου 1954, οι έξι ηγέτες της C.R.U.A, αφού ρύθμισαν τις τελευταίες λεπτομέρειες στο κείμενο μιας ιστορικής, ως έμελλε να αποδειχθεί, διακήρυξης, ξεκίνησαν, φορώντας τα κοστούμια και τις γραβάτες τους, για ένα φωτογραφείο στη γειτονιά Bab-el-Oued στο Αλγέρι, για να αποτυπώσουν σε εικόνα αυτή τη σημαντική

⁵³Χάντρα, Γ. (2010). *Αυτό που η μέρα οφείλει στη νύχτα*. (Γ. Στρίγκος, Μεταφρ.) Αθήνα: Καστανιώτης., σελ. 316.

στιγμή.⁵⁴ Μια εβδομάδα αργότερα, την 1^η Νοεμβρίου του 1954, ανήμερα της γιορτής των Αγίων Πάντων (Toussaint), μια σειρά από πυρκαγιές, επιθέσεις σε αστυνομικά τμήματα και εκρήξεις βομβών, θα σημειωθούν, ταυτόχρονα, σε διάφορα σημεία του αλγερινού εδάφους, μετατρέποντας τη γιορτή σε «ματωμένη» (Toussaint rouge). Από το Κάιρο όπου βρίσκονταν, οι ηγέτες του Μετώπου θα απευθύνονταν, με ραδιοφωνικό διάγγελμα, προς τον αλγερινό λαό, ανακοινώνοντας την έναρξη του ένοπλου αγώνα κατά της αποικιοκρατίας, με σκοπό την ανεξαρτησία της Αλγερίας.⁵⁵ Η απάντηση της Γαλλίας θα περιοριστεί, αρχικά, σε αστυνομικά μέτρα αποκατάστασης της τάξης, καθώς η Αλγερία θεωρείται έδαφος της γαλλικής δημοκρατίας. Μιλώντας στο κοινοβούλιο, ο πρωθυπουργός Μεντές – Φρανς θα απορρίψει οποιουδήποτε συσχετισμούς με τις άλλες κτήσεις της Γαλλίας στη Β.Αφρική, δηλώνοντας: «Ici, c'est la France!». ⁵⁶ Στο ίδιο μήκος κύματος ο υπεύθυνος υπουργός εσωτερικών Φρανσουά Μιτερράν (François Mitterrand) ο οποίος ένα μήνα νωρίτερα είχε αναφέρει, μετά από ένα ταξίδι στην Αλγερία, στον πρωθυπουργό του ότι «το κλίμα χειροτερεύει», θα στεκόταν μπροστά στην εθνοσυνέλευση αναφέροντας ότι «η Αλγερία είναι Γαλλία» και θα συνέχιζε, διερωτώμενος, «ποιος θα δίσταζε να πάρει οποιοδήποτε μέτρο για να διατηρήσει τη Γαλλία»; ⁵⁷ Το 1955 ο νεοδιοριζόμενος κυβερνήτης Ζακ Σουστέλ (Jacques Soustelle), τον οποίο οι άποικοι υποδέχθηκαν ψυχρά, επιδίωξε μεταρρυθμίσεις για την βελτίωση του κλίματος, αλλά επρόκειτο για πολύ λίγα, πολύ αργά.⁵⁸

Γεγονότα, όπως αυτό της σφαγής στην Philippeville, θα προκαλούσαν τη βέβαιη, σκληρή και δυσανάλογη αντίδραση των Γάλλων, βαθαίνοντας ακόμη περισσότερο το χάσμα μεταξύ των μερών.⁵⁹ Η σοσιαλιστική κυβέρνηση του Γκυ Μολλέ (Guy Mollet), η οποία εντωμεταξύ είχε παραχωρήσει ανεξαρτησία στη Τυνησία και το Μαρόκο, θα επιχειρούσε να προωθήσει μια ειρηνική λύση. Όταν, όμως ο Μολέ επισκέφτηκε, το Φεβρουάριο του 1956, το Αλγέρι, θα γινόταν δεκτός με ντομάτες από ένα οργισμένο όχλο αποίκων που, όπως και ο στρατός, αντιδρούσε στη προοπτική

⁵⁴ Horne, A., ό.π.

⁵⁵ Βλ., Ageron, C.-R. (1991). *Modern Algeria. A History from 1830 to the Present*. (M. Brett, Επιμ., & M. Brett, Μεταφρ.) London: Hurst & Company., σελ. 108 και Horne, A., ό.π.

⁵⁶ Horne, A., ό.π.

⁵⁷ Horne, A., ό.π. και Naylor, P. C. (2000)., ό.π., σελ. 18.

⁵⁸ Βλ., Ageron, C.-R. (1991)., ό.π., σελ. 109 και Naylor, P. C. (2006), σελ. 470-471.

⁵⁹ Η σφαγή η οποία ήταν καλά σχεδιασμένη και στην οποία συμμετείχαν «φίλικοι» προς τους άποικους μουσουλμάνοι είχε ως αποτέλεσμα τον θάνατο συνολικά 123 Ευρωπαίων αποίκων, στρατιωτών και μουσουλμάνων συνεργατών τους. Βλ., Ageron, C.-R. (2008). Ο πόλεμος της Αλγερίας. Στο M. Attia, *Το μαύρο Αλγέρι* (σσ. 389-396). Αθήνα: Πόλις., σελ. 392-393 και Horne, A., ό.π.

συμβιβασμού με τους Άραβες γείτονές του.⁶⁰ Οποιαδήποτε προσπάθεια διακανονισμού θα έπεφτε στο κενό όταν πέντε ηγέτες του Μετώπου, απήχθησαν κατά τη διάρκεια της πτήσης από το Ραμπάτ στη Τύνιδα, και μεταφέρθηκαν στο Αλγέρι, αποδεικνύοντας την αδυναμία της γαλλικής κυβέρνησης να ελέγξει την κατάσταση και εμπλέκοντας σε αυτή τις δύο γειτονικές βορειοαφρικάνικες χώρες.⁶¹ Θα ακολουθούσε η καταστροφική, για το κύρος της Γαλλίας, συμμετοχή στην κρίση του Σουέζ η οποία αποδείκνυε την αποτυχία των παλαιών αποικιοκρατικών δυνάμεων στο νέο διεθνές περιβάλλον του ελεύθερου εμπορίου, ενώ παράλληλα ενίσχυε τη θέση και βελτίωνε την εικόνα των Αράβων στα μάτια του υπόλοιπου κόσμου.⁶²

Ακολούθησε ένα σκληρός πόλεμος όπου τόσο ο γαλλικός στρατός, όσο και το F.L.N κατέφυγαν σε εκφοβισμούς, βασανιστήρια, δολοφονίες και ακραία τρομοκρατία χωρίς, ωστόσο, καμιά από τις δυο πλευρές να ενδυναμώσει τη θέση της.⁶³ Τα τρομοκρατικά χτυπήματα αυξήθηκαν, τόσο στην Αλγερία⁶⁴, όσο και, αργότερα, στο έδαφος της μητροπολιτικής Γαλλίας, φέρνοντας τον πόλεμο μέσα στο σπίτι του μέσου Γάλλου και καθιστώντας τον κεντρικό πολιτικό ζήτημα για τη χώρα.⁶⁵ Σε αυτό συνέβαλε και η αποστολή σχεδόν 500 χιλιάδων στρατιωτών, μεγάλο κομμάτι του οποίου αποτελούσαν νεαροί κληρωτοί, οι οποίοι συμμετείχαν σε ένα πόλεμο φθοράς, αφού η δράση του FLN δεν ήταν μετωπική και αυστηρά πολεμική, αλλά διεσπαρμένη και πολύμορφη στοχεύοντας, κατά κύριο λόγο, να συσπειρώσει γύρω του τον μουσουλμανικό πληθυσμό.⁶⁶

Το Φεβρουάριο του 1958, η νέα κυβέρνηση του Φελίξ Γκαγιάρ (Felix Gaillard), που αντικατέστησε την κυβέρνηση Μολλέ, ενώνοντας και πάλι σοσιαλιστές και χριστιανοδημοκράτες, βρέθηκε σε δύσκολη θέση, όταν η γαλλική αεροπορία, χωρίς

⁶⁰ Horne, A., ό.π., Judt, T., ό.π., σελ. 72 και Young, J. W., σελ. 191.

⁶¹ Calvocoessi, P., ό.π., σελ. 801 και Hourami, A., 504.

⁶² Ageron, C.-R. (1991), σελ. 114 και Καρακατσούλη, Α. (2013), ό.π.

⁶³ Calvocoessi, P., ό.π., και Judt, T., ό.π., σελ. 72.

⁶⁴ Ομάδα εξτρεμιστών αποίκων, η οποία γρήγορα κέρδιζε ευρεία υποστήριξη στον υπόλοιπο πληθυσμό, τοποθέτησε, σε αντίποινα για τη δολοφονία του δημάρχου του Boufarik, βόμβες σε σινεμά, όπου σύχναζαν μουσουλμάνοι, και στην Κάσπα, την παλιά πόλη του Αλγερίου. Ακολούθησε η δράση των γυναικών του FLN με την τοποθέτηση βομβών σε στέκια, καφέ, Ευρωπαίων και τα γραφεία της Air France. Η κλιμάκωση αυτή της βίας οδήγησε τον κυβερνήτη Ρομπέρ Λακόστ (Robert Lacoste) να δώσει στον Στρατηγό Μασύ (Jacques Massu) την ελευθερία να χρησιμοποιήσει οποιοδήποτε αναγκαίο μέσο για να συντρίψει τους «τρομοκράτες». Τα γεγονότα αυτά απεικονίζονται συγκλονιστικά στην ταινία «Η μάχη του Αλγερίου» (La Battaglia di Algeri - 1966), μια ιταλοαλγερινή συμπαραγωγή σε σκηνοθεσία του Τζίλο Ποντεκόρβο (Gillo Pontecorvo) βασισμένη στα απομνημονεύματα του Yacef Saadi, ηγέτη του FLN, η οποία καίτοι είχε παγκόσμια απήχηση προβλήθηκε στη Γαλλία το 1971. Βλ., περισσότερα, Ageron, C.-R. (1991), ό.π., σελ., 115, Austin, G. (2009). Trauma, cinema and the Algerian war. *New Readings* (10), σελ.20-21 και Horne, A., ό.π.

⁶⁵ Calvocoessi, P., ό.π., και Καρακατσούλη, Α. (2013), ό.π.

⁶⁶ Συλλογικό, ό.π., σελ. 111.

την έγκριση του Παρισίου, βομβάρδισε το Σακιέτ, χωριό της Τυνησίας, σκοτώνοντας δεκάδες άτομα και προκαλώντας διεθνή κατακραυγή. Όταν η κυβέρνηση Γκαγιάρ, η τρίτη μέσα σε 11 μήνες, παραιτήθηκε τον Απρίλιο, ο πρόεδρος Κοτύ (René Coty) ανέθεσε τον σχηματισμό κυβέρνησης στον μετριοπαθή Πιερ Φλεμμέν (Pierre Phlimmlin), αυτόν που έμενε να αποτελέσει, στη βραχύβια θητεία του, τον τελευταίο πρωθυπουργό της εύθραυστης Τέταρτης γαλλικής Δημοκρατίας.⁶⁷ Στην Αλγερία ήταν εδραιωμένη, στους άποικους, η πεποίθηση ότι η Μητρόπολη θα τους εγκατέλειπε, ενώ την ίδια άποψη συμμερίζονταν και οι αστυνομικές και στρατιωτικές δυνάμεις οι ηγέτες των οποίων θα συντάσσονταν μαζί τους και θα προχωρούσαν σε εξέγερση.⁶⁸ Στις 15 Μάϊου ο στρατιωτικός διοικητής της Αλγερίας, στρατηγός Ραούλ Σαλάν (Raoul Salan) θα ολοκλήρωνε την ομιλία απευθυνόμενος στο πλήθος που τον επευφημούσε λέγοντας δυναμικά: Ζήτω η Γαλλία! Ζήτω η γαλλική Αλγερία! Ζήτω ο ντε Γκωλ!⁶⁹

Πράγματι, ο ηλικίας 70 ετών Γάλλος πολιτικός, θα καλούταν να σώσει την χώρα και για αυτό του δόθηκαν πλήρεις εξουσίες, όχι μόνο να χειριστεί την κρίση αλλά και να εκπονήσει ένα νέο Σύνταγμα.⁷⁰ Στο δημοψήφισμα του Σεπτεμβρίου, που εγκαθίδρυε την Πέμπτη Δημοκρατία, ο ντε Γκωλ κατέλαβε το 80% στο σύνολο της επικράτειας και 96% στην Αλγερία, όπου ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής.⁷¹ Αυτούς, είχε επισκεφτεί, ήδη από τις 4 Ιουνίου, και τους δήλωσε, μάλλον διφορούμενα, ότι τους κατανοούσε (Je vous ai compris).⁷²

Αρχικά ο Ντε Γκωλ θα επεδίωκε να καθησυχάσει τις ανήσυχες μάζες και να προσεγγίσει, παράλληλα, του Αλγερινούς προτείνοντας ένα πενταετές πρόγραμμα οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, το πρόγραμμα της Κωνσταντίνης.⁷³ Το Σεπτέμβριο του 1959, σε τηλεοπτικό του διάγγελμα, θα εξαγγείλει, για πρώτη φορά, την «πολιτική αυτοπροσδιορισμού», παρέχοντας τη δυνατότητα στους Αλγερινούς να επιλέξουν μεταξύ της ενσωμάτωσης «γαλλοποίηση» (francization), της απόσχισης είτε της σύνδεσης σε μία μορφής συνομοσπονδίας ή προωθημένης μορφής αυτονομίας,

⁶⁷ Judt, T., ό.π., σελ. 73 και Young, J. W., σελ. 192.

⁶⁸ Judt, T., ό.π.

⁶⁹ Horne, A., ό.π. και Judt, T., ό.π.

⁷⁰ Judt, T., ό.π., και Young, J. W., σελ. 192-195.

⁷¹ Judt, T., ό.π.

⁷² Ο.π.

⁷³ Το πρόγραμμα προέβλεπε αύξηση μισθών και προνόμια, στέγαση σε καινούργια σπίτια για 1 εκατομμύριο άτομα, δουλειά για 400 χιλιάδες εργάτες, εγγραφή στα σχολεία για περίπου 2 εκατομμύρια παιδιά, διανομή 250.000 εκταρίων σε μουσουλμάνους καλλιεργητές, βελτίωση των υπηρεσιών που εξυπηρετούν μουσουλμάνους και εκβιομηχάνιση (ιδίως στον τομέα των υδρογονανθράκων. Βλ., Naylor, P. C. (2000), ό.π., σελ. 24 και Naylor, P. C. (2002). A Reconsideration of the Fourth Republic's Legacy and Algerian Decolonization. *French Colonial History*, 2, σελ. 165-168.

επιλογής που εμφανίστηκε ως η πιο ενδεδειγμένη λύση.⁷⁴ Το όραμά του για μία Αλγερία σε στενή σχέση με τη Γαλλία θα έφθινε καθώς η αναφορά αυτή θα θεωρηθεί ως «προδοσία» από τους αποίκους και μερίδα του στρατού και τον Ιανουάριο του 1960 θα στηθούν οδοφράγματα στην πόλη του Αλγερίου που θα οδηγήσουν σε βίαιες συγκρούσεις μεταξύ του στρατού, το κύριο μέρος του οποίου αποδείχθηκε πιστό στον Γάλλο Πρόεδρο, και υποστηρικτών της «γαλλικής Αλγερίας».⁷⁵ Η κοινή γνώμη της Γαλλίας είχε πλέον μεταστραφεί βλέποντας ότι επρόκειτο για ένα δαπανηρό και «βρώμικο» πόλεμο⁷⁶ και ο ντε Γκώλ ήταν πλέον έτοιμος να κάνει λόγο για μία «αλγερινή Αλγερία», αποδεδειγμένα τη Γαλλία από την αλγερινή περιπέτεια και οδηγώντας στην προσπάθεια μια αναβαθμισμένης θέσης στο παγκόσμιο σύστημα.⁷⁷ Συνέπεια των παραπάνω ήταν να οδηγηθούμε το 1962 στις συμφωνίες του Εβιάν που σήμαιναν την απόκτηση, με δημοψήφισμα⁷⁸, της ανεξαρτησίας για τους Αλγερινούς και το τέλος ενός μακροχρόνιου και αιματηρού πολέμου που άφησε βαθιά διχασμένη τη γαλλική κοινωνία και διανοήση.⁷⁹ Η λήξη του πολέμου δεν σηματοδότησε το τέλος του δράματος καθώς εκατομμύρια πιε – νουάρ και Χαρκίς (harkis, Αρκίς σύμφωνα με

⁷⁴ Συλλογικό., ό.π., σελ. 112.

⁷⁵ Naylor, P. C. (2000)., σελ. 24-25 και Συλλογικό., ό.π.

⁷⁶ Το αυτοβιογραφικό βιβλίο του Ανρί Αλέγκ (Henri Alleg) «Το ζήτημα» (La Question) που έκανε λόγο για τη χρήση βασανιστηρίων από τον γαλλικό στρατό, η εξαφάνιση και δολοφονία του φίλου του, κομμουνιστή και πανεπιστημιακού, Μωρίς Ωντέν (Maurice Audin) η περίπτωση βασανισμού της νεαρής Αλγερινής Τζαμίλα Μπουπάσα (Djamila Boupacha), διαμαρτυρίες καθολικών ιερέων, το μανιφέστο που υπέγραψαν 121 Γάλλοι διανοούμενοι, μεταξύ των οποίων οι Σαρτ, ντε Μποβουάρ, Σινιορέ (Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir, Simone Signoret), αλλά και η μεταφορά της βίας στο γαλλικό έδαφος περιλαμβάνονται στους λόγους που μετέστρεψαν τη γαλλική κοινή γνώμη. Calvocoessi, P., ό.π., 802-803 και Horne, A., ό.π.

⁷⁷ Για την πολιτική του ντε Γκώλ για αυτό το διάστημα, αλλά και μετά τη λήξη του πολέμου, βλ., περισσότερα, Judt, T., ό.π., σελ. 76-81 Naylor, P. C. (2000)., Young, J. W., ό.π. 193-204 Χατζηβασιλείου, E., ό.π., 371-372

⁷⁸ Σε δύο δημοψηφίσματα, στη Γαλλία (8 Απριλίου 1962) το πρώτο και στην Αλγερία (1^η Ιουνίου 1962) το δεύτερο, το 90% του γαλλικού λαού και 6.000.000 Αλγερινοί θα εγκρίνουν την παραχώρηση - απόκτηση ανεξαρτησίας για τον αλγερινό λαό. Συλλογικό., ό.π., 113-115

⁷⁹ Κατά τη διάρκεια των επτάμισι χρόνων του πολέμου οι απώλειες ήταν πολλές και όπως συμβαίνει, συχνά, σε τέτοιες περιπτώσεις τα νούμερα που προβάλλει κάθε πλευρά διαφορετικά. Μία άποψη εκτιμά ότι 10.000 Γάλλοι αξιωματικοί στρατιώτες και 250.000 Αλγερινοί, μαχητές και άμαχοι, σκοτώθηκαν, ενώ πολλά χωριά καταστράφηκαν και περίπου δύο εκατομμύρια αγρότες αναγκάστηκαν να μετεγκατασταθούν. Από την άλλη, η επίσημη γαλλική πλευρά εκτιμά ένα αριθμό σημαντικά υψηλότερο για τις γαλλικές απώλειες και χαμηλότερο για τους εθνικιστές: 17.250 Γάλλοι αξιωματικοί και στρατιώτες σκοτώθηκαν και 51.800 τραυματίστηκαν μεταξύ του 1954 και το τέλος του 1961, ενώ οι απώλειες σε πολίτες υπολογίζονται σε 1.000. Η ίδια έκθεση κάνει λόγο για 141.000 εθνικιστές νεκρούς αν και το FLN ισχυρίζεται ότι ο αριθμός αυτός είναι τέσσερις φορές μεγαλύτερος. Επίσης η πλευρά του FLN προτείνει ένα αριθμό ενός εκατομμυρίου που σκοτώθηκαν συνολικά κατά τη διάρκεια των μαχών, στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, από βασανιστήρια, ή κατά τη διάρκεια της μετακίνησής των πληθυσμών. Ο πόλεμος, επιπλέον, είχε ως αποτέλεσμα τη μαζική καταστροφής περιουσιών, σχολείων, γεφυρών, κυβερνητικών κτιρίων, ιατρικών κέντρων, σιδηροδρομικών σταθμών, κοινωνικών κέντρων, ταχυδρομείων, καθώς και αγροκτημάτων και μεγάλες ζημιές στις καλλιέργειες. Ageron, C.-R. (2008)., ό.π., σελ. 390 και Arnold, G. (2008). *Historical Dictionary of Civil Wars in Africa* (2η Έκδοση εκδ.). Plymouth, UK: The Scarecrow Press., σελ. 17.

τη γαλλική προφορά) συνεργάτες τους οδηγήθηκαν στην «έξοδο» από την Αλγερία καθώς η παραμονή τους θα σήμαινε την άφεσή τους στη σκληρή εκδίκηση των Αλγερινών. Για την Αλγερία, σύμφωνα με τον Γιασμίνα Χάντρα, τη δύσκολη γέννα, που την έφερε στον κόσμο, μέσα σε μία πλημμύρα από δάκρυα και αίμα, θα διαδεχόταν μια σκληρή παιδική ηλικία τα όνειρα της οποίας στέρησε ένα φαύλος εμφύλιος πόλεμος.

2. Μνημονικές Σπουδές

«Στις αναμνήσεις κάθε ανθρώπου υπάρχουν πράγματα που δεν τα εμπιστεύεται σ'όλο τον κόσμο, αλλά μόνο στους φίλους του. Υπάρχουν άλλα που δεν τα εμπιστεύεται στους φίλους του, τα λέει μονάχα στον εαυτό του, κι αυτό στα κρυφά. Και τέλος, υπάρχουν κι εκείνα που ο άνθρωπος φοβάται να τα ομολογήσει και στον ίδιο του τον εαυτό και τέτοια λογής πράγματα μαζεύονται πολλά σε κάθε καθωσπρέπει άνθρωπο».

Φίοντορ Ντοστογιέφσκι⁸⁰

«Δεν είχε ανοίξει αυτήν τη βαλίτσα εδώ και δέκα χρόνια. Δεν μπορούσε να την αποχωριστεί, τον ανακούφιζε ωστόσο που είχε χάσει το κλειδί».⁸¹

Η μνήμη βρίσκεται στο επίκεντρο μελετών και πρακτικών για εκατοντάδες χρόνια και πλήθος βιβλίων και μελετών προσφέρουν την εικόνα της έννοιά της και της εξέλιξης αυτής μέσα στους αιώνες.⁸² Η ολοένα αυξανόμενη ενασχόληση με τη μνήμη που χαρακτηρίζει τις τελευταίες δύο δεκαετίες έχει οδηγήσει σε μία αποκαλούμενη «έκρηξη μνήμης». Οι σπουδές μνήμης προσεγγίζονται από ένα ευρύ πεδίο επιστημών όπως, η ιστορία και η κοινωνιολογία, η θεωρία και η ιστορία της λογοτεχνίας και της τέχνης, η γνωστική ψυχολογία, η θεωρία των μέσων, η θεολογία, η ανθρωπολογία, η αρχαιολογία, οι νευροεπιστήμες κ.ά., αλλά και από ερευνητές και μελετητές σε κάθε μήκος και πλάτος της γης.⁸³ Οι μνημονικές σπουδές προσεγγίζουν με ιδιαίτερη ευαισθησία και ένα άλλο θέμα, αυτό της λήθης και του τραύματος. Η λήθη σύμφωνα με τον Γάλλο φιλόσοφο Πολ Ρικέρ (Paul Ricoeur) μπορεί να είναι στιγμιαία ή μόνιμη, ενεργή ή παθητική, επιφανειακή ή σε βάθος, ηθελημένη ή αθέλητη.

⁸⁰Ντοστογιέφσκι, Φ., Το Υπόγειο. Βλ. Μαντόγλου Άννα στον πρόλογο της ελληνικής έκδοσης του Halbwachs, M. (2013). *Η συλλογική μνήμη*. Αθήνα: Παπαζήση., σελ. 24 όπου η σχετική αναφορά.

⁸¹ Modiano, P. (2015). *Για να μη χάνεσαι στη γειτονιά*. Αθήνα: Πόλις., σελ. 116.

⁸² Για μια περισσότερο αναλυτική ιστορική αναδρομή στην έννοια της μνήμης βλ., Δημητρούλια, Τ. (χ.χ.). *Μετάφραση και μνήμη. Η μετάφραση ως μνήμη και η μνήμη στη μετάφραση* (υπό δημ., εκδ. Μικρή Άρκτος). Ανάκτηση 4 11, 2016, από <http://www.dimitroulia.gr/textes/livres-revues/livre-traductionetmemoire.pdf>, σελ. 19-29 και Μπενβενίστε, Ρ. (1999). *Μνήμη και Ιστοριογραφία*. Στο Ρ. Μπενβενίστε, & Θ. Παραδέλλης (Επιμ.), *Διαδρομές και τόποι της μνήμης. Ιστορικές και ανθρωπολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια., σελ. 11-26 και τις εκεί αναφορές.

⁸³ Βλ., Erll, A. προλογικό σημείωμα στο A. Erll, & A. Nünning (Επιμ.), *A Companion to Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook* Berlin, New York: Walter de Gruyter., v-vi.

Η μελέτη της μνήμης ως επιστημονικού αντικειμένου ξεκίνησε στις αρχές του 20ού αιώνα, με το έργο του Γάλλου φιλοσόφου και κοινωνιολόγου Μωρίς Αλμπά (Maurice Halbwachs) για τη «συλλογική μνήμη» (*La mémoire collective*). Σύμφωνα με τον Αλμπά καμία μνήμη δεν υπάρχει έξω από τα κοινωνικά πλαίσια, τη γλώσσα, το χρόνο και τον χώρο, αλλά και την αναφορά σε μία ομάδα, όπως η οικογένεια ή η ευρύτερη συγγενική ομάδα, η θρησκευτική κοινότητα, πολιτική παράταξη, ο επαγγελματικό κύκλος κ.α.⁸⁴ Τα άτομα και οι ομάδες κατασκευάζουν το παρελθόν τους στο πλαίσιο του κυρίαρχου ρεύματος σκέψης, το οποίο διαφέρει από κοινωνία σε κοινωνία και από εποχή σε εποχή. «Κάθε ατομική μνήμη είναι μια οπτική για τη συλλογική μνήμη» και «αυτή η οπτική αλλάζει ανάλογα με τη θέση που κατέχω και ότι η θέση, με τη σειρά της, αλλάζει ανάλογα με τις σχέσεις που διατηρώ με άλλες ομάδες».⁸⁵ Κατά συνέπεια η συλλογική μνήμη δεν είναι ενιαία, ομοιόμορφη, έχοντας σταθερό τρόπο κατασκευής, αλλά πολλαπλή καθώς εξαρτάται κάθε φορά από την κοινωνική ομάδα στο πλαίσιο της οποίας παράγεται.⁸⁶

Η μελέτη του Αλμπά θα επηρεάσει το έργο πολλών θεωρητικών που ακολούθησαν όπως ο Γερμανός Αιγυπτιολόγος Γιαν Άσμαν (Jan Assmann) ο οποίος θα εισάγει τον όρο «επικοινωνιακή μνήμη» για να περιγράψει τη διαφορά μεταξύ της έννοιας της «συλλογικής μνήμης» και του πως κατανοούμε τον όρο «πολιτισμική μνήμη».⁸⁷ Η επικοινωνιακή μνήμη περιλαμβάνει αναμνήσεις που αφορούν το πρόσφατο παρελθόν και κάθε άνθρωπος μοιράζεται με τους σύγχρονούς του.⁸⁸ Πρόκειται για μνήμη που αναπτύσσεται στο πλαίσιο μικρών ομάδων, κατά κύριο λόγο της οικογένειας, αφορά ένα χρονικό διάστημα περίπου 80 με 100 χρόνων, και γίνεται άτυπα, με τον προφορικό λόγο και τις αυτοβιογραφικές και οικογενειακές ιστορίες.⁸⁹ Από την άλλη, η «πολιτισμική μνήμη» είναι μια μνήμη που μπορεί να ανατρέξει στο απώτατο παρελθόν, θεσμοθετείται μέσω πολιτιστικών πρακτικών, όπως είναι οι αναμνηστήριες τελετές, τα μνημεία, τα μουσεία, οι χοροί, τα κείμενα κλπ., πραγματοποιείται από συγκεκριμένους, «ειδικευμένους φορείς», πληρεξούσιους της

⁸⁴Βλ., Μαντόγλου Α., ό.π., σελ. 18-19 και Παραδέλλης, Θ. (1999). *Ανθρωπολογία της μνήμης*. Στο Ρ. Μπενβενίστε, & Θ. Παραδέλλης (Επιμ.), *Διαδρομές και τόποι της μνήμης. Ιστορικές και ανθρωπολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια., σελ. 28-29.

⁸⁵ Halbwachs, M. (2013). *Η συλλογική μνήμη*. Αθήνα: Παπαζήση., σελ. 73.

⁸⁶ Μαντόγλου Α., ό.π. και Παραδέλλης, Θ., ο.π.

⁸⁷ Assmann, J. (2008). *Communicative and Cultural Memory*. Στο A. Erll, & A. Nünning (Επιμ.), *A Companion to Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin, New York: Walter de Gruyter., σελ. 109-118.

⁸⁸ Assmann, J. (2017). *Η πολιτισμική μνήμη*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης., σελ. 57.

⁸⁹ Ό.π., σελ. 57-65.

γνώσης, και έχει ως στόχο τη διάδοση συγκεκριμένων πολιτιστικών μηνυμάτων.⁹⁰ Η πολιτισμική μνήμη αποκρυσταλλώνει, σύμφωνα με τον Άσμαν, συλλογικά βιώματα του παρελθόντος και γίνεται το μέσο που μας επιτρέπει να φτιάξουμε μια αφηγηματική εικόνα του και μέσα από αυτή τη διαδικασία να αναπτύξουμε μια δική μας εικόνα και ταυτότητα. Ως εκ τούτου, η πολιτισμική μνήμη διατηρεί τη συμβολική θεσμική κληρονομιά στην οποία καταφεύγουν οι άνθρωποι για να επιβεβαιωθούν ως μέρη ενός συνόλου.

⁹⁰ Ο.π.

3. Μνήμες του πολέμου της Αλγερίας στη Γαλλία. Από την Αμνησία στους Πολέμους της Μνήμης.

Μπορεί κανείς να κατανοήσει τις δυσκολίες ενασχόλησης με τα γεγονότα εκείνης της περιόδου και την ανάγκη πολύπλευρης προσέγγισής τους ερχόμενος, εξ αρχής, αντιμέτωπος με τον διαφορετικό τρόπο με τον οποίο αναφέρεται κανείς σε αυτά. Έτσι, στη Γαλλία, ο πόλεμος της Αλγερίας (1954-1962) έχει ονομαστεί ως «τα γεγονότα» (*les événements*), περιεγράφηκε ως επιχείρηση διατήρησης της τάξης (*opération de maintien de l'ordre*) ή χαρακτηρίστηκε ως «ο πόλεμος χωρίς όνομα» (*La guerre sans nom*), και από την άλλη, στην Αλγερία, αναφέρονται σε αυτόν ως «η επανάσταση», «ο πόλεμος της ανεξαρτησίας» ή «ο πόλεμος της εθνικής απελευθέρωσης».⁹¹ Μόλις το 1999, η γαλλική κυβέρνηση Ζοσπέν αναγνώρισε επίσημα, με νόμο, τον πόλεμο ως «πόλεμος της Αλγερίας».⁹² Το 2012, με αφορμή τον εορτασμό των 50 χρόνων ανεξαρτησίας της Αλγερίας, ο πρόεδρος της Γαλλίας Φρανσουά Ολάντ (*François Hollande*), μιλώντας στο κοινοβούλιο της χώρας της Β. Αφρικής, ανέφερε, χαρακτηριστικά: «Για 132 χρόνια, η Αλγερία υπέστη ένα βάνανσο και άδικο σύστημα: την αποικιοκρατία. Αναγνωρίζω τα δεινά που έφερε στον αλγερινό λαό».⁹³ Η παραδοχή αυτή ερχόταν σε αντίθεση με την άποψη που είχε η γαλλική πολιτική ελίτ για την αποικιακή εμπειρία δεκαπέντε, περίπου, χρόνια πριν, όταν ο, τότε πρόεδρος, Σιράκ (*Chirac*), αναφερόμενος στο έργο των Γάλλων αποίκων στην Αλγερία, ανακάλυπτε «στην ειρήνευση, την οικονομική ανάπτυξη, τη διάδοση της παιδείας, την ίδρυση της μοντέρνας ιατρικής, τη δημιουργία διοικητικών και νομικών θεσμών», τα ίχνη της παρουσίας της Γαλλίας, μιας αποικιοκρατικής δύναμης που

⁹¹Ο όρος «πόλεμος της Αλγερίας» αποφεύγει τους ευφημισμούς που χρησιμοποιήθηκαν για τη συγκεκριμένη περίοδο από τη γαλλική κυβέρνηση αλλά δεν παύει να είναι προβληματικός καθώς παραμένει γαλλοκεντρικός και αγνοεί τους πολλούς άλλους πολέμους στους οποίους έχει συμμετάσχει η Αλγερία. Παρόλα αυτά, η παρούσα εργασία θα χρησιμοποιήσει τον ορισμό «Πόλεμος Αλγερίας» που χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο από επιφανείς ιστορικούς, όπως ο Stora, και ο οποίος είναι πιο οικείος στο «κοινό». Βλ., σχετικά, Wennekers, M. (2014, Αύγουστος). *Reading and Remembering the Algerian War: The Functions and Effects of Literary Texts in Reader's Interactions with Cultural Memory*. Διπλωματική Διατριβή. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 23, 2016, από <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/297469>, σελ. 4, 24.

⁹² Σε αυτή τη γλωσσική αλλαγή στο δημόσιο λόγο, που είχε αρχίσει δυο χρόνια νωρίτερα, σημαντικό ρόλο έπαιξαν οργανώσεις βετεράνων που είχαν αποκτήσει περισσότερη επιρροή, δημογραφικά, κοινωνικά και πολιτικά. Βλ., σχετικά, McCormack, J. (2011). *Social Memories in (Post)colonial France: Remembering the Franco-Algerian War*. *Journal of Social History*, 44(4), σελ. 1132 και Παπαστάμκου, Σ., ό.π.

⁹³ Ό.π., & Ναυτεμπορική. (2012, Δεκέμβριος 20). Αλγερία: Ο Ολάντ αναγνώρισε τα «δεινά» της γαλλικής αποικιοκρατίας. *Ναυτεμπορική*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 22, 2016, από <http://www.naftemporiki.gr/story/353021/algeria-o-olant-anagnorise-ta-deina-tis-gallikis-apoikiokratias>

επέτρεπε στους (υπερπόντιους) λαούς να αποκτήσουν πρόσβαση σε υψηλότερα πεπρωμένα.⁹⁴

Ακόμη και σήμερα, λοιπόν, 50 και πλέον χρόνια μετά, οι μνήμες του πολέμου, ενός πολέμου ιδιαίτερα σκληρού, όπου η χρήση βασανιστηρίων αποτέλεσε κοινή πρακτική, και το αποικιακό παρελθόν της Γαλλίας, προκαλούν αντιδράσεις και γίνονται αφορμή για συζητήσεις ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές ομάδες, τόσο στο έδαφος της Γαλλίας, όσο και στην άλλη πλευρά της Μεσογείου. *Πρωτοπόροι του αλγερινού εθνικισμού ή μετανάστες οι οποίοι είναι βετεράνοι του αγώνα της ανεξαρτησίας, στρατιώτες που μπλέχτηκαν στη δίνη του πολέμου, χαρκίς που πιάστηκαν στη παγίδα, πιε -νουαρ δεμένοι με τη γη τους και με το μύθο μιας ευτυχισμένης Αλγερίας, εβραίοι της Αλγερίας που παγιδεύτηκαν μεταξύ της νεοαποκτηθείσας Γαλλικότητας και της αγάπης τους για μια Ιουδαίο-Αράβικη κουλτούρα*, όλες αυτές οι ομάδες, αλλά και άλλες, επιδιώκουν να ενσωματώσουν τις δικές τους, αντιθετικές, ίσως, ερμηνείες του παρελθόντος στη «συλλογική μνήμη» και το έργο της ιστορίας είναι πρώτα από όλα η αποκατάσταση αυτών των «πολλαπλών αναμνήσεων» του πολέμου της Αλγερίας.⁹⁵

Μετά το τέλος του πολέμου, τα γεγονότα αυτού και ιδίως η διεξαγωγή βασανιστηρίων ήταν γνωστά στη γαλλική κοινή γνώμη, μια σειρά ταινιών του γαλλικού κινηματογράφου και πολλά λογοτεχνικά έργα είχαν, επίσης, κάνει ότι είναι δυνατόν για να μεταφέρουν μια εικόνα του πολέμου σαν ένα «βρώμικο πόλεμο».⁹⁶ Παρόλη, όμως, την επιβεβαίωση όλων αυτών θλιβερών, για τη Γαλλία, δεδομένων, καμία δημόσια κατακραυγή δεν υπήρξε, αλλά ο γαλλικός λαός έμοιαζε να αρνείται να ανακαλέσει τις μνήμες του από τον πόλεμο και αντίθετα να τις καταπιέζει, «μια άρνηση που κατέτρωγε σαν καρκίνος, σαν γάγγραινα, τα ίδια τα θεμέλια της γαλλικής κοινωνίας».⁹⁷ Οι ομοιότητες, σε αυτό το σημείο, του πολέμου της Αλγερίας με την

⁹⁴ Cohen, W. B. (2003). The Algerian War and the Revision of France's Overseas Mission. *French Colonial History*, 4, σελ. 234.

⁹⁵ Stora Benjamin στο: Kimyongür, A. (2014). Crime in popular fiction: Remembering the Algerian War of Independence in contemporary French. *Australasian Journal of Popular Culture*, 3(1), σελ. 40., όπου το σχετικό απόσπασμα. Η απόδοση στα ελληνικά από το αγγλικό κείμενο, στο πρωτότυπο, είναι του συντάκτη. Γεννημένος στις 2 Δεκεμβρίου 1950 στην Κωνσταντίνη της Αλγερίας, παιδί εβραϊκής οικογένειας που εγκατέλειψε την χώρα, ο Benjamin Stora είναι ένας Γάλλος ιστορικός, ειδικός σε θέματα της Βόρειας Αφρικής, ο οποίος θεωρείται ευρέως ένας από τους κορυφαίους ειδικούς στον κόσμο για την ιστορία της Αλγερίας.

⁹⁶ Cohen, W. B. (2003)., ό.π., σελ. 229-230. Ο Stora σημειώνει ότι ο γαλλικός κινηματογράφος στάθηκε για μεγάλο διάστημα αδύναμος ή απρόθυμος να προσεγγίσει τον πόλεμο από πολλές πλευρές, εστιάζοντας κατά κύριο λόγο, πολλές φορές, μάλιστα, με νοσταλγικό τρόπο, στην εμπειρία του γαλλικού στρατού και αποτυγχάνοντας, κατά συνέπεια, να συμβάλλει στη διαδικασία επούλωσης του «τραύματος της Αλγερίας». Βλ., Virtue, N. E. (2011). Memory, Trauma, and the French-Algerian War: Michael Haneke's *Caché* (2005). *Modern & Contemporary France*, 19(3), σελ. 282, όπου η σχετική αναφορά.

⁹⁷ Βλ., Stora Benjamin στο: Kimyongür, A., ό.π., σελ. 34, όπου η σχετική αναφορά & Cohen, W. B., ό.π.

περίοδο της Ναζιστικής κατοχής της Γαλλίας, ήταν ευδιάκριτες και άρχισαν να διαφαίνονται από νωρίς. Καταρχάς, πολλοί ήταν αυτοί που, ήδη κατά τη διάρκεια του πολέμου, παρομοίαζαν τη βαρβαρότητα των Γάλλων στην Αλγερία με αυτή των Γερμανών κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, κάνοντας λόγο για τη «δική μας Γκεστάπο της Αλγερίας».⁹⁸ Επίσης, την ίδια στιγμή που οι Αλγερινοί αποκτούσαν την ανεξαρτησία τους, αλλά και για δύο δεκαετίες αργότερα, οι Γάλλοι θα ερχόταν αντιμέτωποι με τις μνήμες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Το καθεστώς του Βισύ (Vichy), υπό τον Στρατάρχη Πεταίν (Pétain), η συνεργασία του με τους Ναζί και ο ρόλος του στον εκτοπισμό και τον τελικό αφανισμό των Γάλλων Εβραίων στα ναζιστικά στρατόπεδα εξόντωσης, ο εμφύλιος που ακολούθησε με την αντίσταση, με κύριο εκφραστή της τον στρατηγό Charles de Gaulle, αλλά και αντιστασιακές ομάδες της Αριστεράς, ανέτρεπαν τον αντιστασιοκεντρικό μύθο, που θεωρούσε αδιαμφισβήτητη τη σύσσωμη και ενιαία Εθνική Αντίσταση των Γάλλων εναντίον των Γερμανών.⁹⁹ Οι Γάλλοι μοιάζουν να θέλουν να λησμονήσουν το σκοτεινό παρελθόν, να απωθήσουν το συλλογικό τραύμα, κάνοντας τον Γάλλο ιστορικό, Ανρί Ρουσσό (Henri Rousso) να μιλήσει για «Σύνδρομο του Βισύ». Χρειάστηκαν περίπου 30 χρόνια, μια γενιά, προτού η γαλλική κοινωνία ξεκινήσει τη διαδικασία επανεξέτασης της μνήμης της περιόδου της κατοχής. Καθοριστικό ρόλο για αυτό, πέρα από τα έργα ιστορικών, όπως αυτά του Ρουσσό και του Αμερικανού Πάξτον (Robert Paxton,) που εξέδωσε το 1973 το βιβλίο με τίτλο «Η Γαλλία του Βισύ» (La France de Vichy), έπαιξε και η προβολή στις παρισινές κινηματογραφικές αίθουσες, το 1971, της ταινίας *Le Chagrin et la Pitié* (Η θλίψη και ο οίκτος) του Marcel Ophüls, αλλά και του «Επώνυμο: Λακόμπ, όνομα – Λυσιέν» (Lacombe Lucien) σε σενάριο του Λουί Μαλ (Louis Malle)

⁹⁸ Βλ., σχετικά, Cohen, W. B., ό.π. 228.

⁹⁹ Αυτή την «επιβεβλημένη αμνησία (forced amnesia) σε σχέση με τα ιστορικά εγκλήματα, κατά την Susan Rubin Suleiman, συγγραφέα του βιβλίου «Crises of Memory and the Second World War», ενίσχυσε η αμνηστευση μιας σειράς εγκλημάτων για τα οποία είχαν καταδικαστεί πολλοί Γάλλοι, άντρες και γυναίκες. Η ίδια απροθυμία να υπάρξει οποιαδήποτε συζήτηση γύρω από εγκλήματα πολέμου, οδήγησε το γαλλικό κράτος ήδη από τον Δεκέμβριο του 1964 και μέχρι το 1982 στη θέσπιση σειράς νόμων περί αμνηστίας και των εγκλημάτων που διέπραξαν Γάλλοι στη διάρκεια και του Αλγερινού πολέμου, με την ψευδαίσθηση ότι, αφενός μεν, θα αποτραπεί η αέναη επικαιροποίηση της διαμάχης, αφετέρου δε, θα παρεμποδιστεί η δικαστική διερεύνηση του τραυματικού παρελθόντος όπως αναφέρει ο Κόκκινος. Βλ., σχετικά, «Gorrara, C. (2010). Forgotten Crimes?: Representing Jewish Experience of the Second World War in French Crime Fiction. *South Central Review*, 27(1 & 2), σελ. 4, όπου και η αναφορά της Suleiman, Κόκκινος, Γ. (2012, Αύγουστος 28). Οι νόμοι για την μνήμη στην Γαλλία. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 22, 2016, από http://giorgoskokkinos.blogspot.gr/2012/08/blog-post_4644.html και Κόκκινος, Γ., Γατσωτής, Π., & Λεμονίδου, Έ. (2012, Αύγουστος 28). Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος και η τραυματική και επίμαχη μνήμη του. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 22, 2016, από <http://giorgoskokkinos.blogspot.gr/2012/08/o-b.html>

και του συγγραφέα Πατρίκ Μοντιανό (Patrick Modiano).¹⁰⁰ Τα ίδια, περίπου, χρόνια θα χρειαζόταν η Γαλλία για να αντιμετωπίσει τις ξεχασμένες και καταπιεσμένες μνήμες του πολέμου της Αλγερίας, μια διαδικασίας που θα αναφερόταν, πλέον, ως «Σύνδρομο της Αλγερίας».

Ήταν, κατά κύριο λόγο, η δίκη του Μορίς Παπόν (Maurice Papon) και η καταδίκη του, τελικά, το 1998, για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, για τον ρόλο του στον εκτοπισμό της εβραϊκής κοινότητας της Γιρόνδης (Gironde), της οποίας υπήρξε νομάρχης από το 1942 ως το 1944, η οποία κατέρριπτε το τελευταίο εμπόδιο, όπως εμφανιζόταν στο πρόσωπο του γηραιού πολιτικού υπαλλήλου, που όρθωνε η κληρονομιά του Βισύ και επέτρεπε, πλέον, στη γαλλική κοινωνία να στρέψει το βλέμμα της και να αντιμετωπίσει τις σκοτεινές πλευρές της σύρραξης στην Αλγερία.¹⁰¹ Η δίκη του, η οποία τράβηξε τα φώτα της δημοσιότητας και στην οποία καθοριστικό ρόλο, ως μάρτυρας κατηγορίας, είχε ο ιστορικός Ζαν-Λυκ Εϊνάουντι (Jean-Luc Einaudi), έφερε στην επιφάνεια το θέμα της ευθύνης του στην αιματηρή καταστολή της διαδήλωσης των Αλγερινών μεταναστών από τη γαλλική αστυνομία, της οποίας τότε τελούσε διοικητής, στις 17 Οκτωβρίου 1961 στο Παρίσι.¹⁰² Η δημοσιοποίηση, δυο χρόνια αργότερα, από την εφημερίδα «Le Monde», των μαρτυριών της 62χρονης Αλγερινής Λουιζέτ Ιγίλαχρίζ (Louisette Ighilahriz), η οποία αποκάλυψε ότι βασανίστηκε απάνθρωπα και τελικά σώθηκε χάρη στην τυχαία παρέμβαση ενός στρατιωτικού γιατρού, που την οδήγησε στο νοσοκομείο και τον οποίο επιθυμούσε να ευχαριστήσει, προκάλεσε «σεισμό», σύμφωνα και με τα λόγια ενός δημοσιογράφου.¹⁰³

Σταδιακά, μέσα από διάφορους διαύλους, όπως ιστορικές έρευνες και βιβλία, ντοκιμαντέρ, κινηματογραφικές ταινίες¹⁰⁴ εορτασμούς σημαντικών γεγονότων,

¹⁰⁰ Βλ., Kimyongür, A., ό.π., σελ. 34 και Κόκκινος, Γ., Γατσωτής, Π., & Λεμονίδου, Έ., ό.π.

¹⁰¹ Βλ., Cohen, W. B., ό.π. σελ. 230-231.

¹⁰² Βλ., McCormack, J., ό.π., σελ. 1131-1132.

¹⁰³ Το σημαντικότερο στοιχείο της κατάθεσης της Ιγίλαχρίζ ήταν ότι κατονόμασε ως παρόντες στην ανάκριση και συντονιστές του βασανισμού της δυο επώνυμα στελέχη του εκστρατευτικού σώματος: το στρατηγό Μασί (Jacques Massu), διοικητή των αλεξιπτωτιστών, και το συνταγματάρχη -τότε- Μαρσέλ Μπιζάρ (Marcel Bigeard). Βλ., Cohen, W. B., ό.π. σελ.231.

¹⁰⁴ Μια σειρά πρόσφατων γαλλικών ταινιών ασχολούνται με τον πόλεμο της Αλγερίας. Η ταινία «Ιθαγενείς / Indigènes» (Days of Glory ο αγγλικός τίτλος ενώ η ελληνική απόδοση ήταν Πολεμιστές σε ξένο μέτωπο-2006), που είχε μεγάλη εμπορική επιτυχία και απέσπασε πολύ καλές κριτικές. Πρόκειται για την ιστορία τριών Αλγερινών, αλλά και δεκάδων άλλων χιλιάδων βορειοαφρικανών που στρατολογήθηκαν από τους Γάλλους στον αγώνα για την απελευθέρωση της «μητέρας πατρίδας» από τον ναζιστικό ζυγό, κατά τη διάρκεια του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου. Η προβολή της ταινίας οδήγησε τον τότε Γάλλο Πρόεδρο της Δημοκρατίας, Ζακ Σιράκ, να βάλει τέλος στο «πάγωμα» των συντάξεων για τους Γάλλους, από τις πρώην αποικίες, βετεράνους του στρατού και την χορήγηση και σε αυτούς συντάξεων ισόποσων με τους Γάλλους συνάδελφούς τους. Η ταινία «Εκτός Νόμου/Hors la loi» (2010), του ίδιου σκηνοθέτη Ρασίντ Μπουσαρέμπ (Rachid Bouchareb), συνεχίζει από εκεί που τέλειωνε η προηγούμενη ταινία. Σύμφωνα με το σενάριο οι θεατές βλέπουν την επιστροφή των

πολιτικές διακηρύξεις, θα αναδύονταν στην επιφάνεια οι οδυνηρές μνήμες που μέχρι τότε καταπιέζονταν, είτε γιατί όσοι τις κουβαλούσαν πάσχιζαν να βρουν τρόπους να τις αρθρώσουν, είτε αυτοί που βρίσκονταν κοντά τους δεν επιθυμούσαν να συζητήσουν για αυτές, προσπαθώντας να ζήσουν, είτε, τέλος, γιατί οι κυβερνήσεις επιθυμούσαν τη διατήρηση μια επίπλαστης εθνικής ενότητας ενθαρρύνοντας τη σιωπή. Η περίοδος αυτή, που εξελίσσεται ακόμα, διαφοροποιείται από τις προηγούμενες επειδή το απωθημένο τραύμα εγγράφεται πλέον, παρά την έντονη κοινωνικοπολιτική διαμάχη, στο συλλογικό φαντασιακό, εντάσσεται –οπωσδήποτε με συγκρούσεις, αποκλίσεις και υπό όρους– στο υπό διαμόρφωση νέο εθνικό αφήγημα, ενώ από ορισμένους κύκλους διαπιστώνεται –έστω και με κάποια υπερβολή– και η πανταχού παρουσία του στο δημόσιο λόγο.¹⁰⁵ Ο Ρουσσό, λοιπόν, έχει χαρακτηρίσει αυτή τη περίοδο, των τελευταίων 20 ετών, ως περίοδο «υπερμνησίας» (hypermnnesia), όπου υπάρχει μια συνεχής και σχεδόν έμμονη παρουσία στο σύγχρονο δημόσιο χώρο του αποικιακού παρελθόντος της Γαλλίας. Τις ανησυχίες του Ρουσσό συμμερίζεται και ο Πιέρ Νορά (Pierre Nora) ο οποίος, μιλώντας στην εφημερίδα *Le Monde*, ισχυρίζεται, ότι: «έχουμε περάσει από μια μετριοπαθή μνήμη, που απαιτούσε μόνο να γίνει παραδεκτή και να αναγνωριστεί, σε μία μνήμη έτοιμη να επιβληθεί με κάθε μέσο. Επικαλέστηκα αλλού μια «τυραννία της μνήμης». Θα ήταν αναγκαίο σήμερα να μιλήσω για την *τρομοκρατία* που προκαλεί. Τόσο πολύ έτσι ώστε να είμαστε λιγότερο ευαίσθητοι στον πόνο που εκφράζει απ'ότι στη βία με την οποία θέλει να ακουστεί».¹⁰⁶

Αλγερινών στρατιωτών από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, και, μέσα από την ιστορία τριών αδερφών, διάφορες περιόδους στην ιστορία της Αλγερίας: τη σφαγή στο Σετίφ, το 1945, και τη μεταφορά του πολέμου στην ίδια τη Γαλλία μέχρι την κήρυξη της ανεξαρτησίας της χώρας. Η ταινία προκάλεσε διαμαρτυρίες από ακροδεξιές ομάδες και Γάλλους βετεράνους του πολέμου της Αλγερίας, που διαδήλωσαν στη γαλλική πόλη των Κανών στο φεστιβάλ της οποίας παρουσιάστηκε.

Η ταινία *«Ο Συνταγματάρχης /Mon Colonel»* (2006, Laurent Herbier, σκηνοθέτης και Κώστας Γαβράς, σενάριο) επανεξετάζει τη χρήση βασανιστηρίων μέσα από τα μάτια ενός τραυματισμένου Γάλλου υπολοχαγού. Παρά το γεγονός ότι γυρίστηκε στην Αλγερία, η ταινία εστιάζει στη γαλλική εμπειρία.

Το τηλεοπτικό δράμα *Nuit Noire* [αγγλική έκδοση: 17 του Οκτώβρη του 1961] (2005, Alain Tasma, σκηνοθέτης) το οποίο απεικονίζει, από πολλαπλές οπτικές γωνίες (αστυνομικοί, μέλη του FLN, Γάλλοι υποστηρικτές του αλγερινού αγώνα για ανεξαρτησία, περαστικοί), τα γεγονότα που οδήγησαν στη διαβόητη σφαγή των αλγερινών διαδηλωτών στο Παρίσι το 1961.

Την ίδια χρονιά, η ταινία *«Κρυμμένος/Caché»* του Μικαέλ Χάνεκε (Michael Haneke), με αναφορά και αυτή στα γεγονότα του Οκτωβρίου, μας δείχνει το ήρεμο και σε καθεστώς αμνησίας παρόν του πρωταγωνιστή να διαταράσσεται, όταν στη μνήμη επανέρχονται δυσάρεστες αναμνήσεις και το «κρυμμένο» εκτίθεται στο φως.

¹⁰⁵ Κόκκινος, Γ., (2012, Αύγουστος 28). Οι νόμοι για την μνήμη στην Γαλλία, ό.π.

¹⁰⁶ Rothberg, M. (2009). *Multidirectional Memory. Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization*. Stanford, CA: Stanford University Press., όπου η σχετική αναφορά. Η απόδοση από τα Αγγλικά στα Ελληνικά είναι του συντάκτη.

4. «Τι ψάχνει η λογοτεχνία στην ιστορία;»

«Τότε θα βρει κανείς σε ποιες περιοχές περιπλανήθηκε ο Οδυσσέας, όταν ανακαλύπτει τον τεχνίτη που έραψε τον ασκό των ανέμων»¹⁰⁷

«Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο χρειάζεται η μυθοπλασία, όπως χρειάζονται και οι έρευνες, επειδή αυτές μόνο έχουν μείνει για να γεμίσουν τις σιωπές που μεταβιβάστηκαν από γενιά σε γενιά, ανάμεσα στις βινιέτες».¹⁰⁸

«Έτσι είναι η τέχνη της αφήγησης, τίποτε σε αυτή δεν είναι αθώο».¹⁰⁹

«We're the niggers here! Know what the French call us-bicot, melon, raton, nor'af. That means nigger in French. Ain't you scared we might rob you? Ain't you appalled by our unpresed clothes, our body odor? No, but seriously, I want to ask you a serious question-would you let your daughter marry one of us?»

William Gardner Smith, *The stone face* ¹¹⁰

«Θα γράψω σίγουρα αστυνομικά διηγήματα. Αν και δεν αξίζει τον κόπο».

«Γιατί το λες αυτό;»

«Τα αστυνομικά, κατά τη γνώμη μερικών πανεπιστημιακών ή υποψηφίων πανεπιστημιακών, θεωρούνται κατώτερο είδος και στις διάφορες σοβαρές λογοτεχνικές σειρές δεν υπάρχει ούτε ίχνος αστυνομικού μυθιστορήματος».¹¹¹

«Δε διαβάζετε αστυνομικά μυθιστορήματα;»

«Σπάνια. Εξάλλου, τι σημαίνει αστυνομικό βιβλίο; Τι σημαίνει αστυνομικό μυθιστόρημα;»

«Υπάρχει μια ολόκληρη λογοτεχνία που...»

«Βέβαια. Μόνο που δεν μου αρέσουν οι επικέτες. [...]»¹¹²

¹⁰⁷ Όπως παρατίθεται στο Κόκκινος, Γ., Κιμουρτζής, Π., & Ματούση, Μ. (2015). *Ιστορία και λογοτεχνία: Χάδια, χαστούκια και το Χαστουκόδεντρο* του Άρη Μαραγκόπουλου. Στο *Η Δημόσια Ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας* (σσ. 153-185). Αθήνα: Επίκεντρο., σελ. 154.

¹⁰⁸ Zeniter, A. (2019)., ό.π., σελ. 26.

¹⁰⁹ Σελ. 45.

¹¹⁰ Όπως παρατίθεται στο: Fabre, M. (1993). *From Harlem to Paris: Black American Writers in France, 1840-1980*. Chicago: University of Illinois Press., σελ. 247. Το έργο του αφροαμερικάνου συγγραφέα και δημοσιογράφου William Gardner Smith «Το πέτρινο πρόσωπο» (*The Stone Face*, 1963) αναγνωρίζεται σήμερα ως μια από τις πρώτες λογοτεχνικές αναφορές στα γεγονότα της σφαγής του 1961.

¹¹¹ Καμιλλέρι, Α. (2004). *Εκδρομή στο Τίνταρι*. Αθήνα: Πατάκη., σελ. 342.

¹¹² Καμιλλέρι, Α. (2002). *Η φωνή του βιολιού*. Αθήνα: Πατάκη., σελ. 67.

Ο παραφρασμένος αυτός τίτλος ενός άρθρου σε μία ελληνική εφημερίδα μας εισάγει με τον καλύτερο ίσως δυνατό τρόπο στην προσπάθεια εξέτασης των εννοιών που θα μας απασχολήσουν σε αυτή την ενότητα της εργασίας, εννοιών όπως αυτή της «δημόσιας ιστορίας», αλλά και κυρίως των σχέσεων της ιστορίας με τη λογοτεχνία γενικά αλλά και με την αστυνομική λογοτεχνία ειδικότερα.¹¹³

4.1. Δημόσια Ιστορία

Πρόκειται για μία νέα σχετικά έννοια που σε πολλές χώρες του εξωτερικού έχει αναγνωριστεί και ως πανεπιστημιακό γνωστικό αντικείμενο ενώ στην Ελλάδα παρατηρείται τα τελευταία χρόνια μια διαρκώς αυξητική βιβλιογραφική τάση καθώς και η ανάπτυξη και η δημιουργία δομών διάχυσης του σχετικού ερευνητικού ενδιαφέροντος.¹¹⁴ Όλα αυτά αποτυπώνονται ξεκάθαρα στην ίδρυση Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών Δημόσιας Ιστορίας, του μοναδικού στην Ελλάδα, στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο στη σελίδα του οποίου αποσαφηνίζεται και ο όρος Δημόσια Ιστορία: «Με τον όρο Δημόσια Ιστορία (PublicHistory) εννοούμε τις πολλαπλές αποτυπώσεις και χρήσεις του παρελθόντος στη δημόσια σφαίρα, την ιστορική γνώση που δημιουργείται εκτός των πανεπιστημίων και των ερευνητικών κέντρων, την ιστορική κουλτούρα που διαμορφώνεται από μουσεία, αρχεία, μνημεία, τελετές, εκπαίδευση, μέσα μαζικής ενημέρωσης, διαδίκτυο, κινηματογράφο, τηλεόραση, κλπ.». ¹¹⁵ Από αυτόν τον ορισμό που φυσικά δεν μπορεί να συμπεριλάβει τους διαφορετικούς ορισμούς που έχουν δοθεί για το αντικείμενο και τη διαφορετική αντιμετώπιση του κλάδου από χώρα σε χώρα, αλλά εξυπηρετεί τις ανάγκες μια πρώτης, σύντομης εισαγωγής στο θέμα των ενδιαφερόμενων, λείπει, η λογοτεχνία.¹¹⁶

¹¹³ Πρόκειται για το άρθρο της Δρουμπούκη, Α.-Μ. (2013, Ιούλιος 28). Τι ψάχνει η σύγχρονη λογοτεχνία στην ιστορία; Σκέψεις πάνω στο έργο της Μάρως Δούκα. *Η Αυγή*(Ενθέματα). Ανάκτηση Νοέμβρης 10, 2018, από <https://enthemata.wordpress.com/2013/07/28/anna-maria-2/>.

¹¹⁴ Ανδρέου, Α., Κουκουριώτης, Σ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Έ., Παπανδρέου, Ζ., & Πασχαλούδη, Ε. (2015). Πώς και γιατί η χρήση και η κατάχρηση της ιστορίας είναι αναπότρεπτη, αναπόφευκτη και ανεκτίμητη για τη δημόσια ζωή. Στο *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας* (σσ. 9-26). Αθήνα: Επίκεντρο., σελ. 1,13.

¹¹⁵ Βλ., το σχετικό πρόγραμμα σπουδών: <https://www.eap.gr/el/programmata-spoudwn/446-%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CF%8C%CF%83%CE%B9%CE%B1-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1/5428-dimosia-istoria> (Ανάκτηση 11 Νοεμβρίου 2018)

¹¹⁶ Για μια εκτενέστερη ανάλυση σε σχέση με τη «Δημόσια Ιστορία» στην ελληνική βιβλιογραφία βλ., Αθανασιάδης, Χ. (2015). *Τα αποσυρθέντα βιβλία. Έθνος και σχολική Ιστορία στην Ελλάδα, 1958-2008*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια ., σελ. 11-43 και Ανδρέου, Α., Κουκουριώτης, Σ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Έ., Παπανδρέου, Ζ., & Πασχαλούδη, Ε. (2015)., ό.π.

4.2. Ιστορία και Λογοτεχνία

Η σχέση μεταξύ της επιστήμης της Ιστορίας και της λογοτεχνίας ως τέχνης του λόγου είναι μακράιωνη και αυτή η σχέση, καθώς οι ανθρώπινοι τύποι οργάνωσης της γνώσης δεν είναι στατικοί και ανεξέλικτοι, αντιμετωπίζεται και αντιμετωπίστηκε διαφορετικά στο πέρασμα των χρόνων και από διαφορετικούς στοχαστές, άλλοτε καταλήγοντας στην πλήρη δομική σύμπτωση των δύο λόγων, άλλοτε στην αμφίδρομη επικοινωνία τους ή ακόμη και στη μερική ή ολική επικράτηση του ενός έναντι του άλλου.¹¹⁷

Ο Ρόμπιν Κόλινγκγουντ (Robin Collingwood) στο έργο του *The Idea of History*, που εκδόθηκε τρία χρόνια μετά τον θάνατό του, υποστήριξε πως ένα σημαντικό κομμάτι της σύγχρονης ιστοριογραφίας βασίζεται στη φαντασία του ιστοριογράφου, ο οποίος επινοεί ένα αντικείμενο όχι επιστημονικό αλλά αφηγηματικό.¹¹⁸ Εξάλλου, ο Χέιντεν Ουάιτ (Heyden White) χρησιμοποιεί όρους και εργαλεία αφηγηματικής ανάλυσης από τη λογοτεχνία προκειμένου να περιγράψει τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται η πλοκή της ιστορικής αφήγησης.¹¹⁹ Έτσι, η ιστοριογραφία και η λογοτεχνία αντιμετωπίζονται ως είδη καλλιτεχνικής γραφής που μοιράζονται τα ίδια «γλωσσικά πρωτόκολλα», έχουν δηλαδή πλοκή ρομαντική, τραγική, κωμική ή σατιρική και πως η κάθε μία από αυτές τις επιλογές αποδίδει ένα διαφορετικό νόημα και ένα ιδιαίτερο ύφος στην ιστορική αφήγηση.¹²⁰ Την εποχή της πολιτιστικής βιομηχανίας, της μαζικής κουλτούρας, του Διαδικτύου και της γενικευμένης παγκοσμιοποίησης ακόμα και η ίδια η ακαδημαϊκή ιστοριογραφία έλκεται, σύμφωνα με τη Νάνσυ Πάρτνερ (Nancy Partner), προς το μαγνητικό πεδίο της λογοτεχνικής μυθοπλασίας, του πολυτροπικού της αφηγηματικού κώδικα, που βασίζεται στο βίωμα, τη νοηματοδότηση, το συναίσθημα, τη φαντασία και τις εναλλακτικές-μη ρεαλιστικές ερμηνείες.¹²¹

¹¹⁷ Βλ., περισσότερα, Αποστολίδου, Β. (χ.χ.). *Λογοτεχνία και ιστορία. Μια σχέση ιδιαίτερα σημαντική για τη λογοτεχνική εκπαίδευσης*. Ανάκτηση Νοέμβριος 11, 2018, από http://www.greek-language.gr/digitalResources/assets/img/literature/education/literature_history/apostolidou-literature-history.pdf και Κόκκινος, Γ., Κιμουρτζής, Π., & Ματούση, Μ. (2015)., ό.π., σσ. 153-185

¹¹⁸ Βλ., Αποστολίδου Β., ό.π, σελ. 5, όπου η σχετική αναφορά. Η Αποστολίδου, ωστόσο, εκ παραδρομής αναφέρεται στον Roger Collingwood.

¹¹⁹ Βλ., Αποστολίδου Β., ό.π., Τζούμα, Α. (1997). *Ιστορία και Λογοτεχνία. Μνήμων*, 19, σσ. 115-116 και

White, H. (χ.χ.). *Ιστορία και λογοτεχνία: Μια συνέντευξη του Χέιντεν Ουάιτ στην Αγγελική Σπυροπούλου*. (Α. Σπυροπούλου, Συνεντευκτής, & Γ. Πινακούλας, Μεταφραστής) Ανάκτηση Νοέμβριος 12, 2018, από <https://www.oanagnostis.gr/istoria-ke-logotechnia-mia-sinentefxi-tou-cheinten-ouait-stin-angeliki-spiropoulou/>

¹²⁰ Ό.π.

¹²¹ Βλ., Κόκκινος, Γ. (2017). *Τραυματική μνήμη και λογοτεχνία. Για το μυθιστόρημα της Έλενας Χουζούρη Ο θείος Αβραάμ μένει πάντα εδώ* (Πατάκη, Αθήνα 2016). *Νέα Παιδεία*(162). Ανάκτηση από http://www.neapaideia-glossa.gr/pdf/162_kokkinos_f.pdf

Αλλωστε, σε σχέση με ακραία ιστορικά γεγονότα ή αδιανόητες τραυματικές εμπειρίες, η μεταφορική λειτουργία της γλώσσας, όπως τη συναντάμε στη λογοτεχνία, τον κινηματογράφο, το θέατρο, μπορεί, κατά τον ιστορικό Κρις Λορεντζ (Chris Lorenz), να μας επιτρέψει να τα κατανοήσουμε πληρέστερα ή είναι μόνο αυτά, η λογοτεχνία και η τέχνη δηλαδή, που είναι σε θέση, κατά τον γερμανοεβραίο κοινωνιολόγο και φιλόσοφο Theodor Adorno, να συλλάβουν την ένταση που ενυπάρχει στο ακραίο και το αδιανόητο, στη φρίκη της ιστορίας.¹²² Η λογοτεχνία, εξάλλου, προσφέρει, όπως υποστηρίζει η Βενετία Αποστολίδου, αφηγηματικά μοντέλα για την αφήγηση του τραύματος και επιπρόσθετα μία αρένα πιο ασφαλή (γιατί προστατεύεται από τη μυθοπλασία) από τον ευρύτερο χώρο της πολιτικής και δημόσιας ιστορίας λειτουργώντας με αυτόν τον τρόπο ως ένας ενδιάμεσος δημόσιος χώρος στον οποίο δοκιμάστηκαν πρώτα μνήμες και ερμηνείες οι οποίες αργότερα να περάσουν στην ιστοριογραφία και τη δημόσια αντιπαράθεση.¹²³ Η λογοτεχνία μπορεί να παίζει ένα παρηγορητικό ρόλο διότι όχι μόνο προσφέρει αφηγηματικά μοντέλα για την αφήγηση του τραύματος, αλλά η ίδια, ως θεσμός, λειτουργεί ως έναν κοινωνικοπολιτικό πεδίο, ως μια «κοινωνική αρένα», όπου οι ατομικές μνήμες διαπερνούν την ιδιωτική σφαίρα και εξασφαλίζουν δημόσια αναγνώριση.¹²⁴

Από την άλλη μεριά, ακριβώς επειδή η λογοτεχνία ως θεσμός συνδέεται με άλλος κοινωνικούς θεσμούς, αυτή η διαδικασία δεν είναι ποτέ αυθόρμητη ή ελεύθερη από περιορισμούς. Μέσω της λογοτεχνίας, η μνήμη προσαρμόζεται στις συμβάσεις (χρήσεις, στερεότυπα, αξίες) της κοινότητας αλλά και του αφηγηματικού είδους με το οποίο εκφράζεται και ο κάθε αναγνώστης δεν θα πρέπει να εισέρχεται ανυποψίαστος όταν διαβάζει λογοτεχνία η οποία μιλά για ιστορικά γεγονότα αλλά θα πρέπει να είναι έτοιμος για «ολισθήματα» ακόμη και από καταξιωμένους συγγραφείς.¹²⁵ Ανάλογους προβληματισμούς από την όσμωση Δημόσιας Ιστορίας και ιστοριογραφίας θέτει και ο Γιώργος Κόκκινος ο οποίος καταλήγοντας εφιστά την προσοχή, κυρίως στην πλευρά των λογοτεχνών, καθώς οι ιστορικοί έχουν τις δικές τους διαδικασίες αλληλοελέγχου,

¹²² Βλ., σχετικά, Κόκκινος, Γ. (2017), ό.π., σελ. 5-6 & Κόκκινος, Γ., Κιμουρτζής, Π., & Ματούση, Μ. (2015)., ό.π., υποσημ., 8, σελ. 156.

¹²³ Αποστολίδου, Β. (2010). *Τραύμα και Μνήμη. Η πεζογραφία των πολιτικών προσφύγων*. Αθήνα: Πόλις., σελ. 21.

¹²⁴ Martina Kopf, όπως αναφέρεται στο: Αποστολίδου, Β. (2010). *Τραύμα και Μνήμη. Η πεζογραφία των πολιτικών προσφύγων*. Αθήνα: Πόλις., σελ. 53.

¹²⁵ Αποστολίδου, Β. (2010)., ό.π. και Αποστολίδου (χ.χ)., ό.π., σελ. 7-8.

οι οποίοι θα πρέπει έχουν συναίσθηση της ευθύνης τους, όταν αντλούν στοιχεία από την ιστορία.¹²⁶

4.3. Ιστορία και Αστυνομικό Μυθιστόρημα

Διάφορα λογοτεχνικά είδη, με το ιστορικό μυθιστόρημα να είναι εκείνο που από τη γέννησή του συνδέθηκε περισσότερο με την ιστορία, και με διαφορετικούς το καθένα τρόπους συνδιαλέγονται με την ιστορία.¹²⁷ Τα τελευταία χρόνια η προσοχή των αναγνωστών αλλά και θεωρητικών στρέφεται προς τα αστυνομικό μυθιστόρημα. Η ανάγνωση γενικά, και ειδικότερα της λογοτεχνίας, την οποία ανταγωνίζονται άμεσα τα ηλεκτρονικά μέσα ψυχαγωγίας, υποχωρεί, κυρίως στις μεγάλες δυτικές χώρες, τα τελευταία χρόνια, όπως καταδεικνύουν σχετικές έρευνες. Εξαίρεση στα παραπάνω φαίνεται να αποτελεί το αστυνομικό μυθιστόρημα οι πωλήσεις του οποίου αυξάνονται σταθερά και τείνουν να δημιουργήσουν ένα παγκόσμιο λογοτεχνικό φαινόμενο με δημιουργούς σε όλα τα μήκη και πλάτη του πλανήτη. Έχοντας αποδιώξει την ετικέτα της «λαϊκής λογοτεχνίας» ή της «παραλογοτεχνίας» που πουλάει κυρίως σε σταθμούς και αεροδρόμια, όντας ένα αφήγημα απλοϊκό, χωρίς φιλοσοφικό ή διανοητικό βάθος, το αστυνομικό μυθιστόρημα φηγουράρει, πλέον, σε συλλογές αστυνομικών που όλοι οι μεγάλοι εκδοτικοί επιδιώκουν να έχουν.¹²⁸ Στη Γαλλία ένα στα πέντε βιβλία που

¹²⁶ Βλ., Κόκκινος, Γ. (2017)., σελ.5 & Κόκκινος, Γ., Κιμουρτζής, Π., & Ματούση, Μ. (2015)., σελ. 181-185.

¹²⁷ Αποστολίδου, Β., (χ.χ.), σελ. 10-16.

¹²⁸ Lepape, P. (χ.χ.). Οι ντετέκτιβς συντηρούν τη σύγχρονη λογοτεχνία. Ανάκτηση Οκτώβριος 11, 2016 από: <https://eglima.wordpress.com/2013/03/02/lepape/>. Οι ελληνικοί εκδοτικοί οίκοι, ακολουθώντας το παγκόσμιο ρεύμα αναθεώρησης και επαναξιολόγησης της αστυνομικής λογοτεχνίας, άρχισαν, τη δεκαετία του 80, να εκδίδουν κλασικά έργα της αστυνομικής φιλολογίας. Από το 1995 ένα αξιοσημείωτο φαινόμενο εκδηλώνεται στα ελληνικά γράμματα, η εμφάνιση ενός νέου αστυνομικού μυθιστορήματος, πλούσιου και ποικίλου, με κύριους εκφραστές του τους Πέτρο Μάρκαρη, Πέτρο Μαρτινίδη και Ανδρέα Αποστολίδη. Οι εκδόσεις ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ, για παράδειγμα, ανακήρυξαν το 2015 σε «έτος Noir», ενώ νουάρ σειρές, πέρα από αυτόν, έχουν και άλλοι γνωστοί ελληνικοί εκδοτικοί οίκοι όπως οι: Πατακης, Άγρα, Πόλις κλπ. Στην Ελλάδα υπάρχει, εδώ και έξι χρόνια, η Ελληνική Λέσχη Συγγραφέων Αστυνομικής Λογοτεχνίας (ΕΛΣΑΛ) η οποία σαν στόχο έχει τη διάδοση της αστυνομικής λογοτεχνίας, ελληνικής και ξένης, με συζητήσεις, εκδηλώσεις, αλλά και μέσω του διαδικτυακού τόπου της λέσχης. Επίσης, μία έρευνα σε μηχανή αναζήτησης μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την ανεύρεση πλήθους άρθρων, βιβλιοκριτικών και συνεντεύξεων με συγγραφείς αλλά και κειμένων σε διάφορα ιστολόγια, όπως το <https://eglima.wordpress.com/>. Τέλος, το Δεκέμβριο του 2016 πραγματοποιήθηκε στο Α.Π.Θ διεθνές συνέδριο με θέμα «Έγκλημα και κρίση: γραφές και μεταγραφές της σύγχρονης αστυνομικής λογοτεχνίας» ενώ πληθαίνουν οι διπλωματικές και διδακτορικές διατριβές με αντικείμενο το αστυνομικό μυθιστόρημα. Περισσότερα για την ιστορία του ελληνικού αστυνομικού μυθιστορήματος αλλά και για το νέο ελληνικό μυθιστόρημα, τα χαρακτηριστικά του και τους εκφραστές του βλ., Tonnet, H. (2007). Το αστυνομικό μυθιστόρημα στην Ελλάδα, από το 1995 μέχρι σήμερα. Ανάκτηση Οκτώβριος 14, 2016, από Ελληνική Λέσχη Συγγραφέων Αστυνομικής Λογοτεχνίας: <http://elsal.gr/index.php/el/%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B1%CF%83%CF%84%CF%85%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%B5%CE%B9%CE%B1/%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CE%B1%CF%8> (Πρώτη δημοσίευση στα γαλλικά στο Revue des Études Néo-helléniques, Παρίσι-

πωλούνταν το 2007 ήταν αστυνομικό, η αστυνομική λογοτεχνία έχει συμπεριληφθεί στα προγράμματα σπουδών κολλεγίων, ενώ έχει πολλαπλασιαστεί και αριθμός των εκδηλώσεων, των βραβείων, των φεστιβάλ (21 το 2004), των εξειδικευμένων περιοδικών, που είναι αφιερωμένα σε αυτό, καθώς και προβάλλεται αυτό από τα μέσα ενημέρωσης, αποδεικνύοντας την αυξανόμενη ζήτηση, τόσο για την εγχώρια παραγωγή, όσο και για δημιουργούς από το εξωτερικό.¹²⁹

Μελετώντας κανείς την ιστορία, την εξέλιξη και την τυπολογία του αστυνομικού μυθιστορήματος, που πρωτοεμφανίστηκε ως είδος στο έργο του Έντγκαρ Άλαν Πόε (Edgar Allan Poe) «Οι φόννοι της οδού Μόργκ» (The Murder in the Rue Morgue), θα συναντήσει πολλούς όρους και θα έρθει αντιμέτωπος με διάφορες «κατηγορίες (espèces)» αυτού. Έτσι, εκτός από τον όρο «αστυνομικό» (policier) ο οποίος, σύντομα, θα εκτοπίσει τον όρο «δικαστικό» στη Γαλλία, ή τους όρους crime fiction (μυθοπλασία του εγκλήματος) και detective story (αστυνομική ιστορία), όπως χρησιμοποιείται στον αγγλοσαξονικό χώρο, συναντάμε και τους όρους «ορθόδοξο» αστυνομικό αφήγημα, «σκληρό» (hard-boiled), «ανθρώπινο», μυθιστόρημα-αίνιγμα, μαύρο μυθιστόρημα (roman noir) ή μυθιστόρημα αγωνίας (roman de suspense).¹³⁰

Το γαλλικό noir (μαύρο) μυθιστόρημα θα γεννηθεί από συγγραφείς, εμπνευσμένους από το σκληρό αστυνομικό αφήγημα, όπως καλλιεργήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής από τους Ντάσιελ Χάμετ (Dashiell Hammett) και Ρέιμοντ Τσάντλερ (Raymond Chandler). Ο Βέλγος (γαλλόφωνος) Ζορζ Σιμενόν (Georges Simenon), ο οποίος στα μυθιστορήματά του περιγράφει τις αντιδράσεις αθώων που θεωρούνται ένοχοι ή ενόχων γεμάτων τύψεις και ο Λέο Μαλέ (Léo Mallet) ο οποίος το 1943 με το βιβλίο του «Οδός ντε λα Γκαρ 120» (120, rue de la Gare), το πρώτο από τριάντα εννέα αστυνομικά βιβλία, θα συστήσει στο αναγνωστικό κοινό τον ντετέκτιβ Νεστόρ Μπουρμά, είναι συγγραφείς οι οποίοι δίνουν την προτεραιότητά τους

Αθήνα, Ν.Σ. 3, 2007, σελ. 127-145. Μετάφραση από την Κουλετάκη Νίνα) και Φιλίππου, Φ. (2011). Εισαγωγικό Σημείωμα: Νεοελληνική αστυνομική λογοτεχνία. Από τον Παύλο Νιρβάνα στον Πέτρο Μάρκαρη. Στο Π. Μάρκαρη, *Νυχτερινό Δελτίο* (σσ. 9-15). Αθήνα : Δ.Ο.Λ. Α.Ε - Το Βήμα. Για μία παρουσίαση της Λέσχης, βλ. Φλώρου, Γ. (2015, Ιούνιος 7). Έγκλημα και λογοτεχνία. Ανάκτηση Οκτώβριος 11, 2016, από Το Βήμα: <http://www.tovima.gr/books-ideas/article/?aid=710816> καθώς και την ιστοσελίδα της Λέσχης στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.elsal.gr/index.php/el/>

¹²⁹ Βλ., Gorrara, C. (2007). French Crime Fiction: From Genre mineur to Patrimoine culture. *French Studies*, LXI(2), σελ. 209-210.

¹³⁰ Κουράκης, Ν. (2013, Φεβρουάριος 27). Εισαγωγή στη μελέτη του αστυνομικού αφηγήματος. Ανάκτηση Οκτώβριος 14, 2016, από <https://eglima.wordpress.com/2013/12/07/kourakis/> , Neale, S. (2010). Crime Writing in Other Languages. In C. Rzepka and , & L. Horsley (Eds.), *A Companion to Crime Fiction* (σελ. 296-307). Singapore: Blackwell και Συλλογικό. (1986,2009). Ανατομία του αστυνομικού μυθιστορήματος. Αθήνα: Άγρα.

στη ψυχολογία και θα ενσωματώσουν στο έργο τους την περιγραφή της κοινωνίας της μεταπολεμική Γαλλίας, τις συνήθειές της, σκιαγραφώντας δείγματα όλων των κοινωνικών τάξεων και στρωμάτων, τονίζοντας τις αλλαγές που φέρνει ο χρόνος στους ήρωές τους και στα ήθη της χώρας τους.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970, ένα νέο είδος αστυνομικής λογοτεχνίας προέκυψε στην Ευρώπη, η οποία βίωνε κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και πολιτισμικές αλλαγές, και ιδιαίτερα στο νότιο τμήμα αυτής.¹³¹ Πρωτοπόρος σε αυτό το είδος ήταν ο Γάλλος μαρξιστής Ζαν-Πατρίκ Μανσέτ (1942-1995), ο οποίος θεωρούσε πως η αστυνομική λογοτεχνία βοηθάει στο να καταδειχτεί η διαφθορά της αστυνομίας, καθώς και οι κοινωνικές αιτίες που οδηγούν στο έγκλημα.¹³² Επηρεασμένος από τις ιδέες του Μάη του '68, αλλά και το έργο των προηγούμενων συγγραφέων, όπως ο Σιμενόν, εξέδωσε αστυνομικά μυθιστορήματα με πολιτικό υπόβαθρο, δημιουργώντας ένα καινούργιο λογοτεχνικό ρεύμα, το νέο-polar, το νέο γαλλικό αστυνομικό αφήγημα.¹³³

Τα έργα των Σιμενόν, Μανσέτ, θα επηρεάσουν πολλούς σύγχρονους και μεταγενέστερους Γάλλους συγγραφείς που θα δημιουργήσουν το σύγχρονο γαλλικό νουάρ μυθιστόρημα που, όπως ειπώθηκε, εντάσσεται σε διάφορες κατηγορίες και υποκατηγορίες, είτε λόγω κάποιων διακριτών χαρακτηριστικών είτε από ερευνητές, βιβλιοθηκάρχους, εκδότες για να διευκολυνθεί το έργο τους ανάμεσα σε ένα πλήθος εκδόσεων, βοηθώντας, έτσι, και τους αναγνώστες.¹³⁴ Εξάλλου η απόδοση από τρίτους κάποιων χαρακτηριστικών στη δουλειά των συγγραφέων μοιάζει να τους αδικεί, όπως θεωρούν και οι περισσότεροι από αυτούς, και να παραβλέπει τη πολύπλοκη διαδικασία της σύνθεσης ενός λογοτεχνικού έργου.¹³⁵

¹³¹ Βλ., InstitutFrançais. (2015). *Panorama of the contemporary french dedective novel*. Ανάκτηση από Quais du polar Festival international Lyon: <https://www.quaisdupolar.com/wp-content/uploads/2015/07/Panorama-of-the-contemporary-French-detective-novel.pdf>

¹³² Φιλίππου, Φ. (2015, Αύγουστος 2). Ο Σιμενόν, ο Μανσέτ, ο Ιζό και οι άλλοι. *Η Αυγή*. Ανάκτηση Οκτώβριος 18, 2016, από <http://www.avgi.gr/article/10976/5752276/o-simenon-o-manset-o-izo-kai-oi-alloi>

¹³³ Ό.π.

¹³⁴ InstitutFrançais. (2015)., ό.π.

¹³⁵ Σχετικά με κάποιες από τις απαντήσεις των δημιουργών στο ερώτημα πώς αισθάνονται που τα έργα του κατατάσσονται στα «αστυνομικά» (polar)), βλ., InstitutFrançais. (2015)., ό.π. (Η απόδοση από τα Αγγλικά στα Ελληνικά είναι του συντάκτη). «Αστυνομικό, νουάρ, κοινωνικό θρίλερ, για να είμαι ειλικρινής πρόκειται για έναν αδιάφορο κανόνα από τη στιγμή που αναφέρεται σε μία δημοφιλή και κοινωνικά κριτική λογοτεχνία...(Marin Ledun), «Ποιος κατατάσσει τα έργα μου ως τέτοια (ενν. αστυνομικά);...Γράφω μυθιστορήματα, νουάρ ως επι το πλείστον (DOA)», «Αδιάφορο. Αν πρέπει να διαλέξω προτιμώ τον όρο νουάρ μυθιστόρημα. Ή μόνο μυθιστόρημα, γιατί όχι; Αρκετά απλό (Hervé Le Corre).

Ένα από τα χαρακτηριστικά, λοιπόν, πολλών σύγχρονων Γάλλων, και όχι μόνο, συγγραφέων αστυνομικού μυθιστορήματος, είναι η πολιτική τους τοποθέτηση στον ευρύτερο χώρο της Αριστεράς.¹³⁶ Στα χέρια τους, μία αστυνομική ιστορία, ένα έγκλημα, ιδίως σε περιόδους πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών κρίσεων, μετατρέπεται σε εργαλείο για «κοινωνική παρέμβαση». Στις σελίδες των βιβλίων τους ασκείται κριτική στις «σάπιες» δομές της κοινωνίας προκειμένου αυτή να αφυπνιστεί, γίνεται αναφορά σε σκάνδαλα που υπάρχουν πίσω από την πολιτική σκηνή, στην απουσία πολιτικού λόγου και στη σιωπή που ακολουθούν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, καταγράφονται αγώνες που άφησαν εποχή, αποκαλύπτεται η αντιδημοκρατική λειτουργία του κράτους και των οργάνων του, σχολιάζεται και καταγγέλλεται ο φασισμός, ο θρησκευτικός φανατισμός, περιγράφονται προβλήματα των θρησκευτικών και εθνικών μειονοτήτων, οι δυσκολίες στα υποβαθμισμένα προάστια των σύγχρονων μεγαλουπόλεων και στηλιτεύεται το οικονομικό σύστημα που τα γέννησε, ο καπιταλισμός, και τα συντηρεί, ο νεοφιλελευθερισμός.¹³⁷ Επιπλέον, οι ήρωες των αστυνομικών μυθιστορημάτων, με τρόπο ανάλογο με αυτόν που λειτουργούν και οι ιστορικοί εξάλλου, αναλαμβάνουν να φέρουν στο φως κρυμμένες αλήθειες, κυρίως εξετάζοντας σημερινά εγκλήματα που έχουν τις ρίζες τους σε παλιά ανεξιχνίαστα γεγονότα.¹³⁸ Μια ιστορία εγκλήματος και θανάτου γίνεται αφορμή να φωτίσει και αποσαφηνίσει ζητήματα ατομικής και συλλογικής ενοχής και να δώσει φωνή σε ομάδες, άτομα, που έως τώρα δεν είχαν πρόσβαση στον δημόσιο λόγο ή δικιά τους μνήμη, τα δικά τους βιώματα παρέμεναν στη σκιά. Με τον ίδιο τρόπο, τα πρόσωπα που πρωταγωνιστούν στις ιστορίες των βιβλίων που επιλέχτηκαν στα πλαίσια της εργασίας, σηκώνονται από την καρέκλα των γραφείων όπου ασφυκτιούν και

¹³⁶ Πέρα από τους συγγραφείς με το έργο των οποίων θα ασχοληθούμε αναλυτικότερα στα πλαίσια της παρούσης εργασία, μπορούμε να αναφέρουμε και τους Γάλλους Thierry Jonquet, Dominique Manotti, Maurice Gouiran αλλά και συγγραφείς από άλλες χώρες όπως ο Πέτρος Μάρκαρης, ο Manuel Vázquez Montalbán από τη Βαρκελώνη, ο Paco Taibo II από το Μεξικό ή ο Ιταλός Massimo Carlotto. Η πολιτική δράση των παραπάνω αλλά και άλλων μπορεί να κυμαίνεται από τον αναρχικό χώρο, της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς, το Κομμουνιστικό χώρο, μαρξιστές κ.α Βλ., περισσότερα, Anderson, J., Kimyongür, A., & Roll, A. (Επιμ.). (2015). Detecting and (Re)Solving Conflicts in French Crime Fiction Special Issue. *The Australian Journal of Crime Fiction*, 1(1), Σχινά, Κ. (2004, Μάρτιος 26). Αριστεριστές και Αστυνομικό Μυθιστόρημα. *Βιβλιοθήκη της Ελευθεροτυπίας*. Ανάκτηση Οκτώβριος 18, 2016 από https://eglima.wordpress.com/2013/02/02/noir_left/ και Νίκος, Β. (2006, Μάρτιος 11). Η Αριστερά και το νέο αστυνομικό μυθιστόρημα. *Η Καθημερινή*. Ανάκτηση Οκτώβρης 19, 2016, από <http://www.kathimerini.gr/244707/article/politismos/arxeio-politismoy/h-aristera-kai-to-neo-astynomiko-mythistorhma>

¹³⁷ Ό.π.

¹³⁸ Kimyongür, A. (2014), ό.π., σελ. 34.

ταξιδεύουν μέσα στο λαβύρινθο των πόλεων, του Αλγερίου, του Παρισίου ή της Μασσαλίας, για να αναζητήσουν την αλήθεια.

5. Οι δημιουργοί

«Πριν αρχίσετε να μελετάτε τα γεγονότα, μελετήστε τον ιστορικό».¹³⁹

Το κεφάλαιο αυτό θα ξεκινήσει με τη γνωριμία με τους εκφραστές του λεγόμενου «μεσογειακού noir»¹⁴⁰, τον Ζαν Κλοντ Ιζζό, τον Μωρίς Αττιά και τον Ζιλ Βενσάν, έστω, βέβαια, και αν οι ίδιοι οι συγγραφείς δεν εντάσσουν τον εαυτό τους σε αυτό, κλείνοντας με την αναφορά στον Ντιτιέ Ντενένξ.¹⁴¹

5.1. Ζαν Κλοντ Ιζζό

Από τη στιγμή που γεννήθηκε το 1945 ο Ιζζό ήταν «καθαρός Μαρσεγιέζος» και ακριβέστερα μισός Ιταλός, από τον πατέρα του, μισός Ισπανός, από την πλευρά της μητέρας του, και με μία δόση αραβικού αίματος να κυλά στα φλέβες του, σύμφωνα με

¹³⁹ Καρ, Έ. (1999). *Τι είναι ιστορία;* (Δεύτερη έκδοση, με επιμέλεια και επίλογο του R.W.Davis εκδ.). Αθήνα: Γνώση., σελ. 37.

¹⁴⁰ Ακολουθώντας το παράδειγμα του Ζωρζ Σιμενόν οι συγγραφείς του νέου αυτού ρεύματος δεν επικεντρώνουν την αφήγησή τους «στο ίδιο το έγκλημα, αλλά στον «σκηνικό χώρο», στον τόπο όπου ο ντετέκτιβ και τα θύματα ζουν και με τον οποίο τους συνδέουν ισχυροί δεσμοί». Η προσοχή που δίνεται στην εξερεύνηση των διαφορών loci criminalis είναι ορισμένες φορές «τόσο λεπτομερής που πολλά αστυνομικά μυθιστορήματα μπορούν ακόμα να θεωρηθούν μελέτες περίπτωσης και κοινωνικά μυθιστορήματα» όπως υποστηρίζει η θεωρητικός Eva Erdmann. Προσθέτει, μάλιστα, ότι όσο αυξάνεται η ποικιλία των πόλεων και χωρών που χρησιμοποιούνται ως σκηνικά αστυνομικών αφηγήσεων, «η ανάγνωση αστυνομικής λογοτεχνίας τρέπεται σε εθνογραφική ανάγνωση». Στα τέλη του εικοστού αιώνα, η αστυνομική λογοτεχνία «έχει αναλάβει την υποχρέωση να περιγράφει τις τοπικές κουλτούρες». Erdmann, E. (2009). *Nationality International: Detective Fiction in the Late Twentieth Century*. Στο M. Krajenbrink, & K. M. Quinn (Επιμ.), *Investigating Identities. Questions of Identity in Contemporary International Crime Fiction*, Amsterdam / New York: Rodopi., σελ. 11-26.

¹⁴¹ «Σας ομολογώ ότι δεν νιώθω να εντάσσομαι στο νουάρ της Μεσογείου»... «Μάλλον τυχαία έφτασα να γράφω για τη Μεσόγειο. Τα μοναδικά κοινά στοιχεία που ξεχωρίζω είναι ιστορικά, και κυρίως το πολιτικό. Η Ισπανία, η Αλγερία, η Ελλάδα και η Τουρκία γνώρισαν αστυνομοκρατούμενα καθεστώτα και εμφυλίου. Ο Μονταλμπάν κάνει ουσιαστικά κριτική στο καθεστώς του Φράνκο, ενώ ο Γιασμίνα Χάντρα ασχολείται με τον πόλεμο της Αλγερίας. Υπάρχει, βέβαια, και η θάλασσα, η Μεσόγειος, ένας πολιτιστικός πλουραλισμός, τα οποία όμως δεν επαρκούν για τη σύσταση ενός είδους. Εγώ νιώθω άβολα ακόμα και με την έννοια του αστυνομικού μυθιστορήματος. Το καθαυτό αστυνομικό δεν με αφορά. Μόνο το νουάρ μυθιστόρημα: Οι σκοτεινές ιστορίες και πρόσωπα σε οριακές καταστάσεις που ντελαπάρουν»... «Εμένα με συνέκριναν από την πρώτη στιγμή με τον Ιζζό. Όμως, εγώ τον διάβασα αφού τελείωσα την τριλογία μου»... «Η βασική διαφορά είναι ότι εκείνος λατρεύει τη Μασσαλία, ενώ εγώ δεν την αγάπησα ιδιαίτερα ποτέ. Για μένα ήταν πάντα ένας τόπος εξορίας». Κατά τον ίδιο τρόπο και ο Ζιλ Βενσάν αναφέρει χαρακτηριστικά: «Δεν ξέρω αν ανήκω σε αυτόν τον κύκλο που αποκαλούμε μεσογειακό αστυνομικό μυθιστόρημα αλλά πιστεύω ότι το αστυνομικό μυθιστόρημα είναι πολιτικό...» Βλ., Attia, M. (2011, Μάρτιος 6). Με αφορούν ιστορίες και πρόσωπα στα όρια. (Συνέντευξη στον Σ. Γιανναρά), Η Καθημερινή. Ανάκτηση Οκτώβριος 18, 2016, από <http://www.kathimerini.gr/420801/article/politismos/arxeio-politismoy/me-aforoyn-istories-kai-proswpa-sta-oria> και Βενσάν, Ζ. (2015, Απρίλιος 28). Οι συγγραφείς του κόσμου στον ΙΑΝΟ. (Μ. Προβατάς, Δημοσιογράφος) Ανάκτηση Οκτώβριος 27, 2016, από <https://www.youtube.com/watch?v=xDMQ7yzP2OY>

την δικιά του περιγραφή.¹⁴² Το γράψιμο βιβλίων δεν ήταν εξ αρχής στα σχέδια του καθώς, αφού αποφοίτησε από μια σχολή μεταλλουργών, κατατάχθηκε εθελοντικά στον στρατό κάνοντας τη θητεία του αρχικά στο Τζιμπουτί, ενώ μετέπειτα έζησε για λίγα χρόνια στην Αιθιοπία. Κατά την επιστροφή του στη Μασσαλία εντάχθηκε στο κομμουνιστικό κόμμα και άρχισε να κάνει δουλειές του ποδαριού για την τοπική εφημερίδα του κόμματος, *La Marseillais*. Οπαδός ο ίδιος του κοινωνικού ρεαλισμού, αποστρεφόταν το «νέο μυθιστόρημα» (*nouveau roman*), όπως χαρακτηριζόταν το έργο ορισμένων Γάλλων μυθιστοριογράφων της εποχής, και τις επικρατούσες λογοτεχνικές ιδέες, όπως ο στρουκτουραλισμός.¹⁴³

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970, ήλπιζε ότι μια σοσιαλιστική-κομμουνιστική συμμαχία¹⁴⁴ θα έρθει στην εξουσία στη Γαλλία και έγραψε μια σειρά άρθρα υπέρ αυτού του συνασπισμού.¹⁴⁵ Απογοητευμένος, όμως, από τη διάλυση και τη διατήρηση στην εξουσία του Ρεϋμόν Μπαρ (*Raymond Barre*) παραιτήθηκε από την εφημερίδα, επέστρεψε την κάρτα του κόμματος και άρχισε να εργάζεται ως βιβλιοπώλης, βιβλιοθηκάριος και διοργανωτής λογοτεχνικών συνεδρίων.

Το 1995, στην ηλικία των 50, έχοντας πραγματοποιήσει πολλά ταξίδια, από την Αιθιοπία και την Ταγγέρη στην Κωνσταντινούπολη, από τη Νάπολη στη Βαρκελώνη και από τη Μασσαλία στην Αλεξάνδρεια, και έρθει σε επαφή με το αμερικάνικο αστυνομικό μυθιστόρημα, θα γράψει πρώτο του μυθιστόρημα. Το «*Total Khéops*» το οποίο θα δημοσιευθεί στην *Série Noire* των εκδόσεων Gallimard, θα αποτελέσει μεγάλη επιτυχία, όπως και τα δύο επόμενα της τριλογίας και όλα τους θα μεταφραστούν σε πολλές γλώσσες. Ο Ιζζό θέτει το σκηνικό των περιπετειών του ιταλικής καταγωγής ήρωά του Μοντάλ στη δεύτερη σε πληθυσμό πόλη της Γαλλίας, την Μασσαλία, μια «πόλη εξόριστων», το λιμάνι της οποίας στο πέρασμα των χρόνων

¹⁴² Jonshon, D. (2000). Jean-Claude Izzo. Catching the Mediterranean tragedy in tales of old Marseille. *The Guardian*. Ανάκτηση Οκτώβριος 25, 2016, από <https://www.theguardian.com/books/2000/feb/02/news.obituaries> και Σωμερίτης, P. (1999,2000,2011). Επίμετρο. Στο Ζ.-Κ. Ιζζό, *Η τριλογία της Μασσαλίας. Το μαύρο τραγούδι της Μασσαλίας* (P. Σωμερίτης, Μεταφρ., σσ. 283-286). Αθήνα: Πόλις.

¹⁴³ Jonshon, D., ό.π.

¹⁴⁴ Τον Ιούνιο του 1972 το Σοσιαλιστικό κόμμα (PS) υπό τον Μιτεράν και οι κομμουνιστές κατέληξαν σε συμφωνία για κοινό πρόγραμμα και εκλογική συμμαχία. Αποτέλεσμα αυτής της συνεργασίας ήταν να κερδίσουν περισσότερες έδρες στις εκλογές του 1973 αλλά να τους ξεπεράσει με ευκολία η συμμαχία των Γκωλικών. Η συμμαχία έλαβε τέλος το 1977 καθώς οι κομμουνιστές φοβήθηκαν μήπως αφομοιωθούν από τους σοσιαλιστές και προσπάθησαν να επαναπροσδιορίσουν την πολιτική τους. Βλ. σχετικά, Young, J. W. (2002), ό.π., σελ. 204-216.

¹⁴⁵ Jonshon, D., ό.π.

αποτελέσει καταφύγιο για πολιτικά αντιφρονούντες, επαναστάτες, παρανόμους, αλλά και οικονομικούς μετανάστες και πρόσφυγες.

Θα πεθάνει το 2000 έχοντας αφήσει πίσω του ποιητικές συλλογές, σενάρια του κινηματογράφου και της τηλεόρασης, αλλά και άλλα, εκτός του αστυνομικού. μυθιστορήματα, όπως τα «Έρωτας και θάνατος στη Μασσαλία» και τους «Βασιμάνηδες της Μασσαλίας», που κυκλοφορούν στην Ελλάδα από τις εκδόσεις Μεταίχμιο, αλλά και το κύκνειο άσμα του, «Ο ήλιος των μελλοθανάτων», από τις εκδόσεις Πόλις.

5.2. Μωρίς Αττιά

Ο Μωρίς Αττιά γεννήθηκε στο Αλγέρι το 1949, μέλος μία φτωχής, ο πατέρας του εργαζόταν ως βοηθός τσαγκάρι, οικογένειας εβραίων που έμενε στη συνοικία Κασμπά του Αλγερίου.¹⁴⁶ Τα παιδικά του χρόνια είναι γεμάτα από αναμνήσεις από τα σοκάκια της συνοικίας της αλγερινής πρωτεύουσας όπου, σύμφωνα με τον ίδιο, Άραβες και Εβραίοι ζούσαν στην απόλυτη αρμονία, χωρίς κανένα πρόβλημα, μέχρι τις πρώτες επιθέσεις του F.N.L. Το γεγονός αυτό ανάγκασε την οικογένειά του να μετακομίσει σε μία λαϊκή συνοικία της πόλης, το Μπαμ – ελ – Ουέντ, μια συνοικία εργατών ιταλικής, ισπανικής, ελληνικής, εβραϊκής και γαλλικής καταγωγής, όπου για πρώτη φορά έως τότε, ωστόσο, στο σχολείο, όπου η πλειοψηφία είναι οι Γάλλοι, δέχεται τον χαρακτηρισμό «βρωμοεβραίε». Η πορεία των γεγονότων αναγκάζει την οικογένεια του να εγκαταλείψει τη χώρα και να επιβιβαστεί στο πλοίο που θα την οδηγούσε απέναντι, σε μια πόλη που σύμφωνα με τους γονείς του, σε μια προσπάθεια να τον ηρεμήσουν για την απώλεια του γνώριμου περιβάλλοντος, των φίλων και συμμαθητών, ήταν σαν το Αλγέρι, με ήλιο, θάλασσα και παραλίες. Η πραγματικότητα που αντιμετωπίζει, ωστόσο, είναι διαφορετική καθώς την μέρα που το πλοίο πιάνει το λιμάνι της Μασσαλίας χιονίζει, ενώ η υποδοχή που περιμένει του πιε – νουάρ από τους κατοίκους της Μητρόπολης είναι εξίσου ψυχρή και αυτοί αντιμετωπίζονται ως οι

¹⁴⁶ Για τα βιογραφικά στοιχεία του Μωρίς Αττιά βλ., περισσότερα, στις συνεντεύξεις που ο ίδιος έχει δώσει και συγκεκριμένα: Attia, M. (2011, Μάρτιος 6). Με αφορούν ιστορίες και πρόσωπα στα όρια., ό.π., Αττιά, Μ. (2011, Απρίλιος 3). Ο άνθρωπος από την Αλγερία. (Μ. Αστραπέλλου, Δημοσιογράφος) Το Βήμα. Ανάκτηση Νοέμβριος 20, 2015, από <http://www.tovima.gr/vimagazino/interviews/article/?aid=394230> και Αττιά, Μ. (2015, Μάιος 23). Μωρίς Αττιά - Γαλλία - Ορλεάνη. Οι κεραίες της εποχής μας. (Μ. Χαρτουράλη, & Α. Χρυσοστομίδης, Συνέντευξη στους/στις) Ανάκτηση Οκτώβριος 26, 2016, από <http://webtv.ert.gr/katigories/politismos/23ma%CE%902015-i-kerees-tis-epochis-mas/>

«αποδιοπομπαίοι τράγοι». Οι αλλαγές αυτές στη ζωή του τον οδηγούν στην κατάθλιψη από την οποία θα τον βοηθήσει να ξεφύγει η επαφή με τη λογοτεχνία και τα βιβλία του αδελφού του που βρίσκονταν στα χαρτόκουτα στο άδειο διαμέρισμα, διαβάζοντας για πρώτη φορά το μυθιστόρημα «Le rouge Ost mis» του Auguste Le Breton.

Στη Μασσαλία θα παραμείνει από το 1962 ως το 1973 και εκεί θα κάνει τις εγκύκλιες σπουδές του και σπουδές στην Ιατρική. Θα ενταχθεί στην άκρα Αριστερά, «στη μικρή μερίδα των οπαδών της Ρόζας Λούξεμπουργκ», όπως λέει ο ίδιος, και θα ζήσει το κλίμα των έντονων πολιτικών αντιπαραθέσεων που κορυφώθηκαν τον Μάη του '68, παραμένοντας μέχρι το '71, επιφορτισμένος με την κινηματογράφηση απαγορευμένων και πολύ συχνά βίαιων διαδηλώσεων.

Θα έρθει, εξαιτίας ενός φίλου του, σε επαφή με τα αμερικάνικο αστυνομικό μυθιστόρημα, κυρίως των Ντέιβιντ Γκούντις (David Goodis) και Τζιμ Τόμσον (Jim Thompson) που τον κάνουν να αισθανθεί ότι κάποιος μπορεί να γράψει νουάρ με εσωτερικότητα, υπαρξιακές αγωνίες, εσωτερικές συγκρούσεις και ηθική απόγνωση. Θα συμφιλιωθεί ξανά με το γαλλικό νουάρ το οποίο, έως τότε, δεν τον ικανοποιούσε, διαβάζοντας τον Πατρίκ Μανσέτ, ενώ στη συνέχεια ανακαλύπτει τους Ελρόν (James Elroy), Πάκο Ιγνάσιο (Paco Ignacio Taibo II), Μονταλμπάν, μη αισθανόμενος, ωστόσο, ως ένας συγγραφέας αστυνομικού μυθιστορήματος.

Ο πόλεμος της Αλγερίας και τα βιώματά του ήταν αυτά που τον οδήγησαν να ασχοληθεί με τη λογοτεχνία, αλλά και με το επάγγελμα του ψυχιάτρου-ψυχαναλυτή. Θα φύγει από την «πόλη της εξορίας» για να ζήσει στο Παρίσι, ενώ σήμερα μένει στην Ορλεάνη, ανίκανος να αποκτήσει, όπως λέει ο ίδιος, την αίσθηση του «ανήκειν» και επιθυμώντας την «ανωνυμία». Τα όσα έζησε, οι αναμνήσεις του από τον πόλεμο της Αλγερίας, μεταφέρθηκαν, μέσα από τις περιπέτειες των ηρώων του, στα βιβλία του, με το ενδιαφέρον του να εστιάζεται στον απλό λαό, στους ανθρώπους και τα βιώματά του, στα μικρά και όχι τα μεγάλα γεγονότα της Ιστορίας. Η γραφή του γίνεται, λοιπόν, το «μέσον για μια φανταστική επιστροφή στη γενέθλια γη, που είναι πηγή των πιο έντονων και σκληρών αναμνήσεων».¹⁴⁷

¹⁴⁷ Micahael Seidel, όπως αναφέρεται στο: Αποστολίδου, Β. (2010). *Τραύμα και Μνήμη. Η πεζογραφία των πολιτικών προσφύγων*. Αθήνα: Πόλις., σελ. 51.

5.3. Ζιλ Βενσάν¹⁴⁸

Ο Ζιλ Βενσάν γεννήθηκε το 1958 στο Ισσί-λε-Μουλινό (Issy-les-Moulineaux) στο Παρίσι. Η παράδοση της οικογένειάς του τον καθορίζει από μικρή ηλικία καθώς ο παππούς του, από τη μεριά της μητέρας, ήταν βουλευτής του Λαϊκού Μετώπου, στη διάρκεια της γερμανικής Κατοχής πήρε μέρος στην αντίσταση, συνελήφθη, βασανίστηκε από τους ναζί και πέρασε δύο χρόνια στο στρατόπεδο συγκέντρωσης στο Μπούχενβαλντ, ενώ, κατά τη διάρκεια του πολέμου της Αλγερίας, εναντιώθηκε στα βασανιστήρια που έκαναν οι Γάλλοι στους Αλγερινούς. Στον πόλεμο αυτό, από τον οποίο γύρισε διαλυμένος και ανίκανος να μιλήσει, αρχικά, για όσα έζησε εκεί, πήρε μέρος και ο πατέρας του, Bernard Vincent, ιστορικός και συγγραφέας, τον οποίο ο Βενσάν στερήθηκε για τρία χρόνια. Πατέρας και γιος μίλησαν για πρώτη φορά για τα τραύματα που είχε αφήσει ο πόλεμος πολύ αργότερα όταν ο Βενσάν πήρε την απόφαση να γράψει ένα βιβλίο για την Αλγερία και πραγματοποίησε την αντίστοιχη έρευνα για τα παραγμένα χρόνια του πολέμου. Ως έφηβος μαγεύεται από τις αφηγήσεις, τις ιστορίες και τα βιβλία. Στα είκοσι του μετακομίζει στον Γαλλικό Νότο, στη Μασσαλία, και αποφασίζει να γίνει συγγραφέας. Στη Μασσαλία, σύμβολο κατά αυτόν της Ευρώπης του Νότου, θα ζήσει δώδεκα χρόνια μέχρι το 2003. Σε αυτή την πόλη θα διαδραματιστούν οι περιπέτειες των έργων, έξι στο σύνολο, και θα συστήσει στο αναγνωστικό κοινό μία από τις κεντρικές ηρωίδες του, την, αλγερινής καταγωγής, αστυνόμο Αϊσέ Σαντιά. Έχει γράψει αρκετά μυθιστορήματα εκ των οποίων, πέρα από το «Ντζεμπέλ» (Djebel, 2013), έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά, το «Φιλί του Θανάτου» (Beso de la muerte, 2015) και το «Τρεις ώρες προτού χαράξει» (Trois heures avant l'aube, 2016), τα οποία κυκλοφορούν από τις εκδόσεις Καστανιώτη. Κατά τη γνώμη του η νουάρ λογοτεχνία προσφέρει μια κριτική ματιά στην κοινωνία. Οι συγγραφείς γίνονται οι πρεσβευτές των αδικημένων. Στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, μεγάλοι συγγραφείς όπως ο Βίκτωρ Ουγκώ και ο Ζολά έγραψαν μυθιστορήματα που ασκούσαν κριτική στις κοινωνικές ανισότητες. Σήμερα τον ρόλο αυτό έχουν αναλάβει οι συγγραφείς του νουάρ. Από τους σύγχρονους συγγραφείς του

¹⁴⁸ Για τα βιογραφικά στοιχεία του Ζιλ Βενσάν βλ., περισσότερα, στις συνεντεύξεις που ο ίδιος έχει δώσει και συγκεκριμένα: Βενσάν, Ζ. (2015, Μαΐου 10). Ζιλ Βενσάν: «Το νουάρ με ενδιαφέρει όταν θέτει ερωτήματα». (Σ. Σκαλίδη, Δημοσιογράφος) Ανάκτηση Οκτώβριος 27, 2016, από <http://www.kathimerini.gr/814310/article/proswpa/synentey3eis/zil-vensan-to-noyar-me-endiaferei-otan-8etei-erwthmata>, Βενσάν, Ζ. (2015, Νοέμβριος 2). Ζιλ Βενσάν: η θηλυκή ψυχή του αστυνομικού συγγραφέα. (Ε. Χατζηγιωργάκη, Δημοσιογράφος) Ανάκτηση Οκτώβριος 27, 2016, από <http://www.oanagnostis.gr/zil-vensan-i-thiliki-psichi-tou-astinomikou-singrafea/> και Βενσάν, Ζ. (2015, Απρίλιος 28). Οι συγγραφείς του κόσμου στον ΙΑΝΟ, ό.π.

αστυνομικού μυθιστορήματος ο Βενσάν ξεχωρίζει τον Αμερικάνο Ντένις Λεχέιν (Dannis Lehane) και τους Γάλλους Marin Ledun και Ντιντιέ Ντενένξ, τον τελευταίο συγγραφέα των μυθιστορημάτων που θα αναλυθούν στα πλαίσια της παρούσης εργασίας.

5.4. Ντιντιέ Ντενένξ

Ίσως περισσότερο και από την περίπτωση του Βενσάν η παράδοση της οικογένειας του, και από τις δύο μεριές των γονιών του, καθόρισε την πολιτική, κοινωνική και συγγραφική πορεία του Ντενένξ. Γεννημένος στις 27 Απριλίου του 1949 στο προλεταριακό προάστιο του Σαιν Ντενί (Saint-Denis) στο Παρίσι ο Ντενένξ κατάγεται από ένα οικογενειακό περιβάλλον με ρίζες στον χώρο της αναρχίας και του Κομμουνιστικού κόμματος. Ο προπάππος, από τη μεριά του πατέρα του, λιποτάκτησε από τον Βελγικό στρατό, αφού πρώτα πούλησε την αναβολή που είχε κερδίσει στη λοταρία για τη στρατιωτική θητεία, και κατέφυγε στη Γαλλία, ενώ ανάλογη πορεία ακολούθησε και ο παππούς του που λιποτάκτησε το 1917, γλίτωσε, κρυμμένος, τα εκτελεστικά αποσπάσματα του Πεταίν, αλλά συνελήφθη το 1919 και καταδικάστηκε σε 3 χρόνια καταναγκαστικής εργασίας, ζώντας το υπόλοιπο της ζωής του με την ταμπέλα του λιποτάκτη.¹⁴⁹ Την τιμή του, καθώς και των σύγχρονων λιποτακτών, θα υπεράσπιζε ο εγγονός του, στην αυλή του σχολείου του, κατά τη διάρκεια του πολέμου της Αλγερίας.¹⁵⁰ Ο πατέρας του, δούλεψε ως εργάτης στο εργοστάσιο αυτοκινήτων Hotchkiss από όπου, όμως, απολύθηκε, λόγω συνδικαλιστικής δράσης, ενώ κατά τη διάρκεια του πολέμου στην Ινδοκίνα εργάστηκε σε μία εταιρία που έφτιαχνε ζώνες για τον στρατό, σαμποτάροντάς τη, ωστόσο, βάζοντας αντιπολεμικά φυλλάδια στα πακέτα που στέλνονταν στη χερσόνησο της νοτιοανατολικής Ασίας.¹⁵¹

Ο παππούς από τη πλευρά της μητέρας του εκλέχτηκε δήμαρχος το 1935 στο παρισινό προάστιο Stains, αντιτάχθηκε στο σύμφωνο Ρίμπεντροπ-Μολότωφ το 1939, στάση που προκάλεσε την αποπομπή του από το Κομμουνιστικό κόμμα, και πέρασε τα χρόνια της κατοχής σε στρατόπεδο εγκλεισμού αιχμαλώτων πολέμου.¹⁵² Η μητέρα του ήταν ενεργό μέλος του Κόμματος και έστελνε το γιο της σε καλοκαιρινές

¹⁴⁹ Βλ., Reid, D. (2010). Didier Daeninckx: Raconteur of History. *South Central Review*, 27(1 & 2), σσ. 43-44.

¹⁵⁰ Ό.π., σελ. 44.

¹⁵¹ Ό.π.

¹⁵² Ό.π.

κατασκοηνώσεις στην Ανατολική Γερμανία.¹⁵³ Ο ίδιος θα διατηρήσει την ιδιότητα του μέλος του κόμματος μέχρι το 1982 όταν και θα αποχωρήσει, παραμένοντας, ωστόσο, κοντά σε αυτό και ιδίως στα αναθεωρητικά ρεύματά του.¹⁵⁴

Δούλεψε ως εργάτης, τυπογράφος, μπαίνοντας στη βιοπάλη από την ηλικία των 17, ενώ αποφάσισε την ενασχόλησή του με τη συγγραφή σε μια περίοδο ανεργίας για να αποδείξει, όπως λέει ο ίδιος, ότι δεν ήταν ένα κομμάτι μηχανής για την παραγωγή διαφημιστικών εντύπων.¹⁵⁵ Σήμερα ο Ντενένξ θεωρείται από τους πιο σημαντικούς εκπροσώπους του γαλλικού νουάρ πολιτικού και κοινωνικού μυθιστορήματος. Από το πλούσιο συγγραφικό έργο του στα Ελληνικά έχει μεταφραστεί και κυκλοφορεί μόνο το «Έγκλημα και μνήμη». Στα έργα του ο Ντενένξ, αντλώντας στοιχεία από το οικογενειακό, κοινωνικό και πολιτικό του περιβάλλον ερευνά και ασχολείται με το παρελθόν, με τους πιο γνωστούς ήρωές του, τον αστυνόμο Αρκάντιους Καντίν (Arcadius Cadin) και τον ιδιωτικό ερευνητή le Poulpe, να έχουν μια ιδιαίτερη σχέση με την ιστορία καθώς ο πρώτος σκόπευε να ακολουθήσει καριέρα καθηγητή ιστορίας, πριν καταλήξει στην αστυνομία, ενώ ο δεύτερος, έχει πτυχίο ιστορίας, γεγονός που του επιτρέπει να πιάσει μία γυναίκα η οποία ισχυρίζεται ότι ασχολείται με την ιστοριογραφία, αλλά δεν τον διορθώνει όταν αυτός αναφέρεται σκόπιμα στον Lucien Lefebvre και όχι στον Λυσιέν Φεβρ (Lucien Febvre) της σχολής των Annales.¹⁵⁶

¹⁵³ Ο.π.

¹⁵⁴ Hurcombe, M. (2016). Roman noir et drapeau noir: Didier Daeninckx and the libertarian legacy. *Modern & Contemporary France*, 24(2), σελ. 209.

¹⁵⁵ Βλ., Σωμερίτης, Ρ. (2003). Πρόλογος. Στο Ν. Ντενένξ, *Έγκλημα και Μνήμη* (Ρ. Σωμερίτης, μτφρ, σελ. 11-27). Αθήνα: Πόλις., σελ. 24-25.

¹⁵⁶ Reid, D. (2010)., ό.π., σελ. 46, 48.

6. Πιε-νουάρ, Χάρκις και Αλγερινοί μετανάστες

«The Frenchman despises the Spaniard, who despises the Italian, who despises the Maltese, who despises the Jew; all in turn despising the Arab»

Albert-Paul Lentin¹⁵⁷

J'ai quitté mon pays,

j'ai quitté ma maison

Ma vie, ma triste vie se traîne sans raison

J'ai quitté mon soleil,

j'ai quitté ma mer bleue

Leurs souvenirs se reveillent,

bien après mon adieu

Soleil, soleil de mon pays perdu

Des villes blanches que j'aimais,

des filles que j'ai jadis connu.

Enrico Macias, «Adieu Mon pays».

«Τι σημαίνει αρκί; Λέει εξοργισμένος. Τι ακριβώς σημαίνει; Για εξήγησέ μου! Τι ακριβώς είναι ένας αρκί;»¹⁵⁸

«C'est l'histoire d'un homme qui tombe d'un immeuble de cinquante étages. Le mec, au fur et à mesure de sa chute, il se répète sans cesse pour se rassurer: jusqu'ici tout va bien, jusqu'ici tout va bien, jusqu'ici tout va bien. Mais l'important n'est pas la chute, c'est l'atterrissage.»

Hubert Koundé, *La Haine* (1995), σε σενάριο του Mathieu Kassovitz

¹⁵⁷ Όπως παρατίθεται στο Horne, A.,

¹⁵⁸ Χάντρα, Γ. (2005). *Το μερίδιο του νεκρού*. (Γ. Στρίγκος, Μεταφρ.) Αθήνα: Καστανιώτη., σελ. 235.

6.1. Πιε νουάρ

Ο όρος «πιε-νουάρ» χρησιμοποιείται σήμερα για να περιγράψει, συλλογικά, τους ευρωπαϊκής και κυρίως τους γαλλικής καταγωγής πολίτες της αποικιοκρατικής Αλγερίας (αλλά και του Μαρόκου και της Τυνησίας), που αν και προερχόμενοι από διάφορα, όπως ειπώθηκε, ευρωπαϊκά κράτη, απέκτησαν, με το πέρασμα πολλών χρόνων και γενεών, ένα στενό δεσμό με τη γαλλική Αλγερία την οποία, ωστόσο, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν, μαζικά, κατά τη διάρκεια, αλλά και, κατά κύριο λόγο, με τη λήξη του πολέμου το 1962.¹⁵⁹ Πέρα από τη διαφορετική εθνική καταγωγή των μελών της κοινότητας, μιας «μπασταρδεμένης φυλής, φτιαγμένης από μείγματα που κανείς δεν αναμένει», κατά των γαλλοαλγερινό συγγραφέα Αλμπέρ Καμύ (Albert Camus)¹⁶⁰, υπήρχαν και πολλές άλλες θρησκευτικές, πολιτισμικές, πολιτικές, αλλά κυρίως οικονομικές και κοινωνικές διαφορές που δημιουργούσαν ένα ιδιαίτερα ετερογενές σύνολο. Από τη μια υπήρχαν οι μικροί λευκοί (petits blancs), άποικοι ιταλικής, ισπανικής και γαλλικής προέλευσης, γεννημένοι κυρίως στο Μαγκρέμπ, οι οποίοι ζούσαν στις λαϊκές συνοικίες του Αλγερίου, όπως το Μπαμπ-ελ-Ουέντ, και των άλλων μεγάλων πόλεων, και στους οποίους συμπεριλαμβανόταν αγρότες, τεχνίτες, υπάλληλοι και μικροέμποροι.¹⁶¹ Από την άλλη στέκονταν οι μεγάλοι άποικοι (grands colons), μεγαλοκτηματίες, εργοστασιάρχες και ισχυροί επιχειρηματίες, που αποτελούσαν την ανώτερη ελίτ που άνηκε κοινωνικά και πολιτιστικά στη μητροπολιτική Γαλλία.¹⁶² Οι πιε νουάρ, κυρίως όσοι ανήκαν στα λαϊκά στρώματα, είχαν δημιουργήσει τα δικά τους ξεχωριστά πολιτισμικά έθιμα, στο φαγητό, τρώγοντας κους κους, mouna,¹⁶³ méchoui¹⁶⁴ και πίνοντας ανισέτ (aniset),¹⁶⁵ στη μουσική¹⁶⁶,

¹⁵⁹ Βλ., σχετικά, Eldridge, C. (2013). The Pied-Noir Community and the Complexity of “Coming Home” to Algeria. Στο S. Soo, & S. Gemie (Επιμ.), *Coming Home? Vol. 2: Conflict and Postcolonial Return Migration in the Context of France and North Africa, 1962-2009*. Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing., σελ. 12, Hubbell, A. L. (2015). *Remembering French Algeria*. Lincoln: University of Nebraska Press. Ανάκτηση Νοέμβριος 12, 2016, από <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1293&context=unpresssamples>, σελ., 7-13 και Naylor, P. C. (2000)., ό.π., σελ. 14-15, 42-43.

¹⁶⁰ Όπως παρατίθεται στο: Naylor, P. C. (2000)., ό.π., σελ. 14.

¹⁶¹ Hourami, A., ό.π., σελ. 445-446 και Home, A., ό.π., 53-54.

¹⁶² Horne, A., ό.π.

¹⁶³ Παραδοσιακό γλυκό κέικ (μπριός) των Πιε-νουάρ που τρώγεται τη Δευτέρα του Πάσχα.

¹⁶⁴ Αργοψημένο αρνί.

¹⁶⁵ Είδος αλκοολούχου απεριτίφ (40%) αρωματισμένου με γλυκάνισου που συναντάται, πέρα από τη βόρειο Αφρική, με διάφορες ονομασίες στις χώρες της Μεσογείου (arak στη Συρία και στο Λίβανο, raki στην Τουρκία, ούζο στην Ελλάδα, pastis στη Γαλλία).

¹⁶⁶ Όπως τα τραγούδια του εβραϊκής καταγωγής Enrico Macias, του διάσημου και αγαπημένου τραγουδιστή της κοινότητας των πιε νουάρ, αλλά και των μεταναστών από το Μαγκρέμπ στη Γαλλία, στις συναυλίες του οποίου μουσουλμάνοι ανακατεύονται με τους πιε νουάρ και οι γυναίκες χορεύουν ανεμίζοντας τις μαντίλες τους, αλλά και οι οπαδοί του «Εθνικού Μετώπου», του ακροδεξιού γαλλικού

ακούγοντας τραγούδια με ανδαλο-αράβικα στοιχεία, μιλώντας *pataouète*, τη λαϊκή γλώσσα των αποίκων της Αλγερίας, απολαμβάνοντας τη μεσημεριανή σιέστα και παίζοντας *boule* στις πλατείες, έθιμα που η μακροχρόνια συμβίωση τόσων πληθυσμών, Αράβων, Βερβέρων, Τούρκων, Εβραίων, αλλά και Ευρωπαίων, Ισπανών, Ιταλών και Γάλλων, είχε δημιουργήσει.¹⁶⁷

Ανάμεσα στους Ευρωπαίους και τους Άραβες βρισκόταν και η εβραϊκή κοινότητα της Αλγερίας τα μέλη της οποίας είχαν καταφέρει να ενσωματωθούν αρκετά γρήγορα, πολλές φορές με ιδιαίτερη, μάλιστα, επιτυχία στη γαλλική κουλτούρα, αλλά, παράλληλα, το μεγάλο κομμάτι της αισθανόταν, μετά από αιώνες συνύπαρξης σε συνοικίες σαν αυτή της Κάσπα του Αλγερίου, οικεία με τους γηγενείς μουσουλμάνους, με τους οποίους, εκτός των άλλων, ταυτιζόταν και στον τρόπο με τον οποίο τους αντιμετώπιζαν οι Ευρωπαίοι άποικοι.¹⁶⁸ Μάταια, λοιπόν, η κοινότητα αυτή προσπάθησε, όταν άρχισαν οι συγκρούσεις, να διατηρήσει μια «ουδετερότητα αδύνατη» όπως τη χαρακτήρισε ο Benjamin Stora.¹⁶⁹ Αναφέρει χαρακτηριστικά ο Αττιά, μέσω του Μωρίς Σουκρούν, του εβραϊκής καταγωγής συνεργάτη του αστυνόμου Πάκο Μαρτίνεθ.

Πέρασα τα παιδικά μου χρόνια σε αυτό το διαμέρισμα. Ή, μάλλον, σε αυτή την κοινότητα. Οι πόρτες έμεναν ανοιχτές στα κατώφλια. Υπήρχε νερό και τουαλέτα τούρκικη στη σκάλα. Το νερό δεν ήταν πόσιμο, μπορούσε κανείς μόνο να πλυθεί και, για να πιει, περνούσε ένας πλανόδιος πωλητής με γλυκό νερό... Ήμασταν οι μόνοι Εβραίοι της συνοικίας, αλλά ποτέ δεν υπήρξε κανένα πρόβλημα. Ο ιδιοκτήτης, Άραβας, ήταν πάντοτε εντάξει μαζί μας, και ο Ραντίντ, ο γιος του, ήταν ο καλύτερός μου φίλος.¹⁷⁰

κόμματος υβρίζουν με εκφράσεις όπως «πουλημένη Εβραίε» ή «φίλε των Αράβων». Ο Macias θα γράψει το τραγούδι «Adieu Mon pays» στο «Ville d'Alger», το πλοίο που τον μετέφερε στη Γαλλία όταν, μετά τη δολοφονία του σπουδαίου βιρτουόζου του ουτιού και τραγουδιστή Malouf, Raymond Leyris, εβραϊκής, από τη μεριά του πατέρα του, καταγωγής γαλλοαλγερινού, ο οποίος δολοφονήθηκε το 1961 από το FLN. Βλ., Wood, N. (2003). *Remembering the Jews of Algeria*. Στο T. Stovall, & G. Van den Abbeele (Επιμ.), *French Civilization and Its Discontents: Nationalism, Colonialism, Race*. Lanham: Lexington Books. Ανάκτηση Νοέμβριος 12, 2016, από https://books.google.gr/books?id=yCn_R9I0MBMC&printsec=copyright&hl=el&source=gbs_pub_inf_o_r#v=onepage&q&f=false, σελ., 251-252.

¹⁶⁷ Βλ., Horne, A., ό.π., σελ. 51 και Hubbell, A. (2013, Ιούλιος). (In)Edible Algeria: Transmitting Pied-Noir Nostalgia Through Food. *PORTAL*, 10(2). Ανάκτηση Νοέμβριος 12, 2016, από <https://epress.lib.uts.edu.au/journals/index.php/portal/article/view/2991/3674>

¹⁶⁸ Για τους Εβραίους της Αλγερίας βλ., περισσότερα, Horne, A., ό.π., Naylor, P. C. (2000), ό.π., σελ. 43-44 και, κυρίως, Watson, R. (2012, Ιανουάριος). Memories (out) of place: Franco-Judeo-Algerian autobiographical writing, 1995–2010. *The Journal of North African Studies*, Vol. 17(1), σσ. 1–22.

¹⁶⁹ Watson, R. (2012), ό.π., σελ. 2.

¹⁷⁰ Attia, M. (2010). *Παρίσι μπλουζ*. (Α. Αλεξάνδρου, Επ., & Π. Κολαΐτη, Μετάφρ.) Αθήνα: Πόλις, σελ. 69.

Ενώ σε άλλο σημείο σημειώνει:

Μπορεί ο νόμος του Κρεμιέ να μας γλίτωσε προσωρινά παραμένουμε όμως μισοί μέτοικοι για τους Γάλλους και μισοί Γάλλοι για τους Άραβες.¹⁷¹

Αυτό το τόσο ετερογενές μείγμα, λοιπόν, που αποτελούσαν οι πιε νουάρ ένωνε μια «απεγνωσμένη ανάγκη για ταυτότητα» που τους οδήγησε στο να ανακαλύψουν τα βασικά στοιχεία ενότητας στην προστασία των προνομίων που τους παρείχε η γαλλική αποικιοκρατική διοίκηση και στην εχθρότητά τους απέναντι στους μουσουλμάνους.¹⁷² Μια σειρά από υποτιμητικούς όρους προς τους Άραβες μουσουλμάνους φανερώνει το αίσθημα ανωτερότητας των πιε νουάρ και τη ρατσιστική συμπεριφορά που κάποιοι από αυτούς έδειχναν απέναντί τους.

Και τη νύχτα, με το μπλε, λευκό ή κόκκινο χρώμα της δεν άκουγα πια τα strounga που έδιναν τον ρυθμό, σαν ρολόι θανάτου, στο πέρασμα ενός χρόνου χωρίς bicot, melon, raton, crouille, bougnoule, ενός χρόνου που ονειρευόταν να ξεφορτωθεί εννέα εκατομμύρια Άραβες. Ένα παιδικό όνειρο παντοδύναμο και κτηνώδες. Το όνειρο ενός ανισόρροπου εθνικιστή, ρατσιστή, φασίστα, δολοφόνου.¹⁷³

Ακόμη και στο έργο «Ο Ξένος» του Αλμπέρ Καμύ¹⁷⁴, ενός ανθρώπου με τόσες ευαισθησίες, ο Μερσώ δεν σκέφτεται τίποτε όταν σκοτώνει έναν Άραβα, δίχως όνομα, πυροβολώντας τον πέντε φορές.¹⁷⁵

Πλησιάζοντας, λοιπόν, η στιγμή που η Αλγερία θα γινόταν «Αραβική» οι πιε νουάρ έβρισκαν αυτή την προοπτική αβάσταχτη και ετοιμαζόταν για τη μεγάλη «έξοδο».

¹⁷¹ Ο.π., σελ. 43.

¹⁷² Βλ., Ian Clegg όπως παρατίθεται στο Naylor, P. C. (2000)., ό.π., σελ. 14.

¹⁷³ Σειρά υποτιμητικών εκφράσεων ρατσιστικού χαρακτήρα για τους Άραβες: bicot (από το γαλλική λέξη bique [=κατσίκι]), melon (=πεπόνι), raton (από τη γαλλική λέξη rat [=ποντίκι] · ο Άραβας είναι βρόμικος και κλέφτης, όπως το ποντίκι), crouille (από το αράβικο Khouya [=αδερφέ ου]), bougnoule (από τη λέξη wolof, που σημαίνει «μαύρος» στη διάλεκτο της Σενεγάλης). Attia, M. (2008)., ό.π., 27-28 και Σ.τ.σ., σελ. 361.

¹⁷⁴ «Η σκανδάλη υποχώρησε, άγγιξα την γυαλιστερή κοιλιά της κάνης, κι εκεί, μέσα στον κρότο τον ξερό μαζί κι υπόκωφο, άρχισαν όλα. Τίναξα από πάνω και τον ήλιο. Κατάλαβα ότι είχα καταστρέψει την ισορροπία της μέρας, την έξοχη σιωπή μιας παραλίας όπου ήμουν ευτυχισμένος. Τότε, τράβηξα άλλες τέσσερις φορές πάνω σ' ένα κορμί ακίνητο όπου οι σφαίρες βυθιζόντουσαν χωρίς να φαίνεται τίποτα. Κι ήταν σα να χτυπούσα, με τέσσερις σύντομους χτύπους, την πόρτα της δυστυχίας». Καμύ, Α. (1984). *Ο ξένος*. Αθήνα: γράμματα., σελ. 66.

¹⁷⁵ Ο τρόπος με τον οποίο ο Καμύ αγνοεί τους μουσουλμάνους στη περιγραφή του Οράν στο έργο του «Πανούκλα» αλλά και η «επιφανειακή», όπως τη χαρακτηρίζουν, περιγραφή της Αλγερίας στον «Ξένο» επικρίθηκαν από σύγχρονους του Αλγερινούς συγγραφείς όπως οι Mouloud Feraoun και Kateb Yacine. Βλ., Naylor, P. C. (2000)., ό.π., σελ. 9. Στο έργο του, «Μερσώ, ο άλλος ξένος», ο Αλγερινός συγγραφέας Καμέλ Νταούντ δίνει φωνή στον ανώνυμο Άραβα. «Ο πρώτος ήξερε πώς να διηγηθεί μια ιστορία, σε σημείο μάλιστα που κατάφερε να κάνει το έγκλημά του να ξεχαστεί, ενώ ο δεύτερος ήταν ένας κακομοίρης αγράμματος που, καθώς φαίνεται, ο Θεός τον έπλασε μόνο και μόνο για να φάει μια σφαίρα και να ξαναγυρίσει στο χώμα, ένας ανώνυμος που δεν πρόλαβε καν να αποκτήσει όνομα». Νταούντ, Κ. (2014). *Μερσώ, ο άλλος ξένος*. Αθήνα: Πατάκη., σελ. 11.

Η απαγόρευση κυκλοφορίας έκανε την πόλη ασυνήθιστα ήσυχη. Ούτε εκρήξεις, ούτε ριπές από αυτόματα. Ούτε πεζοί, βέβαια. Οι συμμορίες δεν πλησίαζαν τα δρομάκια της Μπασέτα, του ισπανικού γκέτο του Μπαμπ-ελ-Ουέντ. Ένα λαϊκό οχυρό απόλυτα ταγμένο στην υπόθεση της OAS. Τη δική τους υπόθεση. Ποιος μπορούσε να κατηγορήσει αυτούς ανθρώπους που μάχονταν για να κρατηθούν στα εδάφη τους για να μην υποστούν μια ακόμη εξορία; Μένοντας τις περισσότερες φορές σε μικρά ανθυγιεινά διαμερίσματα, δεν είχαν ούτε γη ούτε ακίνητα ούτε επιχειρήσεις. Μικροκαλλιεργητές, μικρέμποροι, τεχνίτες ή υπάλληλοι στην Εταιρεία Υγραερίου Λεμπόν, στον CFRA, στα καπνεργοστάσια Μπαστός, λιμενεργάτες και μικροαπατεώνες, δεν είχαν καμιά σχέση με τους μεγαλοϊδιοκτήτες που επικαλούνταν η Μητρόπολη για να δικαιολογήσει την αυτοδιάθεση και την εγκατάλειψη αυτής της αποικίας. Μια χούφτα μεγαλοαστούς, που δεν θα τους στοίχιζε και τίποτε να χάσουν τις ιδιοκτησίες τους. Είχαν ήδη εξασφαλίσει την περιουσία τους, κι όσο για τα υπόλοιπα, θα τους αποζημίωνε το Κράτος. Τα λεφτά πάνε στα λεφτά.

Και οι εκατομμύρια άλλοι, αυτοί που δεν είχαν τίποτα, θα έμεναν...στο απόλυτο τίποτα. Θα έχαναν ό,τι ανεκτίμητο είχαν, τις ρίζες τους, τις αναφορές τους, τις μυρωδιές, τους φίλους, το κλίμα, τους ναούς της μνήμης, τα σχολεία, τα λύκεια, τα γήπεδα, τις παραλίες, τα μπαρ, τα δημαρχεία, τις εκκλησίες, τις συναγωγές, τα νεκροταφεία, τα ίχνη της παιδικής τους ηλικίας, τη δυνατότητα να δουν τον κόσμο να αλλάζει με τον καιρό, τα σπίτια να γκρεμίζονται και να ξαναχτίζονται, τα παιδιά να μεγαλώνουν, τους γονείς να γερνούν, θα έχαναν το θέαμα της ζωής που περνά.¹⁷⁶

Η ελπίδα ήταν που σκότωνε τους ανθρώπους, όχι η απελπισία. Όταν είσαι απελπισμένος, συνεχίζεις τη ζωή του, γιατί τη δέχεσαι όπως είναι. Ενώ η ελπίδα σε κάνει να πιστεύεις πως τα πράγματα θα φτιάξουν, και ό,τι δείχνει το αντίθετο προκαλεί όλο και μεγαλύτερο πόνο.¹⁷⁷

Διάφοροι μύθοι συνδέονται με την εμφάνιση του όρου *πικ νουάρ*, όπως για παράδειγμα αυτός που υποστηρίζει ότι προέρχεται από την αντίδραση των ξυπόλητων Αλγερινών όταν είδαν για πρώτη φορά τις μαύρες μπότες των Γάλλων στρατιωτών, ή κάποιοι που αναζητούν τη προέλευση του όρου στην εικόνα των νεοφερμένων άποικων που λέρωναν τα ρούχα τους δουλεύοντας σε ελώδεις περιοχές, φορώντας μαύρες μπότες, ιππεύοντας το άλογο, ή πατώντας τα σταφύλια για να κάνουν το κρασί,

¹⁷⁶ Attia, M. (2008). *Το μαύρο Αλγέρι*. (Α. Μαραγκάκη, Επιμ., & Μ. Μηλολιδάκη, Μεταφρ.) Αθήνα: Πόλις., σελ., 130.

¹⁷⁷ Ο.π., σελ. 103.

αφήνοντας μαύρη ρητίνη στα γυμνά τους πόδια. Ωστόσο, αυτές οι θεωρίες, πέρα από το γεγονός ότι αποδίδονται στους Αλγερινούς, αναφέρονται σε χρονικό σημείο που ο όρος δεν χρησιμοποιούνταν.¹⁷⁸ Το λεξικό Le Robert, από την άλλη, αναφέρει ότι το 1901 η λέξη υποδείκνυε τους ναύτες που εργαζόταν ξυπόλητοι στο δωμάτιο άνθρακα ενός πλοίου και οι οποίοι είχαν τα πόδια του λασπωμένα από την αιθάλη και τη σκόνη.¹⁷⁹ Στη Μεσόγειο, τη δουλειά αυτή έκαναν αλγερινής καταγωγής ναύτες, με αποτέλεσμα ο όρος να χρησιμοποιείται υποτιμητικά για τους Αλγερινούς μέχρι το 1955, όταν και ξεκίνησε, για πρώτη φορά, να αναφέρεται στους Γάλλους που γεννήθηκαν στην Αλγερία. Και ήταν τη στιγμή που έφυγαν από τη χώρα και έφτασαν στη Γαλλία η στιγμή που άρχισε να χρησιμοποιείται αυτό το παρατσούκλι, υποτιμητικά αρχικά, από τους κατοίκους της μητρόπολης απέναντι στους «αποικιοκράτες», αποτελώντας, ωστόσο, σύμβολο τιμής, σήμερα, για τους ίδιους.¹⁸⁰

Με το Αλγέρι, πλοίο φορτωμένο χιλιάδες πρόσφυγες, πηγαίνω στη Μασσαλία.

Η γιαγιά μου με συνοδεύει στο τελευταίο της ταξίδι. Χάρη στη δουλειά μου, κατάφερα να της πληρώσω τα ναύλα. Ζωντανός, ταξιδεύεις σε καμπίνα ή στο κατάστρωμα· νεκρός, στο αμπάρι με τα εμπορεύματα.

«Η βαλίτσα ή το φέρετρο», έλεγαν προς το τέλος. Δεν χρειάστηκε να διαλέξω. Εγκαταλείπω τη χώρα με μια βαλίτσα και ένα φέρετρο. Τα σχήματα ποικίλλουν ανάλογα με την περίπτωση, ένας σύνδεσμος μπορεί να αλλάξει μια πρόταση, ένας πυροβολισμός να προκαλέσει μια σφαγή.¹⁸¹

Χιλιάδες ήταν οι άποικοι που με λίγα πράγματα, όσα μπορούσαν να χωρέσουν στις δύο βαλίτσες που επιτρεπόταν, εγκατέλειψαν σπίτια, καταστήματα, περιουσίες, τους τάφους των προγόνων τους, για να συνωστιστούν, συχνά για πολλές μέρες και σε δύσκολες συνθήκες, σε δρόμους, αεροδρόμια και λιμάνια, για να γλιτώσουν από την ανασφάλεια που δημιουργούσε η ολοένα αυξανόμενη βία και η συνειδητοποίηση ότι η παραμονή στη χώρα δεν αποτελούσε πλέον επιλογή. «Τη βαλίτσα ή το φέρετρο» πρόσταζε το πασίγνωστο σλόγκαν της περιόδου, ένα σύνθημα που επιβεβαίωνε η

¹⁷⁸ Hubbell, A. L. (2015)., ό.π., σελ. 9 και ηλεκτρονική εγκυκλοπαίδεια Βικιπέδια στο λήμμα: Pied-Noir. Ανάκτηση Νοέμβριος 12, 2016, από https://en.wikipedia.org/wiki/Pied-Noir#cite_note-8

¹⁷⁹ Ό.π.

¹⁸⁰ Hubbell, A. L. (2015)., ό.π., σελ. 10.

¹⁸¹ Attia, M. (2008)., ό.π., σελ., 9.

αδιάκριτη αδελφοκτόνα βία της O.A.S, αλλά και γεγονότα όπως αυτά της σφαγής της οδού d'Isly¹⁸² και, λίγους μήνες αργότερα, του Οράν^{183, 184}

Μετά τη σφαγή της οδού ντ'Ισλύ, θάψαμε τα θύματα χωρίς να επιτραπεί στις οικογένειες να δουν τις σορούς, από φόβο μήπως ανακαλύψουν ότι κάποιιο σκοτώθηκαν χτυπημένοι πισώπλατα. Λόγοι δημοσίου συμφέροντος.¹⁸⁵

Με την ολοκλήρωση της εξόδου χιλιάδες ευρωπαίοι άποικοι βρήκαν καταφύγιο στην Ισπανία, τον Καναδά, το Ισραήλ, την Αργεντινή, ενώ η μεγάλη μάζα, 1.380.000, θα «επέστρεφε» σε μια πατρίδα, τη μητέρα Γαλλία, που κάποιιοι δεν είχαν δει ποτέ, ενώ άλλοι είχαν επισκεφτεί μόνο κατά τις διακοπές ή κατά την εκπλήρωση των στρατιωτικών τους υποχρεώσεων.¹⁸⁶ Με την άφιξή τους στη Γαλλία οι πικετουάρ παρουσιάστηκαν συλλήβδην ως υποστηρικτές της OAS από τα γαλλικά μέσα μαζικής ενημέρωσης, ως ο αποδιοπομπαίος τράγος του οποίου ο ρατσισμός ήταν υπεύθυνος για όλα τα δεινά της Αλγερίας παραβλέποντας το γεγονός ότι ήταν η αποικιακή Αλγερία που δημιούργησε τους πικετουάρ και όχι μάλλον το αντίθετο.¹⁸⁷

Γι' αυτούς, γίναμε όλοι εκατομμυριούχοι, γιατί εκμεταλλευτήκαμε τους Άραβες σαν σκλάβους! Το διανοείσαι, Πάκο; Είμαστε εκμεταλλευτές, και μας αξίζει να τιμωρηθούμε!¹⁸⁸

Η χήρα μου είχε παρουσιάσει μια χώρα φιλόξενη, και θα διαπίστωνα ότι όντως έτσι ήταν τα πράγματα. Γάλλος μεν, αλλά ξένος.¹⁸⁹

Τούτη η πόλη είναι η πιο κοσμοπολίτικη της Γαλλίας, κι αυτό ισχύει από την αρχή του κόσμου. Η πιο ρατσιστική επίσης. Εδώ δεν θα βρεις ούτε ένα Γάλλο από κούνια; Είναι όλοι Κορσικανοί, Ιταλοί, Ισπανοί, Πορτογάλοι, Τούρκοι, Έλληνες, Αρμένιοι, Αφρικανοί και Άραβες. Και τώρα, πικετουάρ. Κάθε νιόφερτη κοινότητα απορρίπτεται,

¹⁸² Στις 26 Μαρτίου 1962, οκτώ μέρες μετά τις συμφωνίες του Εβιάν, διαδήλωση Γάλλων πολιτών υπέρ της διατήρησης της γαλλικής Αλγερίας κατέληξε σε τραγωδία όταν ύστερα από τα πυρά ενός αγνώστου ελεύθερου σκοπευτή οι νεαροί στρατιώτες πανικόβλητοι άρχισαν να πυροβολούν το πλήθος, σκοτώνοντας 46 άντρες και γυναίκες και τραυματίζοντας 200, την ώρα που αυτοί προσπαθούσαν να προφυλαχτούν από τα πυρά. Βλ., Horne, A., ό.π.,

¹⁸³ Παρότι η μετάβαση της εξουσίας και η ανάληψή της από το FLN μπορεί να χαρακτηριστεί ως ομαλή στο Οράν, στις αρχές του Ιουλίου του 1962, ένα εκτός ελέγχου κύμα μουσουλμάνων, απαντώντας σε μία αυτοκτονικής τάσης ομοβροντία μερικών πικετουάρ, έσφαξε το λαιμό πολλών αντρών, γυναικών και παιδιών, πολλές φορές υπό την παρουσία του γαλλικού στρατού τον οποίο οι προηγηθείσες συμφωνίες εμπόδιζαν να επέμβει. Ό.π., σελ. 533.

¹⁸⁴ Βλ., Eldridge, C. (2013), ό.π., σελ. 15-16 και Naylor, P. C. (2000), σελ., ό.π., σελ. 42.

¹⁸⁵ Attia, M. (2010), ό.π., σελ. 499.

¹⁸⁶ Το επίσημο κράτος χαρακτήρισε τους αποίκους ως «επαναπατρισθέντες». Βλ., Eldridge, C. (2013), ό.π., σελ. 16-17.

¹⁸⁷ Naylor, P. C. (2000), ό.π.

¹⁸⁸ Attia, M. (2008), ό.π., σελ. 190.

¹⁸⁹ Ό.π., σελ. 191.

και ύστερα, σε μια – δυο γενιές, αφομοιώνεται · και απορρίπτει την επόμενη σε συνεργασία με τις άλλες, τις παλιότερες.¹⁹⁰

Φτάνοντας στη Γαλλία η μεγάλη πλειονότητα των αποίκων αισθάνθηκε μπερδεμένη, αποπροσανατολισμένη, θύμα του τρόμου που προκάλεσε η βία και ο μακροχρόνιος πόλεμος.¹⁹¹ Κάποιοι από αυτούς θα αποδεχτούν το οριστικό τέλος της γαλλικής παρουσίας στην Αλγερία ενώ άλλοι πιστεύουν ότι πρόκειται για κάτι προσωρινό και θα μπορέσουν να γυρίσουν πίσω, δυσκολεύοντας ακόμη περισσότερο τη διαδικασία μετάβασης στο νέο «σπίτι».¹⁹² Η κρύα υποδοχή τους κάνει να μην αισθάνονται ότι ανήκουν πουθενά, μια αίσθηση που πολλούς τους συντροφεύει, τόσο χρόνια μετά, ακόμη και σήμερα.¹⁹³

Πιε-νουάρ, έφτασα σε τούτη την πόλη στα τέλη της άνοιξης του '62. Πέντε χρόνια αργότερα, ακόμη δυσκολευόμουν να θυμηθώ τα ονόματα των οδών, των συνοικιών, των ανθρώπων. Δεν αισθανόμουν σπίτι μου. Ούτε μουσαφίρης, ούτε τουρίστας, ούτε τίποτε. Ένας εξόριστος χωρίς ελπίδα επιστροφής.¹⁹⁴

Μέσα από τη συμμετοχή σε συλλόγους, τη συγκεντρώσεις, το μοίρασμα αναμνήσεων από τη ζωή εκεί, τις γεύσεις και τις μουσικές, τη λογοτεχνία, διάφορες αυτοβιογραφίες, άλμπουμ φωτογραφιών, ερασιτεχνικά ή επαγγελματικά ντοκιμαντέρ και, τελευταία, ταινίες, οι πιε νουάρ θα διατηρήσουν στη μνήμη τους την Αλγερία, νοσταλγώντας και αναπολώντας, ωστόσο, μια χώρα που δεν είναι έτσι όπως την άφησαν και μη αποδεχόμενοι, πολλές φορές, το αδιαμφισβήτητο γεγονός αυτό.¹⁹⁵ Κάποιοι αρνούνται να επιστρέψουν σε μία Αλγερία που δεν είναι πλέον γαλλική, ενώ άλλοι, λίγοι αρχικά και μεμονωμένα, θα δοκιμάσουν το ταξίδι στη χώρα του Μαγκρέμπ για να γυρίσουν και να εξιστορήσουν στους υπόλοιπους τα όσα είδαν.¹⁹⁶

Τα τελευταία λόγια πνίγηκαν μες στον λαιμό μου. Μόλις εμφανίστηκε στην οθόνη το Μπαμπ-ελ-Ουέντ. Η λεωφόρος Μπουζαρέα, τα Τρία Ρολόγια. Η αγορά. Η Μπασέτα. Τίποτε δεν είχε αλλάξει εκτός από τον πληθυσμό: δεκαπλάσιος, πιο νέος. Αραβικός. Παράξενη αίσθηση: μέρη γνωστά κι όμως ξένα. ... Εμείς ήμασταν μηδαμινή

¹⁹⁰ Ό.π., σελ. 193.

¹⁹¹ Naylor, P. C. (2000), ό.π.

¹⁹² Eldridge, C. (2013), ό.π., σελ., 16.

¹⁹³ Ό.π., σελ., 16-17.

¹⁹⁴ Attia, M. (2009). *Η κόκκινη Μασσαλία*. (Ρ. Κολαΐτη, Μεταφρ.) Αθήνα: Πόλις, σελ. 13.

¹⁹⁵ Βλ., αναλυτικά, Eldridge, C. (2013), ό.π., σελ., 17-21.

¹⁹⁶ Ό.π.

μειοψηφία. Ένας στους δέκα τότε. Ένας στους είκοσι σήμερα, ένας στους εκατό σε μερικές δεκαετίες, αν είχαμε απομείνει.¹⁹⁷

Το 2000 ο για μια εικοσαετία και πρόσφατα παραιτηθείς πρόεδρος της Αλγερίας, Αμπντελαζίζ Μπουτεφλίκα (Abdelaziz Bouteflika) θα απευθύνει κάλεσμα σε όσους πιε-νουάρ το επιθυμούν να επενδύσουν στη χώρα ή να την επισκεφτούν ως τουρίστες.¹⁹⁸ Η πρόσκλησή του, ωστόσο, δεν αφορούσε τους Χάρκις,¹⁹⁹ όσους Αλγερινούς δηλαδή υπηρέτησαν ως βοηθητικό προσωπικό του γαλλικού στρατού ή συνεργάστηκαν μαζί του.²⁰⁰

6.2. Χάρκις

Τον Ιούλιο του 1962, όταν οι υπόλοιποι Αλγερινοί πανηγύριζαν την απόκτηση της ανεξαρτησίας τους, οι Χάρκις και τα μέλη των οικογενειών τους αγωνιούσαν για την ίδια τη ζωή τους σε ένα εχθρικό για αυτούς περιβάλλον που διαμορφωνόταν με τη Συμφωνία του Εβιάν.

Τώρα βέβαια έχεις χεστεί απ' το φόβο σου που βλέπεις να φεύγουμε ο ένας μετά τον άλλον, σε καταλαβαίνω. Ακόμα και ο λοχαγός μου 'πε πως όταν σας αδειάσουμε τη γωνιά, την έχετε γαμήσει εσείς οι χαρκί.²⁰¹

Πράγματι, χιλιάδες εξαφανίστηκαν στη μεταπολεμική περίοδο, ύστερα από τα σκληρά αντίποινα απέναντί τους, ενώ όσοι γλίτωσαν το θάνατο και την αρχική βία αναγκάστηκαν να υποστούν διακρίσεις και να παραμείνουν σιωπηλοί σε μία αφιλόξενη κοινωνία.²⁰² Κάποιοι, πιο τυχεροί, κατάφεραν να εγκαταλείψουν τη χώρα και να φτάσουν με νόμιμο ή, κυρίως, παράνομο τρόπο στη Γαλλία, βοηθούμενοι και από τους Γάλλους αξιωματικούς υπό τις εντολές των οποίων υπηρέτησαν.²⁰³

Ήταν τόσο καλός ο κύριος Χατζ. Αραβας, βέβαια. Μα πολύ καθωσπρέπει, να το ξέρετε.

Κι άλλωστε, πολέμησε στο πλευρό των Γάλλων, κι αυτό κάτι λέει.²⁰⁴

¹⁹⁷ Attia, M. (2010). Παρίσι μπλουζ. (Α. Αλεξάνδρου, Επιμ., & Ρ. Κολαΐτη, Μεταφρ.) Αθήνα: Πόλις., σελ. 330.

¹⁹⁸ Eldridge, C. (2013)., ό.π., σελ., 13

¹⁹⁹ Ο όρος Χάρκι προέρχεται από την αραβική λέξη harka που σημαίνει κίνημα. Οι μονάδες των Χάρκι δημιουργήθηκαν το 1956, αναλαμβάνοντας επιθετικές επιχειρήσεις, ενώ με το πρόοδο του πολέμου ο όρος επεκτάθηκε και χρησιμοποιείται για να περιγράψει όλους όσους συνέπρατταν τον γαλλικό στρατό. Βλ., Eldridge, C. (2009). 'We've never had a voice': memory construction and the children of the harkis (1962–1991). *French History*, 23(1), σελ. 91.

²⁰⁰ Eldridge, C. (2013)., ό.π., σελ. 13-14 και Eldridge, C. (2010). Blurring the boundaries between perpetrators and victims: Pied-noir memories and the harki community. *Memory Studies*, 3(2), σσ. 125-126.

²⁰¹ Βεσνάν, Ζ. (2014). *Ντζεμπέλ. Στους λόφους του Αλγερίου*. Αθήνα: Καστανιώτης., σελ. 17.

²⁰² Οι κατά καιρούς εκτιμήσεις για τον αριθμό που έχασαν τη ζωή τους κυμαίνεται από αρκετές χιλιάδες (plusieurs milliers) σε 150 χιλιάδες. Βλ., σχετικά, Eldridge, C. (2009)., ό.π., σελ. 92, Eldridge, C. (2010)., ό.π. και Naylor, P. C. (2000)., ό.π., σελ. 45.

²⁰³ Ό.π.

²⁰⁴ Βεσνάν, Ζ. (2014)., ό.π., σελ. 67.

Αλλά και στη Γαλλία η πραγματικότητα έμελλε να είναι σκληρή για τους μεγαλωμένους σε αγροτικές περιοχές της Αλγερίας, αναλφάβητους και ανειδίκευτους Χάρκις που έπρεπε να ενταχθούν στο βιομηχανικό γαλλικό περιβάλλον διαμένοντας αρχικά σε προσωρινά στρατόπεδα «φιλοξενίας», μακριά από τα μάτια της τοπικής κοινωνίας, διοικούμενα με αυστηρό, σχεδόν στρατιωτικό τρόπο, από παλιούς στρατιώτες ή *πιε νουάρ*.²⁰⁵

Ο ηλικιωμένος χαρκί συγκατάνευσε μ' ένα νεύμα του κεφαλιού και αποχώρησε για το σπιτάκι του, στο πίσω μέρος του κήπου. Στην υπηρεσία του Μιρά, μετά το τέλος του πολέμου της Αλγερίας, ήξερε πότε τα λόγια του αφεντικού του δε σήκωναν αντίρρηση. Για τούτο το γέννημα-θρέμμα των αλγερίνικων βουνών, το να σκύβει το κεφάλι σ' έναν δεσποτικό αφέντη ήταν κάτι περισσότερο από δυσβάσταχτο. Αυτός ο αξιωματικός, που τον πήρε στη δούλεψή του, τον γλύτωσε από τις εκκαθαρίσεις, την πιθανή εκτέλεση, και τούτη η διάσωση της τελευταίας στιγμής είχε ως τίμημα να υφίσταται αδιαμαρτύρητα τον απότομο τόνο της φωνής ενός αιώνιου αξιωματικού του Αποικιακού Στρατού.²⁰⁶

Το 1975 η γαλλική κοινωνία θα γνωρίσει τους Χάρκις μέσα από τις οθόνες των τηλεοράσεων ύστερα από μια σειρά επεισοδίων που συντάραξαν τη συνήθως φιλήσυχη πόλη του Sainte-Livrade ανατολικά του Μπορντώ και που ως αιτία είχαν τις διαρκώς επιδεινούμενες συνθήκες στα στρατόπεδα φιλοξενίας.²⁰⁷ «Μετά την προδοσία, εγκατάλειψη· μετά την εγκατάλειψη, εξορία· μετά την εξορία, λήθη» ήταν το σύνθημα των διαδηλωτών.²⁰⁸ Οι απόγονοι τους, τα παιδιά και οι κόρες των Χάρκις, απόδιωξαν την ταμπέλα αυτή, απομεινάρι των αντιθετικών σχέσεων μετά τον πόλεμο, διεκδικώντας για τους εαυτούς τους αυτή των *passerelles*, της γέφυρας δηλαδή ανάμεσα στη γαλλική κοινωνία, στο σύνολό της, και στον πολιτισμό των γονιών τους.²⁰⁹

6.3. Αλγερινοί Μετανάστες

Η μετανάστευση των Αλγερινών αποίκων, όσων διέσχιζαν τη Μεσόγειο που χώριζε όπως ο Σηκουάνας το Παρίσι, σύμφωνα με τα άκοπα λεγόμενα των πολιτικών της εποχής, τη Γαλλία, ξεκίνησε ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και συνεχίστηκε, αν και με διαφορετική μορφή, και μετά την ανεξαρτητοποίηση της χώρας της Βορείου Αφρικής.²¹⁰ Πριν το 1945 η πλειονότητα των μεταναστών ήταν άντρες εργάτες που

²⁰⁵ Eldridge, C. (2009)., ό.π., σελ. 91-93 και Naylor, P. C. (2000)., ό.π.

²⁰⁶ Βεσνάν, Ζ. (2014)., ό.π., σελ. 107.

²⁰⁷ Eldridge, C. (2009), ό.π., σελ. 88-89.

²⁰⁸ Ό.π., σελ. 89.

²⁰⁹ Βλ., Naylor, P. C., ό.π., 267.

²¹⁰ Βλ., House, J. (2006).

εργάζονταν σε ανθρακωρυχεία, στη χαλυβουργία και σε εργοστάσια αυτοκινήτων σε διάφορες πόλεις της Γαλλίας, παρέμεναν προσωρινά στη χώρα, μέχρι να αντικατασταθούν από κάποιο άλλο μέλος της οικογένειας πίσω στον τόπο τους, μιας οικογένειας στην οποία διέθεταν το σύνολο του μεροκάματού τους.²¹¹ Η δεύτερη φάση της μετανάστευσης ξεκινά μετά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο και είναι ποσοτικά και ποιοτικά διαφορετική. Η αλματώδης οικονομική ανάπτυξη της μεταπολεμικής Ευρώπης και η ανάγκη σε εργατικά χέρια από τη μια και οι συνθήκες πείνας και καταπίεσης που βίωναν στη γενέθλια γη οδήγησαν χιλιάδες Αλγερινούς να αναζητήσουν, αυτή τη φορά μαζί με τις οικογένειές τους και με σκοπό να μείνουν περισσότερο, μια καλύτερη τύχη στη μητρόπολη.²¹² Δεν υπάρχει ίσως καλύτερος τρόπος για να κατανοήσει κανείς τις συνθήκες ζωής των Αλγερινών μεταναστών στη Γαλλία από το να ρίξει μια ματιά σε κάποια από τις φωτογραφίες της εποχής που απεικονίζουν διάφορες τενεκεδουπόλεις ή να διαβάσει τις μαρτυρίες των ίδιων των ανθρώπων που έζησαν σε αυτές.²¹³ Οι χαμηλοί μισθοί, τα υψηλά ενοίκια και η έλλειψη χώρων στέγασης οδήγησαν πολλούς μετανάστες στο να αναζητήσουν λύση σε εγκαταλελειμμένους χώρους εργοστασίων, σε πάρκα, ή σε ελεύθερα σημεία, δίπλα από εργοτάξια, όπου χρησιμοποιώντας ξύλα, παλιά τούβλα και σίδερα έφτιαξαν χώρους για να στεγαστούν προσωρινά μέσα σε άθλιες συνθήκες.²¹⁴

Βγήκε από το σπίτι, χαιρέτισε τους πελάτες του πατέρα της που περίμεναν έξω και τράβηξε προς τα σπίτια της Εταιρείας Υδάτων. Σ' αυτά έμεναν οι πρώτοι κάτοικοι της τενεκεδουπόλης. Άντε να καταλάβεις το γιατί, η εταιρία είχε αφήσει το οικόπεδο να γίνει ζούγκλα κι εγκατέλειψε στην τύχης τους τις τέσσερις στοιχειωδώς χτισμένες κατοικίες, κάτι χοντρά τετράγωνα κουτιά φτιαγμένα με κόκκινα τούβλα. Ήταν πολλές οι οικογένειες που βολεύτηκαν εκεί. Οι περισσότερες φρόντισαν μάλιστα να μεγαλώσουν το χώρο τους προσθέτοντας έναν όροφο φτιαγμένο με τάβλες και λαμαρίνες. Σιγά σιγά, με τους μήνες και τα χρόνια, έφτασαν εκεί πολλές άλλες οικογένειες, και τώρα οι πρώτες κατοικίες ήταν το «περίβλεπτο» κέντρο μιας

²¹¹ Βλ., Hargreaves, A. G. (2010, May). Third-Generation Algerians in France: Between Genealogy and History. *The French Review*, 83(6), σελ. 1291 και House, J., ο.π.

²¹² Ο.π.

²¹³ Για τις τενεκεδουπόλεις που χτίστηκαν στο Παρίσι, βλ. ενδεικτικά, Paskins, J. (2015). *Paris Under Construction: Building Sites and Urban Transformation in the 1960s*. New York: Routledge., σελ. 91 επομ. Επίσης, φωτογραφικό υλικό, από το 1955, του φωτογράφου Pierre Boulat μπορεί κάποιος να αντλήσει σε σχετικό άρθρο του διαδικτυακού περιοδικού Mediapart.fr. Dufau, S. (2012, Οκτώβριος 22). Paris 1955: Algerian immigrants in a hostile land. Ανάκτηση Νοέμβριος 16, 2016, από <https://www.mediapart.fr/content/paris-1955-algerian-immigrants-hostile-land>

²¹⁴ Βλ., House, J., ο.π. και Paskins, J., ό.π., σελ. 94 επομ.

τενεκεδούπολης όπου ζούσαν πέντε χιλιάδες ψυχές. Την έλεγαν «Τενεκεδούπολη των Αγρών».²¹⁵

Είχαν περάσει κιόλας πέντε χρόνια από την ημέρα που ο πατέρας του είχε αγοράσει την υπ' αριθμό 247 παράγκα για τρεις χιλιάδες φράγκα. Του την είχε πουλήσει μια οικογένεια από το Ζεμάρ που γύριζε πίσω στην Αλγερία.²¹⁶

Παρόλο που περίπου μόνο το ένα πέμπτο των Αλγερινών έζησε κάποια περίοδο της ζωής του στις τενεκεδουπόλεις, όπως αυτή της Nanterre στα δυτικά του Παρισιού, το «Κάϊρο» (Al-Qahira) για τους Αλγερινούς κατοίκους της, αυτές αποτέλεσαν τον αναγκαίο προθάλαμο για την είσοδο τους σε μία ξένη και εχθρική κοινωνία αλλά και βασικούς τόπους ζυμώσεων σε σχέση με τον αγώνα για ανεξαρτησία, γεγονός που προκαλούσε το ενδιαφέρον της αστυνομίας που εκδηλωνόταν με την πραγματοποίηση επιχειρήσεων κατά τις οποίες δεν γινόταν διάκριση μεταξύ εθνικιστών και οποιωνδήποτε άλλων «Βορειοαφρικανών».²¹⁷ Από αυτές «τις καλύβες που είχαν φτιάξει [...] με σανίδες και λαμαρίνες», «σε απόσταση δέκα λεπτών της ώρας με λεωφορείο από τα Ηλύσια Πεδία», «τα βαγόνια γέμιζαν με Αλγερινούς» που φτάνοντας στο σημείο συγκέντρωσης της διαδήλωσης έβγαζαν «τα πρόχειρα πλακά που πολλοί είχαν κρύψει κάτω από το πανωφόρι τους», ξεδίπλωναν «πανό με το σύνθημα ΟΧΙ ΣΤΗΝ ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ», κραύγαζαν «με τις τσιριχτές παραδοσιακές κραυγές τους που οι Γάλλοι αποκαλούν γιουγιου» και φώναζαν δυνατά το σύνθημα «Η Αλγερία στου Αλγερινούς», αποτολμώντας να δώσουν υπόσταση σε έναν πόλεμο «...που για τους περισσότερους Γάλλους δεν ήταν παρά μια σειρά ανακοινωθέντα, τα μεν αισιόδοξα και τα δε κενά περιεχομένου» μέσα στο ίδιο το κέντρο του Παρισιού.²¹⁸ Ήταν νωρίς το βράδυ της 17^{ης} του Οκτώβρη του 1961.

Επρόκειτο για μία ειρηνική διαδήλωση, που οργάνωσε η γαλλική ομοσπονδία του FLN, και στην οποία συμμετείχαν περίπου 25.000 άνδρες, γυναίκες και παιδιά, που έφτασαν με κάθε μέσο, με τα πόδια, λεωφορεία και τρένα από τις τενεκεδοπούλεις και τις εργατικές συνοικίες, για να διαδηλώσουν σε κεντρικά σημεία της γαλλικής πρωτεύουσας προκειμένου να αντιταχθούν στη διαταγή απαγόρευσης ελεύθερης

²¹⁵ Ντενέξ, Ν. (2003). *Εγκλημα και Μνήμη*. (Ρ. Σωμερίτης, & Μ. Παπαθανασίου, Μεταφρ.) Αθήνα: Πόλις, σελ. 41.

²¹⁶ Ο.π., σελ. 39.

²¹⁷ Βλ., Barros de, F. (2012, March 21). Bidonvilles: from colonial policy to the Algerian War. *Metropolitics*. Ανάκτηση Νοέμβριος 16, 2017, από <http://www.metropolitiques.eu/Bidonvilles-from-colonial-policy.html>, Blanchard, E. (2012, March 7). The police and the “Algerian medinas” in France. Argenteuil, 1957–1962. *Metropolitics*. Ανάκτηση Νοέμβριος 16, 2016, από <http://www.metropolitiques.eu/The-police-and-the-Algerian.html> και House, J., ο.π.

²¹⁸ Ντενέξ, Ν. (2003), ό.π., σελ. 30-45.

νυκτερινής κυκλοφορίας των Αλγερινών, που είχε επιβάλει λίγες ημέρες νωρίτερα η διοίκηση της παρισινής αστυνομίας, αλλά και να επιδείξουν τη δύναμη και απήχηση του FLN ανάμεσα στους Αλγερινούς μετανάστες.²¹⁹ «Για κάθε ένα χτύπημα που θα δεχόμαστε εμείς θα ανταποδίδουμε με δέκα» είχε δηλώσει στις 2 του ίδιου μήνα, στην κηδεία ενός δολοφονημένου από το FLN αστυνομικού, ο εμπνευστής της διαταγής και διοικητής της αστυνομίας Μορίς Παπόν.²²⁰ Και πράγματι τα λόγια αυτά επιβεβαιώθηκαν από την χωρίς προηγούμενο βίαιη αντίδραση της αστυνομίας ενάντια σε αυτή την ειρηνική διαδήλωση, τη νύκτα αυτή και τις ημέρες που ακολούθησαν, που οδήγησε στο θάνατο, με ιδιαίτερα σκληρό τρόπο, πολλούς Αλγερινούς και στη σύλληψη χιλιάδες άλλους.

Οι υποκόπανοι έπεσαν λυσσαλέα πάνω σε γυμνά κεφάλια που κανένα χέρι δεν μπορούσε να προστατεύσει. Ένας αστυνομικός έριξε κάτω μια γυναίκα χτυπώντας την με τις αρβύλες του. Τις έδωσε και κάμποσες ψηλές και πήγε πιο κει. Ένας άλλος χτυπούσε με το ματσούκι του ένα νεαρό στην κοιλιά τόσο δυνατά που το ματσούκι έσπασε στα δύο. Συνέχισε όμως, έχοντας διαλέξει το πιο κοφτερό κομμάτι. Το θύμα του σήκωνε τα χέρια του για να προστατευτεί και προσπαθούσε να αρπάξει το ρόπαλο. Πολύ γρήγορα όμως έπαψε να ελέγχει τα σπασμένα του δάκτυλα.²²¹

Η Καΐρα απέφευγε και την παραμικρή κίνηση που θα πρόδιδε ότι ζούσε ακόμη. Πίστευε ότι το ίδιο έκανε και ο Σαΐντ, που τη σκέπαζε με το κορμί του, ως τη στιγμή που αναγνώρισε τι ήταν το κολλώδες υγρό που είχε χυθεί στο πανωφόρι της και που η μυρωδιά του της έκαιγε τα ρουθούνια. Ο φόβος της δεν ήταν τίποτε μπροστά στον τεράστιο πόνο που κυρίευσε και το ύστατο κύτταρό της. Ανασήκωσε το πτώμα του φίλου της ουρλιάζοντας: -Δολοφόνοι! Δολοφόνοι!²²²

Την επομένη της «σφαγής» το γαλλικό κράτος χρησιμοποίησε κάθε είδους μέσα και τεχνικές προκειμένου να συγκαλύψει το γεγονός. Έτσι η επίσημη εκδοχή έκανε λόγο για αναγκαία χρήση βίας των αστυνομικών ως αυτοάμυνας σε απάντηση στην επιθετικότητα των Αλγερινών, βία που οδήγησε σε θάνατο μόνο τρία άτομα, αποτράπηκαν μαρτυρίες που ερχόταν σε αντίθεση με αυτή, πτώματα πετάχτηκαν στον Σηκουάνα, θάφτηκαν σε ανώνυμους τάφους και αφαιρέθηκαν από τα θύματα

²¹⁹ Cole, J. (2003). Remembering the Battle of Paris: 17 October 1961 in French and Algerian Memory. *French Politics, Culture & Society*, 21(3), σσ. 23-24 και House, J. (2001). Antiracist memories: The case of 17 October 1961 in historical perspective. *Modern & Contemporary France*, 9(3), σελ. 355.

²²⁰ Ο.π.

²²¹ Ντενέξ, Ν. (2003)., ό.π., σελ. 47-48.

²²² Ο.π., σελ. 49.

οποιαδήποτε υπάρχοντα που θα οδηγούσαν στην αναγνώρισή τους, ενώ ο Παπόν πέτυχε να εμποδίσει τη διεξαγωγή σχετικής έρευνας. Πέρα από τα παραπάνω, η αμνήστευση που θα προσέφερε το 1968 ο Ντε Γκώλ για εγκλήματα που διέπραξαν δυνάμεις του στρατού και της αστυνομίας στη διάρκεια του πολέμου, η λήξη αυτού και η συνεπακόλουθη προσπάθεια σίγασης των παθών που αυτός δημιούργησε, η μη πρόσβαση σε αρχειακό υλικό ως το 1999, θα συντελούσαν στη συσκότιση ιστορικών στοιχείων γύρω από τα γεγονότα, όπως για παράδειγμα ο ακριβής αριθμός των θυμάτων, αλλά και τον εκτοπισμό του ίδιου του γεγονότος της «σφαγής» από τη συλλογική μνήμη με εξαίρεση κάποια άτομα από τις Αλγερινές κοινότητες του Παρισιού και κάποιων αλληλέγγυων ομάδων.

Την επόμενη, δηλαδή την Τετάρτη 18 Οκτωβρίου 1961, οι εφημερίδες αφιέρωσαν τους πρωτοσέλιδους τίτλους τους στην απεργία των σιδηροδρομικών και των υπαλλήλων των αστικών συγκοινωνιών του Παρισιού που ήθελαν αυξήσεις. Μόνη εξαίρεση η *Paris-Jour*, που αφιέρωνε στα γεγονότα της προηγούμενης νύχτας ολόκληρη την πρώτη σελίδα: ΟΙ ΑΛΓΕΡΙΝΟΙ ΚΥΡΙΑΡΧΟΙ ΤΟΥ ΠΑΡΙΣΤΙΟΥ ΓΙΑ ΤΡΕΙΣ ΩΡΕΣ

Κατά το μεσημέρι η Γενική Διεύθυνση της Αστυνομίας έδωσε στη δημοσιότητα ένα επίσημο ανακοινωθέν. Έκανε λόγο για τρεις νεκρούς – εκ των οποίων ο ένας Ευρωπαίος-, εξήντα τέσσερις τραυματίες και έντεκα χιλιάδες πεντακόσιες τριάντα οχτώ συλλήψεις.²²³

Το 1973 βρήκε ολόκληρη την υφήλιο να προσπαθεί να αντιμετωπίσει τις οικονομικές συνέπειες που προκάλεσε η πετρελαϊκή κρίση.²²⁴ Αποτέλεσμά της ήταν και το απότομο τέλος της εισροής ξένων εργατών σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες καθώς τα ποσοστά ανεργίας αυξάνονταν δραματικά και οι δυτικές κυβερνήσεις επεδίωξαν να ακολουθήσουν πολιτικές «μηδενικής μετανάστευσης». Η πρώτη γενιά των μεταναστών αλλά και τα ενήλικα πλέον παιδιά αυτών, αγόρια και κορίτσια που είχαν γεννηθεί και μεγαλώσει στη Γαλλία, θα βίωναν το τέλος των ένδοξων τριάντα χρόνων (*Les Trente Glorieuses*), χρόνων οικονομικής ανάπτυξης και απασχόλησης που έδωσαν τη θέση τους στην ανεργία και την οικονομική ανασφάλεια.²²⁵

Ήδη τότε δεν έλειπαν οι Άραβες. Μήτε οι μαύροι. Μήτε οι Βιετναμέζοι, οι Έλληνες, οι Αρμένιοι, οι Πορτογάλοι. Χωρίς πρόβλημα όμως. Η οικονομική κρίση το

²²³ Ντενέζ, Ν. (2003)., ό.π., σελ. 54-55.

²²⁴ Στις 6 Οκτώβρη του 1973 ξέσπασε ο αραβοϊσραηλινός πόλεμος, γνωστός και ως πόλεμος του Κιμπούρ. Κατά τη διάρκεια αυτού του πολέμου και των μηνών που ακολούθησαν, οι αραβικές χώρες εξαγωγείς πετρελαίου χρησιμοποίησαν με επιτυχία «το όπλο του πετρελαίου», έθεσαν δηλαδή εμπάργκο στις εξαγωγές με προορισμό χώρες «εχθρικές» προς τα αραβικά συμφέροντα.

²²⁵ Βλ., Hargreaves, A. G. (2010, May)., ό.π.

δημιούργησε το προβλήματα. Η ανεργία. Όσο ανέβαινε η ανεργία τόσο πιο πολλούς τους βλέπαμε τους μετανάστες. Νόμιζες ότι ο αριθμός των Αράβων αυξανόταν σε αναλογία με τις στατιστικές της ανεργίας! Το άσπρο τους το ψωμί, οι Γάλλοι το έφαγαν στη δεκαετία του '70. Τώρα όμως το μαύρο το ψωμί, ήθελαν να το φάνε μόνοι. Με τίποτε δεν έπρεπε να έρθουν άλλοι να τους πάρουν έστω κι ένα ψίχουλο. Οι Αραβες, να τι έκαναν: μας έκλεβαν τη μιζέρια από το πιάτο μας!²²⁶

Οι Γαλλικές κυβερνήσεις ήδη από τις αρχές της δεκαετίας είχαν επιδιώξει να βάλουν περιορισμούς στη μετανάστευση προς τη χώρα των «ανεπιθύμητων» Αλγερινών καθώς θεωρούσαν ότι η εθνική διαφορετικότητά τους θα τους εμπόδιζε να «ενσωματωθούν», προτιμώντας, αντίθετα, μετανάστες από ευρωπαϊκές χώρες.²²⁷ Ωστόσο, κάθε ιδέα ή ελπίδα ότι η παρουσία των μεταναστών θα ήταν προσωρινή ή θα μπορούσε να εμποδιστεί, αλλά και κάθε προσπάθεια για επαναπατρισμό αυτών, όπως απαιτούσε η ρητορική του ακροδεξιού εθνικιστή Ζαν Μαρί Λε Πεν (Jean-Marie Le Pen) στα τέλη της δεκαετίας του '80, φάνταζε μάταιη καθώς ερχόταν σε αντίθεση με την πραγματική κοινωνική, οικονομική και πολιτική κατάσταση στη χώρα της Αφρικής και το «χρέος», σίγουρα μικρότερο μετά το 1962, που είχε αναλάβει απέναντί της η Γαλλία ως αποικιακή δύναμη.²²⁸

Θα περίμενε τον θάνατο, σε αυτές τις σκατοπολυκατοικίες. Δεν θα επέστρεφε στην Αλγερία. Είχε κάνει μια φορά την απόπειρα μιας επιστροφής [...] για να δει πώς ήταν τα πράγματα «εκεί κάτω». [...]. Δεν άργησε να καταλάβει: δεν ήταν πια η Αλγερία δική του υπόθεση. Ήταν μια ιστορία που δεν τον ενδιέφερε πια. Τα άδεια, έρημα μαγαζιά τα χωράφια που τα μοίρασαν στους παλιούς μουτζαχεντίν που κανείς δεν όργωνε. Τα χωριά που λες και είχαν κλειστεί μέσα στην ίδια τους τη μιζέρια. Δεν βρήκε τίποτε για να ξεδιψάσουν τα όνειρά του και να ξαναφτιάξει τη ζωή του. Δεν ξαναβρήκε τα νιάτα του. Όλα ήταν «από την άλλη μεριά». Και ξαφνικά, η Μασσαλία άρχισε να του λείπει. [...] «Θα ζήσουμε εδώ, σε τούτη τη χώρα, τη Γαλλία. Μαζί με τους Γάλλους. Δεν είναι αυτό ό,τι καλύτερο. Αλλά δε είναι και το χειρότερο. Το ριζικό μας είναι. Πρέπει να προσαρμοστούμε. Αλλά χωρίς να ξεχάσουμε ποιοι είμαστε».²²⁹

Η δημοκρατική Γαλλία είχα αποφασίσει το μεγάλο σαπούνισμα για να γίνει όσο το δυνατό πιο λευκή. Μετανάστευση μηδέν: αυτό ήταν το νέο γαλλικό όνειρο.²³⁰

²²⁶ Ιζζό, Ζ.-Κ. (2011). *Η τριλογία της Μασσαλίας. Το μαύρο τραγούδι της Μασσαλίας. Το τσούρμιο. Soléa*. (Ρ. Σωμερίτης, & Α. Εμμανουήλ, Trans.) Αθήνα: Πόλις., σελ. 170-171.

²²⁷ House, J. (2006)., ό.π.

²²⁸ House, J., ό.π. και Naylor, P. C., ό.π. σελ. 268.

²²⁹ Ιζζό, Ζ.-Κ., ό.π., σελ. 108.

²³⁰ Ό.π., σελ. 21.

[...]«Νόμος στη χώρα μας» έγραφε στο τέλος της επιστολής «είναι ο νόμος των Αράβων. Δική τους είναι η Δικαιοσύνη. Η Γαλλία έχει συνθηκολογήσει μπροστά στην εισβολή εφόσον η αστυνομία αυτούς υποστηρίζει». Και τερμάτιζε το γράμμα του μ'ένα από τα συνθήματα του Εθνικού Μετώπου: «Αγαπάτε τη Γαλλία ή πάρτε δρόμο!»²³¹

Το σκηνικό συνθέτουν πλέον τα μεγάλα συγκροτήματα κοινωνικής κατοικίας (Grands Ensembles) που υψώνονται στα υποβαθμισμένα προάστια (banlieues), γκρίζα, παραμελημένα, χτυπημένα από τη φτώχεια και την ανεργία που συνόδεψαν τη ραγδαία αποβιομηχάνιση.²³² Τα άλλοτε σύμβολα του προόδου και κοινωνικής ανόδου θα μετατραπούν σε χώρους όπου παγιδεύονται όσοι δεν καταφέρνουν να ξεφύγουν από αυτά, απολυμένοι βιομηχανικοί εργάτες, εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης, άνεργοι νέοι και, φυσικά, μετανάστες.²³³

Μήτε ένα δέντρο δεν υπήρχε εκεί· τίποτε. Μόνον οι πολυκατοικίες, το πάρκινγκ, η αλάνα. Και μακριά, η θάλασσα. Το Εστάκ και το λιμάνι του. Θυμήθηκα τον Αζναβούρ που τραγουδούσε ότι *η μιζέρια είναι λιγότερο σκληρή στον ήλιο*. Προφανώς δεν είχε επισκεφθεί το μέρος αυτό. Δεν είχε φτάσει ποτέ ως αυτόν το σωρό μπετόν και κοπράνων.²³⁴

Οι χώροι αυτοί, χώροι όπου επικρατεί η ανεργία, η εγκατάλειψη και ως επακόλουθο η παραβατικότητα, και οι κάτοικοί τους θα θεωρηθούν ως πηγές προβλημάτων για τον υπόλοιπο πληθυσμό των γαλλικών πόλεων. Την κακόφημη αυτή εικόνα των banlieues θα ενισχύσουν τα γαλλικά μέσα ενημέρωσης και ιδίως ο τρόπος που παρουσιάζουν τις διάφορες εξεγέρσεις και ταραχές που ξεσπούν ως μέσο έκφρασης της οργής των νέων που ζουν σε αυτά. Είναι χαρακτηριστική η σκηνή από την ταινία «Το Μίσος» του 1995, όπου μια ρεπόρτερ ρωτά τους τρεις πρωταγωνιστές οι οποίοι κάθονται ατελείωτες στιγμές, άπραγοι, μην έχοντας απολύτως τίποτε να κάνουν, στα εγκαταλελειμμένα πάρκα των συγκροτημάτων, αν έσπασαν μαγαζιά και έκαψαν αυτοκίνητα στις ταραχές της προηγούμενης νύχτας. Αυτός ο φαύλος κύκλος της φτώχειας και της ανέχειας από τη μια και της προκατάληψης από τη άλλη θα

²³¹ Ό.π., σελ. 199.

²³² House, J., ό.π., Nasiali, M. (2018, Ιανουάριος 3). Building Social Space in Marseille. Ανάκτηση Αύγουστος 11, 2019, από <https://globalurbanhistory.com/2018/01/03/building-social-space-in-marseille/> και Πετάση, Δ. (2017). Les Banlieues de Haine. Η άνοδος και η πτώση των παρισινών προαστίων. Χανιά. Ανάκτηση Αύγουστος 11, 2019, από <http://purl.tuc.gr/dl/dias/8B4E58FB-19DB-422B-9B9F-82F7FE4522E4>

²³³ Ό.π.

²³⁴ Ιζζό, Ζ.-Κ., ό.π., σελ. 55.

επιτείνουν το αίσθημα της περιθωριοποίησης και του κοινωνικού αποκλεισμού για τους Αλγερινής καταγωγής μετανάστες. Την κατάσταση αυτή θα προσπαθήσουν να αλλάξουν, δίχως, ωστόσο, επιτυχία, οι *beur*, οι Αλγερινής (ή Μαροκινής και Τυνησιακής) καταγωγής και κληρονομιάς Γάλλοι πολίτες που στα μέσα της δεκαετίας του '80 κινητοποιούνται για να διαμαρτυρηθούν για τη διαφορετική τους μεταχείριση απέναντι στους υπόλοιπους Γάλλους και να σταθούν απέναντι στην αυξανόμενη δύναμη της γαλλικής ακροδεξιάς.²³⁵

-Μα Γάλλοι είμαστε, ρε μαλάκα. Εδώ γεννηθήκαμε. Δεν την ξέρω εγώ την Αλγερία.

-Γάλλος είσαι, λες. Μα είμαστε οι λιγότερο Γάλλοι απ' όλους τους Γάλλους. Να τι είμαστε.

-Και αν οι Γάλλοι δεν σε θέλουν πια, εσύ τι κάνεις, ρε; Περιμένεις να στην ανάψουν; Εγώ, λακίζω.

-Για δεξ! Και για να πας πού, μαλάκα μου; Σταμάτα να παραλογίζεσαι.

-Εγώ, στα παπάρια μου. Είμαι Μαρσεγιέζος. Δεν το κουνάω από εδώ. Τελεία. Και αν γυρέσουν φασαρίες, θα με βρουν.²³⁶

Στη πόλη της Μασσαλίας, χαρακτηριστικά, ο επικεφαλής του Εθνικού Μετώπου θα βρεθεί μπροστά από τους αντιπάλους του, τον σοσιαλιστή Ζοσπέν και τους δεξιούς Μπαλαντέρ και Σιράκ, καταλαμβάνοντας ποσοστό 22,32 στον πρώτο γύρο των Προεδρικών εκλογών του 1995, ένα από τα καλύτερα στη χώρα, ενώ αντίστοιχα ήταν τα ποσοστά και του υποψηφίου του κόμματος στις δημοτικές εκλογές την ίδια χρονιά.²³⁷

Από το '90 και πέρα εργάζεται για το Εθνικό Μέτωπο. [...] Έχουμε από τη μια μεριά αυτούς που συμπαθούν Μέτωπο με τις ριζοσπαστικές του ιδέες. Πρόκειται κυρίως για θύματα της οικονομικής κρίσης, για ανέργους, για ανθρώπους που απογοήτευσε ο σοσιαλισμός και ο κομμουνισμός. Και έχουμε από την άλλη μεριά τα οργανωμένα μέλη και στελέχη του. [...] Τους οργανώνει σε πυρήνες δράσης. Πρόκειται για ανθρώπους πάντα έτοιμους για κάθε πράξη βίας. Τον θεωρούν καλό δάσκαλο για τους νέους. Θέλω να πω ότι ακολουθεί το δόγμα: περνάς ή σπας.²³⁸

Ο φόβος που προκαλούσαν οι Άραβες είχε ως συνέπεια τη μετανάστευση των Μαρσεγιέζων σε άλλες γειτονιές, όπου αισθάνονταν ασφαλέστεροι [...] Οι Άραβες

²³⁵ Βλ., Hargreaves, A. G., ό.π., 1294 και House, J. (2006)., ό.π.

²³⁶ Ιζζό, Ζ.-Κ., ό.π., σελ. 230-231.

²³⁷ Mailliot, A. (2009). *Fractured Identities: Jean-Claude Izzo's Total Khéops*. Στο M. Krajenbrink, & K. M. Quinn (Επιμ.), *Investigating Identities: Questions of Identity in Contemporary International Crime Fiction* (σσ. 95-111). Amsterdam/New York: Rodopi. Σελ., 101.

²³⁸ Ιζζό, Ζ.-Κ., ό.π., σελ. 186.

είχαν συγκεντρωθεί στο κέντρο της πόλης. Κι αφού έγινε αυτό, έφυγαν οι Μαρσεγιέζοι και τους το παράτησαν. Αισθάνονταν μάλιστα αηδία πια για το στενό Μπελζένς και την οδό Αιξ, καθώς και για όλους τους δρόμους που ένωναν την Μπελζένς με τη λεωφόρο Μεγιάν ή τον σιδηροδρομικό σταθμό Σαιν-Σαρλ. Δρόμοι για πουτάνες ήταν, βρόμικοι, με σπίτια που θα έπρεπε να χαρακτηριστεί μη κατοικήσιμα και με ξενοδοχεία της κακιά ώρας. Όλες οι μεταναστεύσεις απ' αυτούς τους δρόμους είχαν περάσει. Ως τη στιγμή που μια επιχείρηση αναπαλαίωσης θα εξοστρακίσει όλους όσοι ζουν εκεί σε μια όλο και πιο απομακρυσμένη περιφέρεια.[...] Μακριά, όλο και πιο μακριά. Έξω από τη Μασσαλία.²³⁹

Σε αυτή τη στερεοτυπική και διαστρεβλωμένη ταύτιση των banlieues και των κατοίκων της με το φόβο και το έγκλημα «μεμονωμένοι συγγραφείς εμφανίζονται έτοιμοι και πρόθυμοι», κατά την Claire Gorrara, «να υιοθετήσουν ένα δημόσιο ρόλο που θα τους έκανε εκπρόσωπο των κοινοτήτων που πλήττονταν από ρατσισμό, κοινωνική βία και φτώχεια».²⁴⁰ Συγγραφείς όπως ο Ιζζό, ο οποίος αφιερώνει μάλιστα το βιβλίο του «Τσούρμο» στη μνήμη του δεκαεφτάχρονου Ibrahim Ali που δολοφονήθηκε το 1995 στη Μασσαλία από αφισοκολλητές του Εθνικού Μετώπου, ασκούν κριτική στις ρατσιστικές ενέργειες της ακροδεξιάς, τον ρόλο της αστυνομίας, την εμπλοκή του οργανωμένου εγκλήματος, της πολιτικής διαφθοράς και επικεντρώνονται στον κοινωνικό αποκλεισμό που υφίστανται οι κοινότητες των μεταναστών.²⁴¹

Τίποτα δεν καταλάβαινα πια. Ήμουν νοκ-άουτ. Το μίσος και η βία. Οι κακοποιοί, οι μπάτσοι, οι πολιτικάντηδες. Με λίπασμα τη μιζέρια, την ανεργία, το ρατσισμό. Με ζώφια πιασμένα σε ιστό αράχνης μοιάζαμε όλοι μας. Παλεύαμε να ξεφύγουμε, ήταν σίγουρο όμως ότι θα μας έτρωγε τελικά η αράχνη.²⁴²

Για τους συγγραφείς αυτούς η Μασσαλία είναι μια πόλη με μακραίωνη παράδοση στην προσέλκυση των μεταναστών, ανεκτική στις διαφορετικές κουλτούρες αυτών και με τα banlieues να αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι αυτής.

[...] Μην το ξεχάσεις αυτό. Όταν ένα πρωί έφτασα εδώ με τ' αδέρφια μου, κανείς δεν ήξερε αν θα τρώγαμε το μεσημέρι· κι όμως φάγαμε». Αυτή είναι η ιστορία της Μασσαλίας. Η παντοτινή. Μια ουτοπία. Η μοναδική ουτοπία στη γη. Ένας τόπος όπου ο καθένας, όποιο κι αν ήταν το χρώμα του, μπορούσε να έρθει μ' ένα καράβι ή μ' ένα τρένο, με μια βαλίτσα στο χέρι, χωρίς δεκάρα στην τσέπη, για να γίνει ένα μ' όλους

²³⁹ Ό.π., 68-69

²⁴⁰ Ireland, S. (2004). Representations of the Banlieues in the contemporary Marseillais Polar. *Contemporary France and Francophone Studies*, 8(1), σελ. 21-22 και Smyth, E. (2007, Απρίλιος). Marseille Noir: Jean-Claude Izzo and the Mediterranean Detective. *Romance Studies*, 25(2), σελ. 117.

²⁴¹ Ό.π.

²⁴² Ιζζό, Ζ.-Κ., ό.π., σελ. 228.

τους άλλους. Μια πόλη όπου μόλις πάταγε το πόδι του στο έδαφος, ο κάθε άνθρωπος μπορούσε να πει: «Εδώ είναι. Στον τόπο μου βρίσκομαι».²⁴³

Αυτό το σταυροδρόμι όπου έσμιγαν άνθρωποι από τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα, κι αυτό εδώ και αιώνες. Από την ημέρα που ο Πρώτος πάτησε στη στεριά. Και παντρεύτηκε την όμορφη λιγηριανή πριγκίπισσα Γύπτιδα.²⁴⁴

²⁴³ Ό.π., σελ. 231.

²⁴⁴ Ό.π., σελ. 99. Η αναφορά αυτή αφορά στον μύθο της ίδρυσης πόλης της Μασσαλίας από τον Πρωτή, από τη Φωκαία της Μικράς Ασίας, και τη Γύπτιδα, κόρη του τοπικού βασιλιά. Βλ., Ireland, S., ό.π., σελ. 21.

7. «Βρόμικος Πόλεμος»

«Ήταν μια εποχή παράλογη/ είχαμε βάλει τους νεκρούς να καθίσουν στο τραπέζι/ χτίζαμε παλάτια στην άμμο/ οι λύκοι περνιούνταν για σκυλιά/ τα πάντα άλλαζαν πόλο και ώμο/ το έργο ήταν διασκεδαστικό, μπορεί και όχι/ κι εγώ έπαιζα άσχημα το ρόλο μου/ γιατί δεν καταλάβαινα τίποτε».

Λουί Αραγκόν²⁴⁵

*«Το σώμα του Φερνάν έχει καεί σχεδόν ολόκληρο. Πέρασαν με το ρεύμα κάθε μέρος, κάθε χώρο, κάθε κομμάτι λευκής σάρκας. Τον ξαπλώνουν σ' έναν πάγκο, ακόμα γυμνό, με το κεφάλι να κρέμεται προς τα πίσω. Ένας απ' τους αστυνομικούς απλώνει πάνω στο σώμα του ένα υγρό πανί, ενώ δυο άλλοι το τραβάνε και το τεντώνουν τσίτα».*²⁴⁶

*«[...] δεν ήθελε επ' ουδενί η αστυνομία, η δική του αστυνομία, η αστυνομία της Γαλλίας για την οποία είχε πολεμήσει, η Γαλλία της Δημοκρατίας, του Βολτέρου, του Ουγκώ, του Κλεμανσώ, η Γαλλία των Δικαιωμάτων του ανθρώπου, των δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ποτέ δεν έμαθε που μπαίνει το κεφαλαίο, αυτή η Γαλλία, η Γαλλία, να γίνει με τη σειρά της βασανίστρια».*²⁴⁷

*«Δεν θα πάω στην Αλγερία. Δεν έχω καμία διάθεση να χύσω το αίμα μου γι' αυτούς τους μαλάκες τους αποίκους»*²⁴⁸

ΣΤΕΠΑΝ.-Δεν αντέχω σε τέτοιες μωρολογίες. Όταν θ' αποφασίσουμε να ξεχάσουμε τα παιδιά, αυτή τη μέρα, θα γίνουμε κύριοι του κόσμου και η επανάσταση θα θριαμβεύσει.

ΝΤΟΡΑ.-Αυτή τη μέρα η επανάσταση θα γίνει μισητή απ' όλους τους ανθρώπους.²⁴⁹

ΜΠΡΟΥΝΟ.-Η Γαλλία έχει γίνει η πιο μισητή χώρα στον πλανήτη λόγω του πολέμου με την Αλγερία

ΒΕΡΟΝΙΚ.-Όταν οι Γάλλοι πολέμουςαν τους Γερμανούς ήταν οι καλοί διότι είχαν ιδανικά. Στο πόλεμο με την Αλγερία όμως κυνηγάνε το δικό τους συμφέρον. Τα ιδανικά ανήκουν στους άλλους.²⁵⁰

²⁴⁵ Όπως παρατίθεται στο: Le Corre, H. (2015). *Μετά τον Πόλεμο*. (Γ. Καυκιάς, Μεταφρ.) Αθήνα: Εικοστού Πρώτου., σελ. 250-251. Από το ποίημα «Έτσι ζουν οι άνθρωποι» της συλλογής Το ημιτελές μυθιστόρημα

²⁴⁶ Αντράς, Ζ. (2016). *Για τα πληγωμένα μας αδέρφια*. Αθήνα: Εικοστού Πρώτου., σελ. 19-20.

²⁴⁷ Ό.π., σελ. 21-22.

²⁴⁸ Le Corre, H. (2015)., ό.π., σελ.110.

²⁴⁹ Καμύ, Α. (1999). *Οι Δίκαιοι*. (Ξ. Καρακάλος, Μεταφρ.) Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος., σελ. 29.

²⁵⁰ Le petit soldat (1963)

Ο πόλεμος της Αλγερίας, όπως έχει ήδη ειπωθεί, είχε τρία μέτωπα. Από τη μια οι μαχητές και μαχήτριες του Εθνικοαπελευθερωτικού Μετώπου της Αλγερίας (FLN) εναντίον γαλλικού στρατού και διοίκησης, το δεύτερο ανάμεσα στην OAS (Organisation Armée Secrète) –τον μυστικό στρατό των αποίκων– εναντίον τόσο της γαλλικής διοίκησης όσο και εναντίον των Αλγερινών, και τέλος ο γαλλικός στρατός εναντίον και των δύο άλλων. Σφαγές, βασανιστήρια, δολοφονίες, βομβαρδισμοί χωριών και πόλεων, τρομοκρατία εξελίσσονταν εκτός ελέγχου για πολλά χρόνια, κυρίως στην Αλγερία, αλλά και στη μητρόπολη, έτσι ώστε «[...] (σε) κάθε πλευρά της Μεσογείου οι μνήμες στάζουν ακόμη με αίμα».²⁵¹ Ο «βρόμικος» αυτός πόλεμος δημιούργησε ουσιαστικά, ιδεολογικά και ηθικά, διλήμματα, αλλά επίσης τραύματα: ψυχολογικά, συλλογικά και πολιτικά, καθώς είναι «οι πόλεμοι δίχως όνομα» που «αφήνουν περισσότερα τραύματα απ’ τις συγκρούσεις που τολμάμε να ονοματίσουμε».²⁵² Μνήμες αυτού του πολέμου ανασύρονται από τις σελίδες των υπό εξέταση βιβλίων όπου βρίσκονται διασκορπισμένες και είναι αυτές οι διαφορετικές εικόνες και θεωρήσεις για τα γεγονότα που δίνονται από τους ήρωες και τις ηρωίδες που μας επιτρέπουν μια όσο το δυνατόν περισσότερο πολυπρισματική προσέγγιση αυτού.

Από τη μία, η μειονότητα, νομιμόφρονες αξιωματικοί πιστοί στον Ντε Γκωλ, κυρίως frangaoui, που περίμεναν τη μετάθεσή τους στη Γαλλία. Από την άλλη, μια μεγαλύτερη ομάδα από φασιστόμουτρα, που περιφρονούσαν τα «πεπόνια» και τη μέρα μετά βίας εκπλήρωναν τα καθήκοντά τους ως αξιωματικών, ενώ τα βράδια έκαναν πηγαδάκια στα καταγώγια, συνωμοτούσαν ενάντια στο κράτος και το έπαιζαν πληροφοριοδότες για τους αρχηγούς της OAS. Το τέλειο χάος.²⁵³

Με σκοτώνεις, σε πυροβολώ

*Αν φύγεις πρώτος, μοιάζεις με ποντικό*²⁵⁴

²⁵¹ Βεσνάν, Ζ., ό.π., σελ. 195.

²⁵² Βεσνάν, Ζ., ό.π., σελ. 59.

²⁵³ Attia, M. (2008), σελ. 14.

²⁵⁴ Ό.π., σελ. 105. Ο συγγραφέας αφιερώνει, μεταξύ άλλων, το βιβλίο στον Μωρίς Σουκρούν (όνομα εξάλλου που δίνεται και σε ήρωα της ιστορίας). Η έμπνευση του συγγραφέα προέρχεται από την πραγματική ιστορία του Moïse Choukroun, αντιπρόεδρο του Πολιτιστικού Συλλόγου της κοινότητας Maison Carrée (σημερινή ονομασία El-Harrach) ο οποίος εκτελέστηκε τον Δεκέμβρη του 1961 (στο χρονολόγιο που συνοδεύει το βιβλίο του Αττιά, λανθασμένα μάλλον αναφέρεται στη σελίδα 353 ως ημερομηνία εκτέλεσης η 5^η Φεβρουαρίου του 1962) από την OAS η οποία δικαιολόγησε την αποτρόπαια αυτή πράξη σε φυλλάδιο ως αναγκαία επειδή «προσπάθησε να εγκαταλείψει την αλγερινή επικράτεια για να εγκατασταθεί στη Γαλλία».

Από την καρδιά της πόλης σηκώνεται ένα μαύρο σύννεφο καμένο χαρτί, ο καπνός από εξήντα χιλιάδες τόμους της Βιβλιοθήκης του Αλγερίου. Γη καμένη ή καμένα βιβλία, ο πολιτισμός υπήρξε πάντα θύμα της ακροδεξιάς...²⁵⁵

Κάθε μέρα γίνονταν καμιά πενηνταριά φόνοι, και εμείς κωλοβαρούσαμε. Όλοι τους, Άραβες που ρίσκαραν τη ζωή τους σε εχθρικό έδαφος, για να δουλέψουν ή να φάνε. Αλλά η OAS είχε αποφασίσει ότι κάθε Άραβας ήταν εχθρός, και τους εκτελούσε με μαχαίρι, μπερέτα ή πολυβόλο.²⁵⁶

Όταν, τον Γενάρη του '57, ο Μασί και οι αλεξιπτωτιστές του άρχισαν να καθαρίζουν την Κασμπά από τα δίκτυα του FLN, όλοι τους πίστεψαν ότι οι εκρήξεις θα σταματούσαν. Στην πραγματικότητα, όμως, διπλασιάστηκαν. Στα γήπεδα, τα καφέ, τους κινηματογράφους, τους δρόμους. Εκατόν δώδεκα επιθέσεις μέσα στον Γενάρη. Ύστερα τα βασανιστήρια στην μπανιέρα με τα περιττώματα και τα ηλεκτροσόκ μείωσαν τον αριθμό. [...]²⁵⁷

[...] Προς δυστυχία όλων μας έτσι ήταν οι Γάλλοι. Όμως, κι εμείς απ' την πλευρά μας τα ίδια κάναμε. Πόσους νεαρούς στρατιώτες παρατήσαμε στους χωματόδρομους, παιδαρέλια που δε ζητούσαν τίποτε από κανέναν, χτυπημένα μέχρι θανάτου, με τ'αρχίδια χωμένα στο στόμα τους; Πόσους νέους αφήσαμε πίσω μας, στα υπαίθρια τραπέζια των καφενέδων, με τα χέρια ή τα πόδια κομμένα από μία βόμβα... Έτσι είναι ο πόλεμος Αϊσά. Μια κλιμάκωση μίσους και βίας. Μια βρομιά δίχως τέλος.²⁵⁸

Την εποχή που το FLN έστηνε ενέδρες στους Γάλλους φαντάρους, είχαν βρει πολλούς με ξεριζωμένη την καρδιά, ευνουχισμένους, ή με χαλίκια στη θέση των ματιών. Ήταν ένα είδους τραυματικού εντυπωσιασμού, τρομοκρατίας των νεοσυλλέκτων. Όποιο κι

²⁵⁵ Ό.π., σελ. 10. Ο συγγραφέας αναφέρεται στην πυρπόληση της βιβλιοθήκης του Αλγερίου στις 7 Ιουνίου του 1962 από κομάντος δέλτα της OAS με αποτέλεσμα την καταστροφή χιλιάδων βιβλίων. Παρόμοια γεγονότα πραγματοποιήθηκαν στο Οράν όπου καταστράφηκαν η δημοτική βιβλιοθήκη και τέσσερα σχολεία.

²⁵⁶ Ό.π., σελ. 13. Οι θάνατοι που αποδίδονταν στη δράση της OAS τον Δεκέμβρη του 1961 έφταναν τους 98 ενώ το Φεβρουάριο του επόμενου έτους θα έφταναν τον αριθμό των 553. Σε αυτή τη κλιμάκωση της βίας το FLN θα τηρούσε το «οφθαλμός αντί οφθαλμού» έναντι των «Ευρωπαίων φανατικών, που με την ανοχή του αποικιακού στρατού και της αστυνομίας, επιδίδονταν σε λιντσαρίσματα, σφαγές και λεηλασίες» Βλ., σχετικά, Horne, A., ό.π., κεφ. 23.

²⁵⁷ Ό.π., σελ. 21.

²⁵⁸ Βεσνάν, Ζ., ό.π., σελ 195

αν είναι το πεδίο μάχης, η βαρβαρότητα βρίσκει πάντα τον δρόμο για το υποσυνείδητο.²⁵⁹

-Δεν ξέρω τι μπορούμε να κάνουμε. Τίποτα, μάλλον. Γιατί στον πόλεμο παύουμε να είμαστε ελεύθεροι. Δεν ανήκουμε ούτε καν στον εαυτό μας.

-Όχι, ρε γαμώτο, δεν είναι έτσι, κοίταξέ μας, είμαστε όπως πριν, έχουμε τις ίδιες ιδέες, τις ίδιες αντιδράσεις, ή όχι;²⁶⁰

«Δεν είναι κακό να γυρίσεις μ' αδειανά τα χέρια, όπως λες, φτάνει να' ναι δικιά σου επιλογή. Αν ήσουν, ας πούμε, αντιρρησίας συνείδησης και σε μπουζουριάζανε για κάνα τριάρι χρονάκια όπως εκείνους τους γαμιόληδες τους ειρηνιστές. Μα εσύ δεν είσαι λουφαδόρος, Μπερτιέ. Εσύ έχεις αρχίδια. Το να γυρίσεις στην πατρίδα με την ντροπή στα σκέλια, μετά από δεκαοχτώ μήνες φανταριλίκι, δε μου φαίνεται σόι πράμα. Κι εσύ ζορίστηκες, όπως όλοι μας, σε τούτη τη γαμημένη χώρα. Έτσι είναι! Εσύ χαράμισες δυο χρόνια απ' τη ζωή σου για τους αραπάδες, κι η Γαλλία δε σ' αφήνει να φας κάνα δυο από δαύτους; Και γιατί παρακαλώ; Γιατί, αφού πάτησες το πόδι σου εδώ, τρέχεις πίσω απ' τον κόλο του λοχαγού;»²⁶¹

Για άλλη μια φορά, η Αλγερία θα ξυπνήσει ανάμεσα σε κουρνιαχτό και ξεραμένο αίμα. Για άλλη μια φορά, το σκοτάδι θα σβήσει τις κραυγές εκείνων που, καθώς τους διαπερνά το ηλεκτρικό ρεύμα, σπαράζουν σχεδόν παντού στη χώρα.

²⁵⁹ Attia, M., ό.π., σελ. 19. Αντίστοιχη ήταν η εικόνα που αντίκρυσαν Γάλλοι στρατιώτες όταν βρήκαν, την επόμενη της 18^{ης} Μαΐου του 1956, τα πτώματα των νεαρών συναδέλφων τους, όλων από το Παρίσι, που είχαν πέσει σε ενέδρα, μαχητών του FLN, σε φαράγγι κοντά στην πόλη του Παλέστρο. Το γεγονός αυτό και η βιαιότητα που το χαρακτήριζε θα αποτελούσε ένα σημείο καμπής στην πορεία του πολέμου καθώς για πρώτη φορά η σύγκρουση έμπαινε στα σπίτια των Γάλλων, γονιών, συγγενών, φίλων, γειτόνων στρατιωτών που υπηρετούσαν στην Αλγερία. Πλέον ήταν πιο έντονη η αίσθηση του «εμείς» και οι «άλλοι» και δικαιολογούνταν οι πράξεις στρατιωτών σαν και αυτών που «σκοτώθηκαν υπό άγριες συνθήκες εκπληρώνοντας το πατριωτικό τους καθήκον έναντι της βαρβαρότητας του FLN». Βλ., σχετικά, Evans, M. (2012). *Algeria: France's Undeclared War*. New York: Oxford University Press, σελ. 166-167 και Horne, A., ό.π., κεφ. 7.

²⁶⁰ Ό.π., σελ. 258.

²⁶¹ Ό.π., σελ. 21. Το φαινόμενο της ανυπακοής την περίοδο του πολέμου της Αλγερίας συνδέθηκε με ένα ευρύτερο αντιμιλιταριστικό, αντιαποικιοκρατικό και επαναστατικό κλίμα. Σύμφωνα με τον Tramuor Quemeneur 886 Γάλλοι στρατιώτες λιποτάκτησαν κατά τη διάρκεια του πολέμου της Αλγερίας, 420 ήταν αντιρρησίες συνείδησης και 10.831 δεν εμφανίσθηκαν να υπηρετήσουν κατά τη διάρκεια της κλήσης τους. Οι αριθμοί αυτοί αντιστοιχούν στο 1% του συνολικού αριθμού του ενός εκατομμυρίου διακοσίων χιλιάδων στρατιωτών που κλήθηκαν, κάποια χρονική περίοδο, να υπηρετήσουν στην Αλγερία, ποσοστό ανάλογο με τα ποσοστά που παρατηρήθηκαν σε άλλους πολέμους και κυρίως στο Βιετνάμ. Βλ., σχετικά, Gavi, P. (2004). Ανυπακοή στον στρατό. Στο E. Waresquiel (Επιμ.), *Ο αιώνας των ανατροπών* (σσ. 62-64). Αθήνα: Οξύ και Quemeneur, T. (2008, Ιανουάριος 21). ils ont dit "non" à la guerre sans nom. Ανάκτηση Ιανουάριος 10, 2019, από <https://histoirecoloniale.net/ils-ont-dit-non-a-la-guerre-sans.html>

Τα μουσκεμένα στήθη των Αλγερινών που ήταν δεμένοι πάνω στα τραπέζια, οι πανικόβλητες ματιές τους, τα γέλια των αμούστακων στρατιωτών ανάμεσα σε σκαμπίλια που πέφτουνε βροχή. Το θέαμα μιας νιότης που παρασύρεται και χτυπάει αλύπητα, που φτιάχνει, εν αγνοία της, το κοπρόχωμα για να φυτρώσουν οι μελλοντικοί εφιάλτες της. Σήμερα, όπως και χτες, όπως και αύριο, η κραυγή των αντρών θ' αντηχεί μες στα υπόγεια ως αργά τη νύχτα. Ως τα χαράματα, όταν μια ριπή ακουστεί πίσω από την πλάτη εκείνου που πετάξανε ανάμεσα στις πέτρες. Εκείνου που δεν είχε τίποτε να πει. [...] «Ειδικές εξουσίες», του είπανε. «Που τις ψηφίσανε οι πολιτικοί, σχεδόν όλοι. Ομόφωνα». [...] «Στους αραπάδες πρέπει να μιλάς τη μόνη γλώσσα που καταλαβαίνουν: το βούρδουλα. Τελεία και παύλα».²⁶²

Ο Χατζ αρπάζει τα μαλλιά του παιδιού και τα τραβάει προς τα πίσω.

Και η λάμα κόβει απ' το ένα αυτί ως το άλλο. Καβυλικό χαμόγελο που αναβλύζει και απλώνεται πάνω στο λευκό ύφασμα και τις χακί στολές.²⁶³

Οι αφηγήσεις για τα ξεκαθαρίσματα λογαριασμών την άνοιξη του 1962, που τις κατάπινε από μικρή, της ξανανέβαιναν τώρα στο λαιμό. Όλες εκείνες οι κουβέντες των μεγάλων που τις άκουγε στα κρυφά, όλες εκείνες οι κραυγές κοριτσιών που τα βίασαν, αγοριών που τα έσφαξαν μπροστά στους γονιούς τους, όλες εκείνες οι φρικαλεότητες που, στα δικά της μάτια, είχαν σπλώσει για πάντα την ανεξαρτησία της πατρίδας της, όλη εκείνη η θηριωδία της κατάκλυζε τα σωθικά, το μυαλό, μέχρι που ξεχύθηκε μέσα της ένας χείμαρρος αγωνίας.²⁶⁴

[...] Οι στρατιώτες μπούκαρναν δυο δυο μέσα σε κάθε σπίτι, και οι γυναίκες, στο εσωτερικό πανικόβλητες ουρλιάζανε, το ίδιο και τα παιδιά. Λίγα λεπτά αργότερα, έπεσε απόλυτη σιωπή. Τότε οι στρατιώτες βγήκαν, μαζεύτηκαν όλοι και ξεκουμπίστηκαν».[...] Μονάχα κορμιά, με τα λαρύγγια κομμένα, βουτηγμένα στο

²⁶² Βεσνάν, Ζ., ό.π., σελ. 13-14. Τον Σεπτέμβρη του 2018 και από τα χείλη του Προέδρου της χώρας, Εμμανουέλ Μακρόν (Emmanuel Macron), η Γαλλία για πρώτη φορά στη μεταπολεμική της ιστορία, αναγνώρισε και επισήμως ότι κατά τη διάρκεια του οκταετούς πολέμου ανεξαρτησίας της Αλγερίας (1954-1962) ο γαλλικός στρατός προέβη σε συστηματική χρήση μεθόδων βασανισμού στα πλαίσια της ανάκρισης και της συλλογής πληροφοριών από τα θύματα. Ο ίδιος συνόδευσε τη δήλωσή του απευθύνοντας δημόσια συγγνώμη στη χήρα του κομμουνιστή και πανεπιστημιακού και υπέρμαχου του αντιαποικιοκρατικού αγώνα Μωρίς Ωντέν, Ζοζέτ. Ο Ωντέν, συνελήφθη στο σπίτι του από τις γαλλικές στρατιωτικές δυνάμεις, βασανίστηκε και δολοφονήθηκε τον Ιούνιο του 1957. Βλ., σχετικά, Νούσης, Γ. (2018, Οκτώβριος 7). Αποικιοκρατία και τραυματικό παρελθόν: Η δολοφονία του Maurice Audin και η αναγνώριση των βασανιστηρίων του γαλλικού στρατού στην Αλγερία. Ανάκτηση Ιανουάριος 11, 2019, από <http://skra-punk.com/2018/10/07/apoikiokratia-kai-traymatiko-parelthon-i-dolofonia-toy-maurice-audin-kai-i-anagnorisi-ton-vasanistirion-toy-gallikoy-stratoy-stin-algeria/>

²⁶³ Ό.π., σελ. 27.

²⁶⁴ Ό.π., σελ. 151.

αίμα τους. Γυναίκες, γέροι, παιδιά, ακόμα και δύο νήπια πεταμένα κατάχαμα, μισοαποκεφαλισμένα. Λίγο πιο πάνω, πίσω απ' τα βράχια, ένας παππούς και η εγγονή του. Κι αυτοί, σφαγμένοι». [...] ²⁶⁵

Σαράντα χρόνια είχε ν' ακούσει τούτο το «Κακό ψόφο, Γαλλία». Αυτή η βρισιά στη σημαία, αυτή την προκλητική κραυγή των Αλγερινών πιτσιρικάδων που έστεκαν στα πεζοδρόμια κι έβλεπαν να περνούν από μπροστά τους οι στρατιωτικές αυτοκινητοπομπές. Ξανάδε τους άνδρες του, τα προσηλωμένα τους βλέμματα και τις κινήσεις τους, κινήσεις ακριβείας, όταν ενεργοποιούσαν τη ζεζέν ανάμεσα στα ουρλιαχτά των κρατουμένων. Και οι κραυγές υψώνονταν μες τη νύχτα, λίγο πιο πέρα απ' το στρατόνα. Τα γρονθοκοπήματα που πνίγονταν απ' το πάχος των τοίχων, τα γεμάτα νερό λάστιχα που έχωναν στο λαιμό ή στον πισινό ανδρών και γυναικών που πέθαιναν από τρομάρα. Αμέτρητες προστυχιές μέχρι την ομολογία, μέχρι ν' ακουστούν τα ονόματα των συνενόχων, πραγματικά ή φανταστικά, που ξεστομίζονταν ανάκατα μες στο φέγγος της αυγής.²⁶⁶

²⁶⁵ Ο.π., σελ 194

²⁶⁶ Ο.π., σελ. 173.

Αντί επιλόγου

«Να μοιραστούμε τι; Η Αλγερία είναι ο τόπος μου. Ίσως να μη γεννήθηκα εκεί, αλλά αυτό είναι ακόμα χειρότερο. Τα λαρύγγια που κόψανε, τα κοριτσάκια που βίασαν, τους γέρους που σφάζανε σαν πρόβατα, όλ' αυτά ξυπνάνε μέσα μου έναν γαμημένο πόνο! Θαρρείς και η οδύνη και η ταπείνωση διαπερνούν τις γενιές. Τι να μοιραστούμε λοιπόν οι δυο μας; Για πείτε μου, για να καταλάβω» ...

...«Αυτό που μπορούμε να μοιραστούμε, Αϊσά, είναι η επανόρθωση».

«Τι μαλακία είναι πάλι και τούτη;»

«Δεν είναι μαλακία. Εκατομμύρια άνθρωποι υπόφεραν στη διάρκεια του πολέμου... Και σίγουρα πολλοί υποφέρουν ακόμη. Ανάμεσά τους ο Μοχάμεντ Ασκρι, ένας πιτσιρικάς, μάρτυρας της σφαγής της οικογένειάς του. Στο άλλο στρατόπεδο ένας νεαρός στρατιώτης, ένα ευαίσθητο εικοσάχρονο παιδί, αυτοκτόνησε τιμωρώντας τον εαυτό του για τα εγκλήματα που διέπραξε ο λόχος του. Τραγωδίες σαν και αυτήν υπάρχουν χιλιάδες. Κι εμείς, σαράντα χρόνια μετά, βρισκόμαστε ακριβώς στη μέση. Θαρρείς και ο μικρός Ασκρι και ο νεαρός Μπερτιέ έδωσαν ραντεβού στο σταυροδρόμι της ζωής της δικής μου και της δική σας. Να τι έχουμε να μοιραστούμε, Αϊσά: την αλήθεια για να δοκιμάσουμε να επανορθώσουμε και να μετριάσουμε τον πόνο αυτών των ανθρώπων. Και το δικό σας βέβαια».²⁶⁷

«Όταν τελειώνει ένας πόλεμος ή μία σύρραξη, πάντα υπάρχει ένας νικητής. Ένας λαός απελευθερωμένος που γιορτάζει τη νίκη του και ετοιμάζεται να χτίσει το μέλλον του πάνω στη νεοαποκτηθείσα ελευθερία. Και στο στρατόπεδο των ηττημένων οι χαμένοι θέλουν χρόνια ολόκληρα για να γιατρέψουν τις πληγές τους, να δαμάσουν την πίκρα τους, δεκαετίες ολάκερες για να χωνέψουν την ήττα τους. Αυτός είναι ο νόμος όλων των μεταπολεμικών περιόδων. Μονάχα που στη δική μας περίπτωση δεν έγινε έτσι. Η νίκη δεν είχε ένα αλλά πολλά πρόσωπα, και τα χρόνια του πολέμου ήταν ένα απίστευτο χαράμισμα για όλους.

»Οι νεαροί Γάλλοι που υπηρέτησαν τη θητεία τους και κάτω γύρισαν, οι περισσότεροι από δαύτους σακατεμένοι. Ο γαλλικός στρατός βγήκε ατιμασμένος απ' τα μαζικά βασανιστήρια, οι πιε-νουάρ έχασαν τα χωράφια και τις ρίζες τους. Όσο για τους Αλγερινούς βλέπεις πώς κατάντησαν την Ανεξαρτησία τους...²⁶⁸

²⁶⁷ Βεσνάν, Ζ. (2014)., ό.π., σελ. 199.

²⁶⁸ Ό.π., σελ. 223.

Ξενόγλωσση και Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Πρωτογενείς Πηγές

Λογοτεχνικά Βιβλία

- Adimi, K. (2018). *Τα πλούτη μας*. (Ε. Κορομηλά, Μεταφρ.) Αθήνα: Πόλις.
- Attia, M. (2008). *Το μαύρο Αλγέρι*. (Α. Μαραγκάκη, Επιμ., & Μ. Μηλολιδάκη, Μεταφρ.) Αθήνα: Πόλις.
- Attia, M. (2009). *Η κόκκινη Μασσαλία*. (Ρ. Κολαΐτη, Μεταφρ.) Αθήνα: Πόλις.
- Attia, M. (2010). *Παρίσι μπλουζ*. (Α. Αλεξάνδρου, Επιμ., & Ρ. Κολαΐτη, Μεταφρ.) Αθήνα: Πόλις.
- Le Corre, H. (2015). *Μετά τον Πόλεμο*. (Γ. Καυκιάς, Μεταφρ.) Αθήνα: Εικοστού Πρώτου.
- Modiano, P. (2015). *Για να μη χάνεσαι στη γειτονιά*. Αθήνα: Πόλις.
- Vuillard, É. (2018). *Ημερήσια διάταξη*. (Μ. Πιμπλής, Μεταφρ.) Αθήνα: Πόλις.
- Zeniter, A. (2019). *Η τέχνη της απώλειας*. (Ε. Κορομηλά, Μεταφρ.) Αθήνα: Πόλις.
- Αντράς, Ζ. (2016). *Για τα πληγωμένα μας αδέρφια*. Αθήνα: Εικοστού Πρώτου.
- Βεσνάν, Ζ. (2014). *Ντζεμπέλ. Στους λόφους του Αλγερίου*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Ιζζό, Ζ.-Κ. (2011). *Η τριλογία της Μασσαλίας. Το μαύρο τραγούδι της Μασσαλίας. Το τσούρμιο. Soléa*. (Ρ. Σωμερίτης, & Α. Εμμανουήλ, Μεταφρ.) Αθήνα: Πόλις.
- Καμιλλέρι, Α. (2002). *Η φωνή του βιολιού*. Αθήνα: Πατάκη.
- Καμιλλέρι, Α. (2004). *Εκδρομή στο Τίνταρι*. Αθήνα: Πατάκη.
- Καμύ, Α. (1984). *Ο ξένος*. Αθήνα: γράμματα.
- Καμύ, Α. (1999). *Οι Δίκαιοι*. (Ξ. Καρακάλος, Μεταφρ.) Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος.
- Νταούντ, Κ. (2014). *Μερσώ, ο άλλος ξένος*. Αθήνα: Πατάκη.
- Ντενέξ, Ν. (2003). *Έγκλημα και Μνήμη*. (Ρ. Σωμερίτης, & Μ. Παπαθανασίου, Μεταφρ.) Αθήνα: Πόλις.
- Χάντρα, Γ. (2002). *Morituri*. (Γ. Ράϊκος, Μεταφρ.) Αθήνα: Καστανιώτη.
- Χάντρα, Γ. (2005). *Το μερίδιο του νεκρού*. (Γ. Στρίγκος, Μεταφρ.) Αθήνα: Καστανιώτη.
- Χάντρα, Γ. (2010). *Αυτό που η μέρα οφείλει στη νύχτα*. (Γ. Στρίγκος, Μεταφρ.) Αθήνα: Καστανιώτης.

Κινηματογραφικές Ταινίες

- Bouchareb, R. (Σκηνοθέτης). (2006). *Indigènes* [Ταινία].

- Bouchareb, R. (Σκηνοθέτης). (2010). *Hors la loi* [Ταινία].
- Godard, J.-L. (Σκηνοθέτης). (1963). *Le petit soldat* [Ταινία].
- Haneke, M. (Σκηνοθέτης). (2005). *Caché* [Ταινία].
- Pontecorvo, G. (Σκηνοθέτης). (1966). *La battaglia di Algeri* [Ταινία].
- Sembene, O., & Faty Sow, T. (Σκηνοθέτες). (1988). *Camp de Thiaroye* [Ταινία].

Εφημερίδες

- Έθνος. (2016, Ιούλιος 17). Βασανίστηκαν ή όχι τα θύματα στο θέατρο Μπατακλάν;. *Το Έθνος*.
Ανάκτηση Σεπτέμβριος 22, 2016, από
http://www.ethnos.gr/diethni/arthro/basanistikan_h_oxi_ta_thymata_sto_theatro_mpa_taklan-64417725/

Δευτερογενείς Πηγές

- Ageron, C.-R. (1991). *Modern Algeria. A History from 1830 to the Present*. (Μ. Brett, Επιμ., & Μ. Brett, Μεταφρ.) London: Hurst & Company.
- Ageron, C.-R. (2008). Ο πόλεμος της Αλγερίας. Στο Μ. Attia, *Το μαύρο Αλγέρι* (σσ. 389-396). Αθήνα: Πόλις.
- Aguilar Fernández, P. (2005). *Μνήμη και λήθη του ισπανικού εμφυλίου*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Anderson, J., Kimyongür, A., & Roll, A. (Επιμ.). (2015). Detecting and (Re)Solving Conflicts in French Crime Fiction Special Issue. *The Australian Journal of Crime Fiction*, 1(1).
- Arnold, G. (2008). *Historical Dictionary of Civil Wars in Africa* (2η Έκδοση εκδ.). Plymouth, UK: The Scarecrow Press.
- Assmann, J. (2008). Communicative and Cultural Memory. Στο A. Erll, & A. Nünning (Επιμ.), *A Companion to Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook* (σσ. 109-118). Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Assmann, J. (2017). *Η πολιτισμική μνήμη*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Austin, G. (2009). Trauma, cinema and the Algerian war. *New Readings*(10), σσ. 18-25.
- Barros de, F. (2012, March 21). Bidonvilles: from colonial policy to the Algerian War. *Metropolitics*. Ανάκτηση Νοέμβριος 16, 2017, από
<http://www.metropolitiques.eu/Bidonvilles-from-colonial-policy.html>

- Blanchard, E. (2012, March 7). The police and the “Algerian medinas” in France. Argenteuil, 1957–1962. *Metropolitics*. Ανάκτηση Νοέμβριος 16, 2016, από <http://www.metropolitiques.eu/The-police-and-the-Algerian.html>
- Calvocoessi, P. (2010). *Η διεθνής πολιτική μετά το 1945*. Αθήνα : Τουρίκη.
- Cohen, W. B. (2003). The Algerian War and the Revision of France's Overseas Mission. *French Colonial History*, 4, σσ. 227-239.
- Cole, J. (2003). Remembering the Battle of Paris: 17 October 1961 in French and Algerian Memory. *French Politics, Culture & Society*, 21(3), σσ. 21-50.
- Dufau, S. (2012, Οκτώβριος 22). Paris 1955: Algerian immigrants in a hostile land. Ανάκτηση Νοέμβριος 16, 2016, από <https://www.mediapart.fr/content/paris-1955-algerian-immigrants-hostile-land>
- Eldridge , C. (2010, Μάρτιος 26). Blurring the boundaries between perpetrators and victims: Pied-noir memories and the harki community. *Memory Studies*, 3(2), σσ. 123-136.
- Eldridge, C. (2009). ‘We've never had a voice’: memory construction and the children of the harkis (1962–1991). *French History*, 23(1), σσ. 88-107.
- Eldridge, C. (2013). The Pied-Noir Community and the Complexity of “Coming Home” to Algeria. Στο S. Soo, & S. Gemie (Επιμ.), *Coming Home? Vol. 2: Conflict and Postcolonial Return Migration in the Context of France and North Africa, 1962-2009* (σσ. 12-32). Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Erdmann, E. (2009). Nationality International: Detective Fiction in the Late Twentieth Century. Στο M. Krajenbrink, & K. M. Quinn (Επιμ.), *Investigating Identities. Questions of Identity in Contemporary International Crime Fiction* (σσ. 11-26). Amsterdam / New York,: Rodopi.
- Erll, A. (2008). Literature, Film, and the Mediality of Cultural Memory. Στο A. Erll, & A. Nünning (Επιμ.), *A Companion to Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook* (σσ. 389-398). Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Evans, M. (2012). *Algeria: France's Undeclared War*. New York: Oxford University Press.
- Fabre, M. (1993). *From Harlem to Paris: Black American Writers in France, 1840-1980*. Chicago: University of Illinois Press.
- Gavi, P. (2004). Ανυπακοή στον στρατό. Στο E. De Waresquiel (Επιμ.), *Ο αιώνας των ανατροπών* (σσ. 62-64). Αθήνα: Οξύ.
- Gorrara, C. (2007). French Crime Fiction: From Genre mineur to Patrimoine culture. *French Studies*, LXI(2), σσ. 209-214.
- Gorrara, C. (2010). Forgotten Crimes?: Representing Jewish Experience of the Second World War in French Crime Fiction. *South Central Review*, 27(1 & 2), σσ. 3-20.
- Gorrara, C. (2014). *French crime fiction and the Second World War. Past crimes, present memories*. New York: Manchester University Press.

- Halbwachs, M. (2013). *Η συλλογική μνήμη*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Hargreaves, A. G. (2010, May). Third-Generation Algerians in France: Between Genealogy and History. *The French Review*, 83(6), σσ. 1290-1299.
- Hewitt, N. (2006). Departures and Homecomings. Diaspora in Jean-Claude Izzo's Marseille. *French Cultural Studies*, 17(3), σσ. 257-268.
- Horne, A. (2012 (1977, 1987, 1996)). *A Savage War of Peace: Algeria 1954-1962* (Ηλεκτρονική Έκδοση εκδ.). Λονδίνο : Pan Mcmillan. Ανάκτηση Αύγουστος 7, 2016, από <https://books.google.gr/books?id=f4-UHiZTlpMC&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q&f=false>
- Hourami, A. (2009). *Η ιστορία του αραβικού κόσμου*. (Θ. Δαρβίρη, Μεταφρ.) Αθήνα: Ψυχογιός.
- House, J. (2001). Antiracist memories: The case of 17 October 1961 in historical perspective. *Modern & Contemporary France*, 9(3), σσ. 355-368.
- House, J. (2006). The colonial and post-colonial dimensions of Algerian migration to France. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 10, 2016, από History in Focus: <http://www.history.ac.uk/ihr/Focus/Migration/articles/house.html>
- Hubbel, A. L. (2011). (Re)turning to Ruins: Pied-Noir Visual Returns to Algeria. *Modern & Contemporary France*, 19(2), σσ. 147-161.
- Hubbell, A. (2013, Ιούλιος). (In)Edible Algeria: Transmitting Pied-Noir Nostalgia Through Food. *PORTAL*, 10(2). Ανάκτηση Νοέμβριος 12, 2016, από <https://epress.lib.uts.edu.au/journals/index.php/portal/article/view/2991/3674>
- Hubbell, A. L. (2015). Remembering French Algeria. Lincoln: University of Nebraska Press. Ανάκτηση Νοέμβριος 12, 2016, από <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1293&context=unpresssamples>
- Hurcombe, M. (2015). Untold Crimes: The First World War and the Historical Crime Fiction of Jean Amila and Didier Daeninckx. *Modern & Contemporary France*, 23(1), σσ. 1-15.
- Hurcombe, M. (2016). Roman noir et drapeau noir: Didier Daeninckx and the libertarian legacy. *Modern & Contemporary France*, 24(2), σσ. 207-220.
- InstitutFrançais. (2015). *Panorama of the contemporary french dedective novel*. Ανάκτηση από Quais du polar Festival international Lyon: <https://www.quaisdupolar.com/wp-content/uploads/2015/07/Panorama-of-the-contemporary-French-detective-novel.pdf>
- Ireland, S. (2004). Representations of the Banlieues in the contermprary Marseillais Polar. *Contemporary France and Francophone Studies*, 8(1), σσ. 21-29.
- Joll, J. (2006). *Η Ευρώπη 1870-1970*. (Λ. Ι. Χασιώτης, Επιμ., & Ε. Κ. Βόγλη, Μεταφρ.) Θεσσαλονίκη: Βάνιας/Σειρά Ίστωρ.

- Jonshon, D. (2000). Jean-Claude Izzo. Catching the Mediterranean tragedy in tales of old Marseille. *The Gurdian*. Ανάκτηση Οκτώβριος 25, 2016, από <https://www.theguardian.com/books/2000/feb/02/news.obituaries>
- Judt, T. (2012). *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο* (Τόμ. II). Αθήνα: Καθημερινή-Αλεξάνδρεια.
- Kimyongür, A. (2014). Crime in popular fiction: Remembering the Algerian War of Independence in contemporary French. *Australasian Journal of Popular Culture*, 3(1), σσ. 33-44.
- Knox, K. E. (2014). Rapping Postmemory, Sampling the Arcive: Reimagining 17 October 1961. *Modern & Contemporary France*, 22(3), σσ. 381-397.
- Laurence, J. (2015, Ιανουάριος 21). *Η αλγερινή κληρονομιά. Πώς πρέπει η Γαλλία να αντιμετωπίσει το παρελθόν της*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 22, 2016, από Foreign Affairs. Hellenic Edition: <http://www.foreignaffairs.gr/articles/70155/jonathan-laurence/i-algerini-klironomia?page=show>
- Lepape, P. (χ.χ.). *Οι ντετέκτιβς συντηρούν τη σύγχρονη λογοτεχνία*. Ανάκτηση από <https://eglima.wordpress.com/2013/03/02/lepape/>
- Lewis, J. (2012, August). Filling in the Blanks: Memories of 17 October 1961 in Leïla Sebbar's *La Sein était rouge*. *Modern & Contemporary France*, 20(3), σσ. 307-322.
- Magdoff, H. (2007). *Αποικιοκρατία*. (Α. Καρακατσούλη, Μεταφρ.) Αθήνα: Μελάνα.
- Maillot, A. (2009). Fractured Identities: Jean-Claude Izzo's Total Khéops. Στο M. Krajenbrink , & K. M. Quinn (Επιμ.), *Investigating Identities: Questions of Identity in Contemporary International Crime Fiction* (σσ. 95-111). Amsterdam/New York: Rodopi.
- McCormack, J. (2011). Social Memories in (Post)colonial France: Remembering the Franco-Algerian War. *Journal of Social History*, 44(4), σσ. 1129-1138.
- Nasiali, M. (2018, Ιανουάριος 3). Building Social Space in Marseille. Ανάκτηση Αύγουστος 11, 2019, από <https://globalurbanhistory.com/2018/01/03/building-social-space-in-marseille/>
- Naylor, P. C. (2000). *France and Algeria: A History of Decolonization and Transformation*. Gainesville, Fla: University Press of Florida.
- Naylor, P. C. (2002). A Reconsideration of the Fourth Republic's Legacy and Algerian Decolonization. *French Colonial History*, 2, σσ. 159-180.
- Naylor, P. C. (2006). *Historical Dictionary of Algeria* (3η Έκδοση εκδ.). Lanham: Scarecrow Press.
- Neale, S. (2010). Crime Writing in Other Languages. Στο C. Rzepka and , & L. Horsley (Επιμ.), *A Companion to Crime Fiction* (σσ. 296-307). Singapore: Blackwell.
- Paskins, J. (2015). *Paris Under Construction: Building Sites and Urban Transformation in the 1960s*. New York: Routledge.

- Pied-Noir. (χ.χ.). Ανάκτηση Νοέμβριος 12, 2016, από https://en.wikipedia.org/wiki/Pied-Noir#cite_note-8
- Quemeneur, T. (2008, Ιανουάριος 21). ils ont dit “non” à la guerre sans nom. Ανάκτηση Ιανουάριος 10, 2019, από <https://histoirecoloniale.net/ils-ont-dit-non-a-la-guerre-sans.html>
- Reid, D. (2010). Didier Daeninckx: Raconteur of History. *South Central Review*, 27(1 & 2), σσ. 39-60.
- Rothberg, M. (2009). *Multidirectional Memory. Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Smyth, E. (2007, Απρίλιος). Marseille Noir: Jean-Claude Izzo and the Mediterranean Detective. *Romance Studies*, 25(2), σσ. 111-121.
- Stora, B. (2004). Αλγερινή αντίσταση. Στο Ε. Waresquiel (Επιμ.), *Ο αιώνας των ανατροπών* (σσ. 22-24). Αθήνα: Οξύ.
- Tonnet, H. (2007). *Το αστυνομικό μυθιστόρημα στην Ελλάδα, από το 1995 μέχρι σήμερα*. Ανάκτηση Οκτώβριος 14, 2016, από Ελληνική Λέσχη Συγγραφέων Αστυνομικής Λογοτεχνίας: <http://elsal.gr/index.php/el/%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B1%CF%83%CF%84%CF%85%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%B5%CE%B9%CE%B1/%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CE%B1%CF%8>
- Virtue, N. E. (2011). Memory, Trauma, and the French-Algerian War: Michael Haneke's *Caché* (2005). *Modern & Contemporary France*, 19(3), σσ. 281-296.
- Watson, R. (2012, Ιανουάριος). Memories (out) of place: Franco-Judeo-Algerian autobiographical writing, 1995–2010. *The Journal of North African Studies*, Vol. 17(1), σσ. 1–22.
- Wennekers, M. (2014, Αύγουστος). Reading and Remembering the Algerian War: The Functions and Effects of Literary Texts in Reader's Interactions with Cultural Memory. *Διπλωματική Διατριβή*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 23, 2016, από <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/297469>
- White, H. (χ.χ.). Ιστορία και λογοτεχνία: Μια συνέντευξη του Χέιντεν Ουάιτ στην Αγγελική Σπυροπούλου. (Α. Σπυροπούλου, Δημοσιογράφος, & Γ. Πινακούλας, Μεταφραστής) Ανάκτηση Νοέμβριος 12, 2018, από <https://www.oanagnostis.gr/istoria-ke-logotechnia-mia-sinentefxi-tou-cheinten-ouait-stin-angeliki-spiropoulou/>
- Winock, M. (2008). Ο εκρηκτικός μύθος της γαλλικής Αλγερίας. Στο Μ. Attia, *Το μαύρο Αλγέρι* (σσ. 375-387). Αθήνα: Πόλις.
- Wood, N. (2003). Remembering the Jews of Algeria. Στο T. Stovall, & G. Van den Abbeele (Επιμ.), *French Civilization and Its Discontents: Nationalism, Colonialism, Race* (σσ.

- 251-270). Lanham: Lexington Books. Ανάκτηση Νοέμβριος 12, 2016, από https://books.google.gr/books?id=yCn_R9I0MBMC&printsec=copyright&hl=el&source=gbp_pub_info_r#v=onepage&q&f=false
- Wynchank, A. (2002). Consequences of French Colonization for North African Jews: The Division of a Cohesive Minority. *French Colonial History*, 2, σσ. 145-157.
- Young, J. W. (2002). *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου 1945-1991: Πολιτική Ιστορία*. (Γ. Δεμερτζίδης, Μεταφρ.) Αθήνα: Πατάκη.
- Young, R. J. (2007). *Μεταποικιακή θεωρία. Μια ιστορική προσέγγιση*. Αθήνα: Πατάκη.
- Αθανασιάδης, Χ. (2015). *Τα αποσυρθέντα βιβλία. Έθνος και σχολική Ιστορία στην Ελλάδα, 1958-2008*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια .
- Αμπατζοπούλου, Φ. (1998). *Ο άλλος εν διωγμό*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Έ., Παπανδρέου, Ζ., & Πασχαλούδη, Ε. (Επιμ.). (2015). *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Ανδρέου, Α., Κουκουριώτης, Σ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Έ., Παπανδρέου, Ζ., & Πασχαλούδη, Ε. (2015). Πώς και γιατί η χρήση και η κατάχρηση της ιστορίας είναι αναπότρεπτη, αναπόφευκτη και ανεκτίμητη για τη δημόσια ζωή. Στο *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας* (σσ. 9-26). Αθήνα: Επίκεντρο.
- Αποστολίδου, Β. (2010). *Τραύμα και Μνήμη. Η πεζογραφία των πολιτικών προσφύγων*. Αθήνα: Πόλις.
- Αποστολίδου, Β. (χ.χ.). *Λογοτεχνία και ιστορία. Μια σχέση ιδιαίτερα σημαντική για τη λογοτεχνική εκπαίδευσης*. Ανάκτηση Νοέμβριος 11, 2018, από http://www.greek-language.gr/digitalResources/assets/img/literature/education/literature_history/apostolidou-literature-history.pdf
- Αττιά, Μ. (2011, Μάρτιος 6). Με αφορούν ιστορίες και πρόσωπα στα όρια. (Σ. Γιανναράς, Δημοσιογράφος) *Η Καθημερινή*. Ανάκτηση Οκτώβριος 18, 2016, από <http://www.kathimerini.gr/420801/article/politismos/arxeio-politismoy/me-aforoy-n-istories-kai-proswpa-sta-oria>
- Αττιά, Μ. (2011, Απρίλιος 3). Ο άνθρωπος από την Αλγερία. (Μ. Αστραπέλλου, Δημοσιογράφος) *Το Βήμα*. Ανάκτηση Νοέμβριος 20, 2015, από <http://www.tovima.gr/>: <http://www.tovima.gr/vimagazino/interviews/article/?aid=394230>
- Αττιά, Μ. (2015, Μάιος 23). Μωρίς Αττιά - Γαλλία - Ορλεάνη. *Οι κεραίες της εποχής μας*. (Μ. Χαρτουράλη, & Α. Χρυσοστομίδης, Συνέντευξη στους/στις) Ανάκτηση Οκτώβριος 26, 2016, από <http://webtv.ert.gr/katigories/politismos/23ma%CE%902015-i-kerees-tis-epochis-mas/>

- Βατόπουλος, Ν. (2006, Μάρτιος 11). Η Αριστερά και το νέο αστυνομικό μυθιστόρημα. *Η Καθημερινή*. Ανάκτηση Οκτώβριος 19, 2016, από <http://www.kathimerini.gr/244707/article/politismos/arxeio-politismoy/h-aristera-kai-to-neo-astynomiko-my8istorhma>
- Βενσάν, Ζ. (2015, Μαΐου 10). Ζιλ Βενσάν: «Το νουάρ με ενδιαφέρει όταν θέτει ερωτήματα». (Σ. Σκαλίδη, Δημοσιογράφος) Ανάκτηση Οκτώβριος 27, 2016, από <http://www.kathimerini.gr/814310/article/proswpa/synentey3eis/zil-vensan-to-noyarm-e-endiaferai-otan-8etei-erwthmata>
- Βενσάν, Ζ. (2015, Νοέμβριος 2). Ζιλ Βενσάν: η θηλυκή ψυχή του αστυνομικού συγγραφέα. (Ε. Χατζηγιωργάκη, Δημοσιογράφος) Ανάκτηση Οκτώβριος 27, 2016, από <http://www.oanagnostis.gr/zil-vensan-i-thiliki-psichi-tou-astinomikou-singrafea/>
- Βενσάν, Ζ. (2015, Απρίλιος 28). Οι συγγραφείς του κόσμου στον ΙΑΝΟ. (Μ. Προβατάς, Δημοσιογράφος) Ανάκτηση Οκτώβριος 27, 2016, από <https://www.youtube.com/watch?v=xDMQ7yzP2OY>
- Δημητρούλια, Τ. (χ.χ.). *Μετάφραση και μνήμη. Η μετάφραση ως μνήμη και η μνήμη στη μετάφραση* (υπό δημ., εκδ. Μικρή Άρκτος). Ανάκτηση 4 11, 2016, από <http://www.dimitroulia.gr/textes/livres-revues/livre-traductionetmemoire.pdf>
- Δούκα - Καμπίτογλου, Α. (2011). Μνήμες ανάμνησης και γραφής: Πλάτων, Heidegger, Derrida. Στο Ζ. Σιαφλέκης (Επιμ.), *Γραφές της μνήμης: Σύγκριση, αναπαράσταση, θεωρία* (σσ. 59-72). Αθήνα: Gutenberg - Γιώργος & Κώστας Δαρδανός.
- Δρουμπούκη, Α.-Μ. (2013, Ιούλιος 28). Τι ψάχνει η σύγχρονη λογοτεχνία στην ιστορία; Σκέψεις πάνω στο έργο της Μάρως Δούκα. *Η Αυγή* (Ενθέματα). Ανάκτηση Νοέμβριος 10, 2018, από <https://enthemata.wordpress.com/2013/07/28/anna-maria-2/>
- Έθνος. (2016, Ιούλιος 17). Βασανίστηκαν ή όχι τα θύματα στο θέατρο Μπατακλάν;. *Το Έθνος*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 22, 2016, από http://www.ethnos.gr/diethni/arthro/basanistikan_h_oxi_ta_thymata_sto_theatro_mpataklan-64417725/
- Ζαχαρίας, Σ. (Επιμ.). (2011). *Γραφές της μνήμης: σύγκριση, αναπαράσταση, θεωρία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ιζζό, Ζ.-Κ. (2011). *Η τριλογία της Μασσαλίας. Το μαύρο τραγούδι της Μασσαλίας. Το*
- Καρ, Έ. (1999). *Τι είναι ιστορία;* (Δεύτερη έκδοση, με επιμέλεια και επίλογο του R.W.Davis εκδ.). Αθήνα: Γνώση.
- Καρακατσούλη, Α. (2008). Το τέλος της αποικιοκρατίας. Στο Η. Magdoff, *Αποικιοκρατία* (σσ. 97-125). Αθήνα: Μελάι.
- Καρακατσούλη, Α. (2013). Ο Πόλεμος της Αλγερίας. *Καθημερινή*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 7, 2016, από Ηλεκτρονική έκδοση : <http://www.kathimerini.gr/503954/article/epikairothta/kosmos/o-polemos-ths-algerias>

- Κόκκινος, Γ. (2012, Αύγουστος 28). Οι νόμοι για την μνήμη στην Γαλλία. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 22, 2016, από http://giorgoskokkinos.blogspot.gr/2012/08/blog-post_4644.html
- Κόκκινος, Γ. (2017). Τραυματική μνήμη και λογοτεχνία. Για το μυθιστόρημα της Έλενας Χουζούρη Ο θείος Αβραάμ μένει πάντα εδώ (Πατάκη, Αθήνα 2016). *Νέα Παιδεία*(162). Ανάκτηση από http://www.neapaideia-glossa.gr/pdf/162_kokkinos_f.pdf
- Κόκκινος, Γ., Γατσωτής, Π., & Λεμονίδου, Έ. (2012, Αύγουστος 28). Ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος και η τραυματική και επίμαχη μνήμη του. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 22, 2016, από <http://giorgoskokkinos.blogspot.gr/2012/08/o-b.html>
- Κόκκινος, Γ., Κιμουρτζής, Π., & Ματούση, Μ. (2015). Ιστορία και λογοτεχνία: Χάδια, χαστούκα και το Χαστουκόδεντρο του Άρη Μαραγκόπουλου. Στο *Η Δημόσια Ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας* (σσ. 153-185). Αθήνα: Επίκεντρο.
- Κουράκης, Ν. (2013, Φεβρουάριος 27). *Εισαγωγή στη μελέτη του αστυνομικού αφηγήματος*. Ανάκτηση Οκτώβριος 14, 2016, από <https://eglima.wordpress.com/2013/12/07/kourakis/>
- Λε Γκοφ, Ζ. (1998). *Ιστορία και Μνήμη*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Μαντόγλου, Ά. (2013). Πρόλογος στην ελληνική έκδοση. Στο Μ. Halbwachs, *Η συλλογική μνήμη* (σσ. 11-28). Αθήνα: Παπαζήση.
- Μπενβενίστε, Ρ. (1999). Μνήμη και Ιστοριογραφία. Στο Ρ. Μπενβενίστε, & Θ. Παραδέλλης (Επιμ.), *Διαδρομές και τόποι της μνήμης. Ιστορικές και ανθρωπολογικές προσεγγίσεις* (σσ. 11-26). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Ναυτεμπορική. (2012, Δεκέμβριος 20). Αλγερία: Ο Ολάντ αναγνώρισε τα «δεινά» της γαλλικής αποικιοκρατίας. *Ναυτεμπορική*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 22, 2016, από <http://www.naftemporiki.gr/story/353021/algeria-o-olant-anagnorise-ta-deina-tis-gallikis-apoikiokratias>
- Νορά, Π. (2005). Τόποι Μνήμης. *Ιστωρ*(14), σσ. 179-198.
- Νούσης, Γ. (2018, Οκτώβριος 7). Αποικιοκρατία και τραυματικό παρελθόν: Η δολοφονία του Maurice Audin και η αναγνώριση των βασανιστηρίων του γαλλικού στρατού στην Αλγερία. Ανάκτηση Ιανουάριος 11, 2019, από <http://skrapunk.com/2018/10/07/apoikiokratia-kai-traymatiko-parelthon-i-dolofonia-toy-maurice-audin-kai-i-anagnorisi-ton-vasanistirion-toy-gallikoy-stratoy-stin-algeria/>
- Νούσης, Γ. (2018, Δεκέμβριος 9). Ιστορία στο Κόκκινο. *Ο Πόλεμος της Αλγερίας και η μνήμη του: από το «σύνδρομο του Βισύ» στο «σύνδρομο της Αλγερίας»*. (Χ. Τριανταφύλλου, Δημοσιογράφος) Αθήνα. Ανάκτηση Ιανουάριος 11, 2019, από <https://www.mixcloud.com/aski/9122018-%CE%BF-%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%BB%CE%B3%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82->

%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-
%CE%BC%CE%BD%CE%AE%CE%BC%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85/

- Παπαγεωργίου, Ε. (2012, Ιανουάριος 5). Τραγουδώντας βραχνά για τη Μασσαλία. *The Books' Journal*. Ανάκτηση Οκτώβριος 25, 2016, από <http://perinoir.blogspot.gr/2012/01/1995.html>
- Παπαστάμκου, Σ. (2013). Η μάχη της Ντιεν Μπιεν Φου. *Καθημερινή*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος Τρίτη, 2016, από <http://www.kathimerini.gr/502734/article/epikairothta/kosmos/h-maxh-ths-ntien-mpien-foy>
- Παπαστάμκου, Σ. (2015, Νοέμβριος 27). Το δύσκολο παζλ των Γαλλοαραβικών σχέσεων. *Επίκαιρα*, σσ. 30-31. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 22, 2016, από https://www.academia.edu/27706464/%CE%A4%CE%9F_%CE%94%CE%A5%CE%A3%CE%9A%CE%9F%CE%9B%CE%9F_%CE%A0%CE%91%CE%96%CE%9B_%CE%A4%CE%A9%CE%9D_%CE%93%CE%91%CE%9B%CE%9B%CE%9F%CE%91%CE%A1%CE%91%CE%92%CE%99%CE%9A%CE%A9%CE%9D_%CE%A3%CE%A7%CE%95%CE%A3%CE%95%CE%A9%CE%9D
- Παπαστάμκου, Σ. (2016, Ιανουάριος 10). Η ανεξαρτησία της Αλγερίας. *Καθημερινή*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 22, 2016, από <http://www.kathimerini.gr/845176/article/epikairothta/kosmos/h-ane3arthisia-ths-algerias>
- Παραδέλλης, Θ. (1999). Ανθρωπολογία της μνήμης. Στο Ρ. Μπενβενίστε, & Θ. Παραδέλλης (Επιμ.), *Διαδρομές και τόποι της μνήμης. Ιστορικές και ανθρωπολογικές προσεγγίσεις*. (σσ. 27-58). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Πετάση, Δ. (2017). Les Banlieues de Haine. Η άνοδος και η πτώση των παρισινών προαστίων. Χανιά. Ανάκτηση Αύγουστος 11, 2019, από <http://purl.tuc.gr/dl/dias/8B4E58FB-19DB-422B-9B9F-82F7FE4522E4>
- Σιαφλέκης, Ζ. Ι. (2011). Εισαγωγή: Εκδοχές και συστατικά της λογοτεχνικής μνήμης. Στο Ζ. Σιαφλέκης (Επιμ.), *Γραφές της μνήμης: Σύγκριση-αναπαράσταση-θεωρία* (σσ. 13-33). Αθήνα: Gutenberg - Γιώργος & Κώστας Δαρδανός.
- Συλλογικό. (1986,2009). *Ανατομία του αστυνομικού μυθιστορήματος*. Αθήνα: Άγρα.
- Συλλογικό. (2006). *Σύγχρονη Παγκόσμια Ιστορία* (Τόμ. VI). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Σχινά, Κ. (2004, Μάρτιος 26). Αριστεριστές και Αστυνομικό Μυθιστόρημα. *Βιβλιοθήκη της Ελευθεροτυπίας*. Ανάκτηση Οκτώβριος 18, 2016, από https://eglima.wordpress.com/2013/02/02/noir_left/
- Σωμερίτης, Ρ. (1999,2000,2011). Επίμετρο. Στο Ζ.-Κ. Ιζζό, *Η τριλογία της Μασσαλίας. Το μαύρο τραγούδι της Μασσαλίας* (Ρ. Σωμερίτης, Μεταφρ., σσ. 283-286). Αθήνα: Πόλις.
- Σωμερίτης, Ρ. (2003). Πρόλογος. Στο Ν. Ντενένξ, *Έγκλημα και Μνήμη* (Ρ. Σωμερίτης, Μεταφρ., σσ. 11-27). Αθήνα: Πόλις.
- Τζούμα, Α. (1997). Ιστορία και Λογοτεχνία. *Μνήμων*, 19, σσ. 109-121.

- Φιλίππου, Φ. (2011). Εισαγωγικό Σημείωμα: Νεοελληνική αστυνομική λογοτεχνία. Από τον Παύλο Νιρβάνα στον Πέτρο Μάρκαρη. Στο Π. Μάρκαρης, *Νυχτερινό Δελτίο* (σσ. 9-15). Αθήνα : Δ.Ο.Λ. Α.Ε - Το Βήμα.
- Φιλίππου, Φ. (2015, Αύγουστος 2). Ο Σιμενόν, ο Μανσέτ, ο Ιζό και οι άλλοι. *Η Αυγή*. Ανάκτηση Οκτώβριος 18, 2016, από <http://www.avgi.gr/article/10976/5752276/o-simenon-o-manset-o-izo-kai-oi-alloi>
- Φλιτούρης, Λ. Α. (2015). *Αποικιακές Αυτοκρατορίες*. Αθήνα: Ασίνη.
- Φλώρου, Γ. (2015, Ιούνιος 7). *Εγκλημα και λογοτεχνία*. Ανάκτηση Οκτώβριος 11, 2016, από Το Βήμα: <http://www.tovima.gr/books-ideas/article/?aid=710816>
- Χατζηβασιλείου, Ε. (2001). *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*. Αθήνα: Πατάκη/Σειρά: Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία.